

EESTI KIRJANDUS

1932 № 3

SISU:

G. SUITS: Koidula „Ojamõldri ja temma minnia“
algupära.

ED. HUBEL: Eesti romaan 1931. aastal.

A. PALM: Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima.

P. ARISTE: Juut eesti rahvausus.

B. LINDE: A. Kallas — Püha Jõe kättemaks.

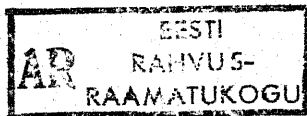
A. VAIGLA: A. Saal — Aita.

M. SILLAOTS: August Jakobson — Miika Valtsbergi roim.

A. ORAS: Betti Alver — Lugu valgest varesest.

O. URGART: Johannes Schütz — Peipsist mereni.

L. PALM: Jaan Kärner — Elva minevikus ja olevikus.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumise aega.

Õksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Riiütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Riiütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülj 15 kr., veerand lehekülj 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MÄRTS 1932

NR. 3

Koidula „Ojamöldri ja temma minnia“ algupära.

1.

Kes on meie varasemat naiskirjanikku ahvatelnud ja julgustanud jutustajasule haaramisele? Enne kõike isa Jannseni kodune eeskuju. Seda teame, seda võime uuesti lugeda *Ojamöldri ja temma minnia* eessõnast.

Järgmise idüllilise lookesega juhatab Johann Jannsen sisse oma Lydia argleva etteaste.

Kui Väandra kanter 1848. a. oma esimest *Sannumetojat* on „ülles pistnud“, siis on ta kirjutuslaua juurde tihti tulnud 5-aastane tütreke, nuku süles. Huvitunud hanesule rapsimisest eesti rahvale „rõmuks ja õppetuseks“, ise vaevalt küündides üle kirjutaja põlve, on väike kiusaja küsinud:

„Agga issa, kui sinna pissukesseks jääd ja minna sureks saan, kas lubbad mind ka neile kirjutada ühhe tillukese ramato, issa, kas lubbad?“

„Ja muidogi, mo laps, sinna olled jo Eesti lapselaps, kes sulle sedda kelab?“ Ka loa isa toolile istumiseks kord tulevikus saab mängima saadetud huviosaline.

Ärksasse tütrekesse peidetud kirjanikuand tulnud aegsamini nähtavale, kui seda oleks võinud arvata. Mis Lydia maast madalast lubanud, seda olnud ta nobe täitma. „No säh nüüd! ramat, mis sul praego näppo vahhel, on selle lapse kirjutud,“ pakub populaarne *Perno Postimehe* toimetaja, familiaarne püssipapa lugude vestja. „Kas nüüd seesinnane essimenne, ramatokenne head ehk pahha meelt saab teggema, egga ma sedda ei tea.“ Soovitab ikkagi oma lapse „essimest annet“ vastu võtta armastusega („Eestkõnne“).

Nii talutas leibkonna peamees vaevalt 20-aastase kirjaplika avalikule areenile selles hubases „eestkõnnes“, mis 1863. a. augustikuul Pärnus dateeritud. *Ojamölder ja temma minnia* ilmus Tartus H. Laakmanni juures veel sama aasta lõpul (tiitellehel aasta-arv 1863, kaanel 1864). Tartu uue *Eesti Postimehe* proovinumbris, mis välja lasti esimesel novembril 1863, leidub Laakmanni raamatute kuulutuses juba ka *Ojamölder*. Tiitelleht täielikumalt: „Üks jut

Eestirahwa römukuks ja õppetusseks, mis *Lydia* Jannsen üllespanud“. Müügihind 10 kop.

Raamat oli küll õblukene — 68 lehekülge kaheksandik-kaustas. Kuid see Jannseni tütre raamatudebüüt vanas kirjaviisis võis loota lahketa vastuvõttu. Maarahvast taganematu linnapreili esinemine lugejate „römukuks ja õppetusseks“ oli juba iseenesest uudiseks. Ei jäänud noor algaja ka hoopis ilma honorarita kirjastajalt: esimese eesti naiskirjaniku esmakordseks rahaliseks tasuks on olnud 15 rubla ¹⁾).

Johann Jannsen oli 1863. a. jõulukuks Tartusse siirdunud ja *Eesti Postimehe* käima pannud. Küllalt tuttavad on ta muudki algatused eesti algelise ärkamisliikumise haaramiseks ja organiseerimiseks. Selles ärkamiselevuses puhkes kaasaelava Lydia Jannseni lüüriline luuletaja-and. Ilmusid varsti *Waino-Lilled* ja *Emmajõe õpik*. Isamaalise vaimustuse koites ja Jannsenite au kasvades tõusis luuletajanna C. R. Jakobsoni kaasatõukamisel Koidula nime särasse. Ei olnud see igapäevane muusa, kes leidis nii sütitavaid värsisõnu — harukordseuse helkides ja vastuhelkides paistis ka ta proosahakatus, s. o. *Ojamõlder ja temma minnia* ootamatult väärtuslikuna.

Koidula esikteos hiilgas ta järgnevate jutustiste ja näidendite eel kirjaniku isikliku saatuse tumenedeski, rahvusliku ärkamise lahkarvamustesse ähmudeski. Väike ülistusnäide mitme asemel: „...tema osavat jutustamist ning elavat pildirikast kõneviisi silmas pidades võime sedasinast Koidula esimest vaimulast ülikauniks kiita“ ²⁾). Jah, nagu ülikaunis mälestus paremailt loomispäevilt võis *Ojamõlder ja temma minnia* eesti elu ängistavas madalrõhkkonnas leida vaimustatud kalliksidealiseerimist: „Raamatu tuum kaalub kulda — kaalub kümme nüüdset juttu üles“ ³⁾).

Kumbki tsiteeritud austajaist ei saa oma *Ojamõldri* ülistuses ometi vaikida ühest arusaamatust vastuoksusest: „Koidula kõige liigutavam jutt,“ aga rahva sekka vähe levinud, üldiselt väga vähe loetud, trükk odavast hinnast hoolimata ikka veel läbi müümata!

2.

Ärkamisaegset Koidula kiitust eesti kirjanduse kaunimaks ehteks kajastab veel K. A. Hermann'i ebakriitiline *Eesti kirjanduse ajalugu* sajandi lõpul. *Ojamõlder ja temma minnia* on Hermann'i arvates „täielisem suletöö eesti keeles“. Originaalsuses ei ole kahtlust. „Tema tuum on eesti rahva elust ja annab ilusa kuje Prantsuse sõja ajast (*sic!*) Eesti rahva kodusest elust. Need on täitsa Eesti loomud, mis jutus ette astuvad“ ⁴⁾).

¹⁾ *Koidula kirjad omakseile*, lk. 432.

²⁾ Anonüüm *Meie novellikirjandus*, *Oleviku* lisaleht 1882, nr. 6.

³⁾ Anonüüm (arvatavasti Hermann) *Tuntud raamat, Postimees* 1891, nr. 37.

⁴⁾ Hermann, *Eesti kirjanduse ajalugu* 1898, lk. 417.

Vähe sellest. Ühenduses *Emmajõe öpikuga* ja eesti rahva „priikslaskmise rõõmopühaga“ on *Ojamõlder ja temma minnia* entusiastliku tähelepanu osaliseks saanud ka väljaspool Eestit, kaugemas huviringis. Jannsenite kodu Tartus oli ju noil aastail eesti edu nähtavaimaks keskuseks ja Koidula sõbralikkude võõraste silmis eesti kirjanduse töotavaimaks nimeks. Väljastpoolt imestlejad ei pannud siis paljuks „nerokas“ ja „genial“ omadussõnugi tema ande kohta. Haruldase kirjaneitsi algupärase esikteose pähe tõlgiti *Ojamõlder ja temma minnia* varsti soome keelde, tükati ka ungari ja saksa keelde.

See esimese eesti naiskirjaniku tähtsustamine hõimlaste ja muulaste poolt mõjus muidugi seda julgustavamalt tagasi tema ande kodumaalisele hinnangule.

Sümpatiseerivate võõraste tähelepanuavaldustest vaadeldava külajutukese kohta on *Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuses* enam kui üks kord kõnet laulupeo-aastal. Nii kuuleme, et kui ungari keeleteadlane Paul Hunfalvy Tartu laulupeolt Berliini kaudu on koju sõitnud, siis ta *Ojamõldrit ja temma minniat* on taskus kandnud¹⁾. Hunfalvy Pál märgib *Ojamõldri* kaasatoomist ise oma matkaraamatus *Útazás a Balt-Tenger vidékein* (Pest 1871). Ja armastusväärse „eesti elu pildina“ on Koidula *Vizimolnár* ungari lugejale sealsamas tükati-pikuti ümber jutustatud lahke hõimumatkaja poolt²⁾. Ajakirjas *Magazin für die Literatur des Auslandes* on mongoli keelte professor W. Schott samal 1869. a. kahte puhku sõna võtnud saksa lugejate tutvustamiseks selle „väikse eesti romaaniga“³⁾. Kahjuks pole mainitud *Magazin*'i aastakäiku Tartus praegu saadaval.

Kuid mis Kreutzwald 27. aprillil 1869 Schott'i erakirjast tsiteerib Koidulale, see näitab küllaldaselt saksa õpetlase sooja suhtumist. Berliini kaunishingeline keeleteadlane on imestunud, et nii noor preili nagu Lydia Jannsen on võinud luua nii südantkarastava ja elutundliku toote. Küllap ta ikka juba lapsena on õppinud elust rohkem kui raamatuist — „und in einigen Beziehungen mag auch das Genie die Erfahrung ersetzen“. Eriti põhjustab Schott'i lugupidamist mõldri ihnuskarakteri kujutus...

Teadustades sellest „kirjaliste kuulsa suuruse“ hinnangust arvab Kreutzwaldki, et antud otsusega võib väga rahule jääda. Kreutzwald ju oligi lahkeks vahetalitajaks Schott'i, *Emmajõe öpik'u ja Ojamõldri* vahel (millised teosed mongoli keelte professorile oli silma hakatanud ühelt poolt soome *Kirjallinen Kuukauslehti*, teiselt poolt õpetatud Eesti Seltsi raamatute kataloog). Kes aga vaidles siis Koidula nime ja teoste liigse ülistamise vastu? See oli „vaene tütarlaps“ ise. „Nii targad ja kuulsad mehed“ püüdvat

¹⁾ Kreutzwald Koidulale 10. VIII. 1869.

²⁾ Hunfalvy, *Útazás a Balt-Tenger vidékein* I, lk. 193, 198—207.

³⁾ Kreutzwald Koidulale 27. IV ja 1. X 1869.

teda vägisi ajada upsakaks. „Õnnetumast *Ojamöldr*ist pean veef tana kaebama, et see vastu minu teadmist ja kindlat tahtmist sai minu nime alla.“ Milles peitus *Ojamöldr*i kirjanduslik õnnetus, seda asjaomase saladuse teadja ise siiski ei avaldanud.

Häbelikult, meelitatult ja põiklevalt keerutades oma värssi ja proosa ümber läbiseigi leidis Lydia oma kirjandusliku vormi olevat puuduliku ja sisu sugugi mitte haruldase. Sarnast olevat ju produtseeritud teistes keeltes, jah isegi meie rahvuskeeles¹⁾. Noo, milline liialdatud alandlikkus, tõreles kirjasaaja. Need vihjed kiidetu ülehinnangust olid ju väljendatud nii naiseliku ilmega. Olid suletud intiimsesse ja tõsiasi siiski peitlevasse kirjavahetusse.

Ei olnud *Kreutzwaldi* ja *Koidula kirjavahetuse* trükist avaldamine sedasi omane ka järglasi lähemale juhutama *Ojamöldr*i ja *temma minnia* pärisallikale.

See allikas jäi teadmatuse hämarusse. Koidula esikteos ei kaotanud oma reputatsiooni ka neis ümberhinnanguis, mis uue sajandi pööriaastad enesega kaasa tõid. Ikkagi lõi kriitilisem kirjandusajalooline mõtlemine vähehaaval kahtlema *Ojamöldr*i ja *temma minnia* täielikus algupärasuses. See kahtlus tõstis pead juba M. Kampmann'i *Eesti kirjandusloo peajoonega* 1913. *Ojamöldr*is ja *temma minnia*s näeb Kampmanni küll veel sääraseid kiitust teenivaid kunstiväärtusi nagu tore karakteristika, rahvalik ja kujukas jutustusviis. Kuid teda panevad juba kaksipidi mõtlema nii jutustise arvatavad väärtused kui mitmed kohalikule olustikule ja minevikule võõrad motiivid, ka saksa maiku kõnekäänud. Panevad mõtlema ja küsima: kas see suletöö, nii ehtsaks ja eestiliseks kiidetud, ei võiks ümber tehtud olla mõne saksa jutu järele? ²⁾

Hilisemad küsimusele liginejad — nagu Aino Kallas, G. Suits ja V. Ridala — jõudsidki sellele veendumusele, et *Ojamöldr* ja *temma minnia* on meie omaks moondatud saksa keelest. Koidula ojaveski taga peitus tõenäoliselt saksa algallikas. Aga see ei avanenud siijamaani.

Koidula 10-kopikalisel esikteosel oli õnnestunud oma reputatsiooni hoida ja oma saladust varjata aastakümnest aastakümnesse. Nüüd alles teeb algallika leidmine ta *Ojamöldr*i tõesti ja lõplikult õnnetuks.

3.

Küllalt kaua on kirjanduslik saatus mõne eelarvuse hellitamiseks olnud armuline.

Laialisemale üldsusele on Jannsenite — isa ja tütre — ausära

¹⁾ Koidula Kreutzwaldile 1. V 1869.

²⁾ Kampmann, *Eesti kirjandusloo peajooned* II, lk. 72. Juba Hunfalvy avaldas kahtlust selle kohta, kuivõrt muidu nii „armastusväärse novelli“ ajalooline tagapõhi mõeldav on eesti külas 1812. a. Hunfalvy ungarikeelse matkaraamatu kõrval vrd. tema *Reise in den Ostseeprovinzen Russlands*, Leipzig 1874, lk. 127.

veel iseseisvuse-aastailgi võinud paista hästi puutumatusena. Kes sellevastu uuema võrdleva kirjandusuurimise valgel on tunduvalt kaotanud varemini algupäraseks arvatud väärtusi, see on Kreutzwald. Meie kirjandusajaloolise harrastuse elavus Kreutzwaldi allikate küsimuse ümber on vahest soodustanud selle pettepildi tekkimist, nagu oleksid Joh. ja L. Jannsen kummatigi-kõigiti iseseisvamad kirjanikud. See kujutlus oleks ometi kergeusklik ja vajab revideerimist.

Lüürika alal ei jää isa Jannseni värsisepitsustest igatahes niigi palju algupärase ausse kui Kreutzwaldilt. Seda tohib juba kindlasti väita, ja midagi *Kalevipoja* eeposega mõõdetavat ei ole Väandra kanter kunagi võinud omaks nimetada. Mõlema esilauliku lüüriilistest suutmistest märksa loomisvõimelisem oli Jannseni tütre tundeline erksus, orjapõlvest tõusmist pühitsev Koidula värsi-inspiratsioon oma naiivse usu, lootuste ja manitsustega. Kuid kõik „püha isamaa“ elamustest helisevad Koidula luuletisedki pole võrdleva uurimise ees paraku nii ainulaadsed, nagu on arvatud. Oodatagu veel vähe vastavate allikakriitiliste tulemuste avaldamisega!

Mis puutub J. W. Jannseni proosatoodangusse, siis aimas arvustav mõte juba rahvusliku ärkamise astmel: „Kaugelt suurem osa tema töödest on saksa keelest ümberpandud“; aga laenatud aines- tik on ühtlasi nõnda meie rahva „mõtteviisi peale seatud“, et „sagedaste aru ei saa, kas tõlk või algupärane kiri ees on“¹⁾. Paistab silma uuema uurimise loidus isa Jannseni kui ka ta tütre jutukirjandusliku pärandi selgitamise kohta. Selle huvivähesuse põhjuseks on vististi kummagi jutustajavooruste aegumine ühelt poolt. Teiselt poolt aga raskendab uurimist ja nõuab asjatultki kulutatud avastamisenergiat nende kirjanduslikkude jälgede umbsus.

Jannsenite perekondlikuks jooneks eesti rahvajutustajaina on — oleme jõudnud juba selle otsuse otsaliseks — laenutamine ja ammutamine säärastest kõrvalistest saksa allikaist, mis omal ajal küll võisid massilist maitset rahuldada, mis aga tänapäev on hääbunud voolude püsivamate nimede varju, hoopis mattunud ja unustatud pealekasvavate kihistumiste alla.

Ülesande tänamatuses hoolimata oli eesti kirjanduse õppetooli juures tarvis üritada ka J. W. Jannseni juttude allikakriitilist uurimist. Siin peatas teadlevat tähelepanu enne kõike meie ladusa jutupuhuja ja vagatseva vooruseõpetaja suhe saksa omaaegse kristlik-moralistliku rahvakirjaniku W. O. v. Horn'iga (1798—1867). Horni ringkäigust kadunud teoste võrdluseks hankimine nii kodu- kui välismaalt osutus küllalt keeruliseks. Nende praegune tabamine jäi vägagi lünklikuks. Sellegipärast paljastas juba esialgne võrdlus ligi 20 Jannseni tõkelaenu ja ümbermoodustist Hornilt²⁾. Ia huvitav oli muu seas konstateerida, et sündsaid

¹⁾ Nimemärk S. *Eesti uuemad kirjanikud, Meelejahutaja* 1880, lk. 154.

²⁾ Pr. M. Tork'i hoolas seminaritöö *Jannsen ja Horn* 1931 (käsikiri).

saksa saadusi jäljendamiseks otsiva Jannseni tutvus tolle reinimaaliselt röömsa hingekarjase ja majasõbraga algas üsna varakult — *Sannumetoja* päevilt.

Sellega ühenduses kerkis esile küsimus: kes-teab on ka noor Lydia samalt Hornilt oma isa eeskujul midagi õppinud, midagi omandanud? Ülevaate nõutamine Horni laialdasest ja vaevu kogutavast teoskonnast edenes pikkamisi. *Ojamöldri ja temma minnia* kõrvutamine Horni mõne pealkirjalt ja süžeelt kuidagi sarnleva Koidula jutustisega ei andnud otseseid tulemusi. *Die Geschichte von den zwei Müllerskindern* näiteks või *Das Mühlchen in der Morgenbach* — otsekuj sugulasnäod meie ojaveski tegelaste ja Männiku küla tüüpidega, üksikud tegevusmotiividki satuvad ühte, aga lood lähevad siiski lahku.

Viimaks, tänavu jaanuarikuul, jõudsin oma otsiskelu seekordsele sihile. Viljandi end. landesgümnaasiumi pööningult õnnestus nimelt valgele tuua veel seniuurimatut Horni vanavara. Täna üliõp. Metsamärt'i ja teisi abilisi.

Ojamöldri ja temma minnia originaali leidsin ühest W. O. v. Horni toimetatud perioodilisest väljaandest. Mitte ta populaarsema *Spinnstube* tähtsamatulisest reast pole pärit see leid. Hoo pis kõrvalisemas kohas varjul viibis mõistatise lahendus. Vaene Shott oma mongoli keeli ja soome sugu harrastavate huvidega, ei olnud temagi selle saksa külakosti lugeja, mida pakkus Horni lühiealine kuukiri *Die Maje!*

Kunagise kuukirja *Die Maje* esimesest aastakäigust — ilmus Wiesbadenis — sealt on Lydia Jannsen saanud oma *Ojamöldri ja temma minnia*. Originaali pealkirjaks on *Auf der Grabenmühle oder Geld und Herz* (ajak. *Die Maje* 1858, lk. 209—246). Kuid selle jutustise sepiitsejaks ei ole mitte W. O. v. Horn ise, vaid nime tum nimi L. Würdig. Nii silmapaistmatu oma kuuluvuses Oertel-Hornj kirjanduslikku kooli ja kaastööliste perre, et saksa kirjanduse historiograafia teda oma pragmaatilistes esitistes üldse ei pane tähele. Niivõrt kui selle hämarapärase saksa autori töid registreerib Kayser'i raamatute-leksikon¹⁾, nähtub, et Louis Würdig on sulega tegev olnud vähemalt 1848. a. saadik. Sajandi 50-dail aastail on ta produtseerinud rea laste- ja rahvaraamatuid nagu: *Stadt und Dorfgeschichten aus alter und neuer Zeit* — für *Alt und Jung erzählt* (1853), *Spiegelbilder aus dem Leben für das Leben* (1853), *Die Kinderwelt* — neue Fabeln und Lieder für artige Kinder (1854). jne. Kosch'i koostatud *Deutsches Literatur-Lexikon* teadustab, et L. Würdig on 1863. a. saadik olnud *Anhalter Volkskalender*'i väljaandjaks. Sündinud on ta 1818. a. Dessaus ärimhe pojana. Hariduskäigult autodidakt, oma lihtlasest kir-

¹⁾ Kayser, Vollständiges Bücher-Lexikon, enthaltend alle von 1750 bis Ende des Jahres 1858 in Deutschland und in den angrenzenden Ländern gedruckte Bücher, XIV, 1860, lk. 562.

janduslikult kallakult klerikaal-patriootiliste tellimuste täitja (mainitagu siin näiteks veel ta suletöö *Deutschlands Siegeszug gegen die Franzosen im Jahre 1870—1871*). Surnud 1889. a. oma kodulinna Dessaus¹⁾.

Nii siis oleme järgmise paradoksaalse nähtuse tunnistajaiks: eeskujul kõrvalistest kõrvalisem, *Auf der Grabenmühle* oma päritolumaal ammu unustatud ja vaevalt kunagi olnud arenenud haritlaste lektüüriks; 10-kopikaline jäljendis aga kuskil tagamaalaste juures unustamatu, veel tänapäev koolides loetav!

Vaadakem. Kohe esimesest lausest algab nende kahe erikeelse ja vastuoksa hinnatud kirjandusliku teisiku sarnasus, jah, samasus:

L. Würdig: „Wenn die Zufriedenheit und das Glück der Menschenkinder immer an Hab' und Gut und Hufen Aecker und Wiesen gebunden wäre, dann hätte der alte Andreas Brosemann unten auf der Grabenmühle, deshalb schlichtweg nur der „Grabenmüller“ geheissen, unter den Zufriedenen und Glücklichen in Wiederode gleich vornean stehen müssen.“

L. Jannsen: „Kui õn ja süddame rahho ikka seal ellaks, kus täis rahhakottid ja rasvased põllud maad leitakse, siis olleks vanna Andres Trimm ehk Ojamölder — kuidas rahvas tedda ta veske järrele hüüdsid — vist keige õnnelikkum mees Männiko küllas olnud.“

Kui kadunud W. Schott'i omal ajal üllatas eesti noorushalja kirjaneitsi sule otsa hakanud elu- ja vaimutarkus, siis ei oleks ta kahtlemata mitte vähem üllatunud samalaadset tarkust kõrvuti lugedes saksa ja eesti keeles: „Leider Gottes, es war aber ganz anders, denn mit Zufriedenheit hat's so sein Wesen, dem bis jetzt noch kein Pfiffikus und Erzgrübler auf den Grund gekommen ist. Das aber ist eine längst abgemachte Sache, dass sie viel lieber in einem Häuschen mit moosigem Strohdach drauf, als in einem weitläufigen Müller- und Bauernhof Quartier macht.“ See on jannsenlikult vabas tõlkeharjutises öeldud nii: „Õnne ja süddame rahhoga on agga üsna, isse luggo, ja targad inimessed ütlevad, et mõllemad palju sagedam maddala õlle-kattukse alla, kui kõrge kivvimaiaesse asset peavad teggema.“

Need on vaid paar võrdlusnäidet esimeselt leheküljelt, ja juba hapraks muudab kunagi saavutatud imestlustunnistuse L. Würdigi ligiolek.

4.

Kuid vahest on vahekord saksa originaali ja eesti derivaadi vahel siiski niisugune, et Jannseni tütar on tähtsusetu alliketeose põhjal moodustanud peaaegu iseseisva süžee, ajaolude kohta küllalt tähtsa jutustise? Vaatame lähemalt. Tutvumine *Auf der*

¹⁾ Kosch, Deutsches Literatur-Lexikon II, 1930, veerg 3140.

Grabenmühle äärjoontega osutab, et meie *Ojamöldris ja temma minnia* ei ole küsimus mitte ainult üksikmotiivide omandamisest.

Vana mölder Brosemann Wiederode külas on jõukas, aga väga ihnus ja järsk mees. Kohtleb oma tasast ja heldet naist pahasti. Tal on kaks last: tubli poeg Philipp ja hellitatud tütar Röschen. Tolle tütre on mammonakõrk mölder sokutanud pealtnäha peenele ja varakale linnasaksale mehele, kes aga paljastub kõlvatuks petiseks ja pageb Ameerikasse. Noorik sureb südamevaluga, äial on oma pankrotiteinud väimehest palju pahandust. Ema ja poeg võtavad õnnetu Röscheni saatuse hoiatuseks ja õpetuseks. Türranniline vanamees soovib kõigest sellest hoolimata, et ta Philipp kosiks rikka tüdruku. Kuid jõuka möldri ainus poeg armastabki kadunud külakoolmeistri vaest tütart Annemariet, piltilusat oma alandlikus vagaduses.

Kuulda saades oma varapärija soovimatuist südameasjust vihastub ihnus Brosemann ja ähvardab poja pärandusest ilma jätta. Kuid Philipp jääb oma valitule ustavaks ja jumalakartlik ema püüab poja armastust kaitsta kurja isa vastu. Seal hüppab linnast koju sõitva möldri vankrisse kord punajuukseline filuu Schreiberdietrich, ametist vallandatud kirjutaja, kes omakasuliste tagamõtetega hässitab vana põikpea naise, poja, vaese Annemariet vastu veel rohkem vihale. Ja riivatu isa astub otsustava sammu — käib naaberkülas rikka lese kõlvatut tütart Lenet oma pojale naiseks sahkerdamas. Tagajärjeks tormine perekonnastseen, küsimus abielulahutusest.

Lehekülge lehekülje järele kõrvutades veendume kummalegi jutustisele tunnismärgiliste konstruktsioonmotiivide ilmses ühtesattumises.

Ei ole juba kahtlust: Koidula *Ojamölder ja temma minnia* on oma ekspositsioonilt Würdigi *Grabenmülleri* otseseks vastupildiks. Selle tõsiasja nõrgaks katteks ei ole palju muud kui tegelaste ja kohtade nimevahetused: Vanast Andreas Brosemannist on saanud Andres Trimm ehk ojamölder, Philippi nimi on asendatud Jakobiga, vaest mamslit Annemariet hüütakse koolmeistri Annaks, võrukael Schreiberdietrichi nimi on tõlgitud lihtsalt Kirja-Tiitsuks, Wiederode asemel mängib ümberpandud lugu Männiku külas jne. *Ojamölder* on Lydia ümbertehingus kord kogemata nimetatud ka „kaevomöldriks“ (lk. 19). Aga jälgigem faabula arendamist edasi.

Ruumi säästmine sunnib võrdluspunktidega tuginema *Ojamöldri* lugeja mälu teadvusele, sest muidu peaks mõlemad ülisarnased teosed siin kogu ulatuses kõrvuti välja kirjutama.

Würdigi mölder saadab lihavõtte-laupäeval oma poja linna jahu müüma. Tagasisõidul kohtab Philipp oma südamevalitu, kes jala läheb kodu poole. Poiss kutsub tüdruku enese juurde vankrile. Seejuures hakkavad hobused lõhkuma — samuti nagu meie *Ojamöldri ja temma minnia* loos. Annemariet jääb üksi vankrile ja minestub. Perud hobused kihutavad veskivärvast sisse, teist

värvapoolt purustades. Möldri naine võtab saatusliku sissesõitja lahkesti vastu, turgutab meelemärkusele, hoolitseb. Kuid vana Brosemann on tulivihane. Kui Philipp jala koju jõuab, kahmab isa varnast püssi ja tahab poja maha lasta — seegi karakteristik motiiv ei puudu meie ojamöldri teotsemises. Ema jookseb vahele. Philipp aga läheb kodunt ära ja hakkab külas sulaseks.

Kuidas nüüd Würdig oma odavat intriigi ja moraali edasi arendab lõpplahenduse poole, seda kopeerib ka eestikeelne järelytustis. Nurjatu Schreiberdietrich ehk Kirja-Tiits on Annemarie kasuemale raha laenanud, et see sunniks vaest inglit temale naiseks tulema. Ka möldriga oskab Schreiberdietrich kaubad nõnda maha teha, et vana ihnus talle 360 taalrit maksab, kui ta võtab tülika tüdruku enesele — meie ojamöldriga on see kaubasumma tingitud 260 rubla peale. Vooruslikul neiukesel on nüüd rasked päevad. Kõigi muude raskuste lisaks on saanud sõja-aasta 1812, ja möldri poeg läheb vabatahtlikuna sõtta Napoleoni vastu. Vaheajal piinatakse Annemariet, et see oma ustavustootuse murraks Philipp vastu, naituks libeda ja ilge Schreiberdietrichiga. Mõõdub aasta kiusatud vooruse ahastuslikus vastupanus. Siis nakkub koolea Wiederode külas. Möldri naine haigustub, varsti pärast seda ka mölder ise. Kedagi ei ole, kes haigeid raviks. Nüüd tuleb Annemarie ja hakkab veski pererahvast ennastalgavalt talitama. Möldri hea naine toibub, kuid pahur mölder on hinge vaakumas. Oma pojast ei olnud nad midagi kuulnud. Kuid nende haiguse ajal on üleannetu Bonaparte uhkus saanud Saksamaa südames ränga karistuse. Preisi ja Vene liiduväed on juba tagasi marssimas — meie koidulisest Männiku külast on ühel hommikul läbi marssimas muidugi ainult Vene vägi. Auga kaasavõidelnud Philipp tuuakse samuti nagu meie ojamöldri Jakob raskesti haavatuna koju.

Õiglane armastus jõuab kõigi katsumiste kiuste ikkagi eesmärgile. Ahne ja ülekohtune mölder peab surema. Surre kahetseb ta oma valjust, õnnistab rahumeeles tublit poega ja selle eeskujulikku mõrsjat. Südamlik *Vaterunser* naise ja laste suust saadab teda õndsale teele. Veskipärija Philipp ja vaene Annemarie naituvad viimatj takistamatult. Kus Jumala sõrm on nähtunud nii ilmselt, seal pole ime, kui õnnelik minia laulatuselt tulles liigutatult tsiteerib kirikulaulu kõigi asjade heast ja targast juhtijast ning ämm kindlalt kui kirikus selle peale ütleb: „Aamen!“

Niisugune on L. Würdigi *Auf der Grabenmühle oder Geld und Herz* a. 1858. Niisugune on ka meie Lydia Jannseni järelytustis *Ojamölder ja temma minnia* a. 1863. Muidugi ei jäta meie noor vooruseõpetajanna viimseks tagatipuks õelat Kirja-Tiitsu ilma samast väarikast karistusest, mis L. Würdig oma salakavalale Schreiberdietrichile laseb osaks saada: nurjatu punapea luud-liikmed kolgitakse kummaski jutustises vaese omaks. Kohalikkude oludega tingitud täidesaatmise vahe on ainult selles, et saksa küla-

roimarit nuhtlevad vene kasakad; Koidula pahelise märdisandi mardavad tümaks kaks suguvenda, kelle Kirja-Tiits enne isekeskis riidu ajanud.

Jah, nagu isa Jannsen praktiseeris ees, samuti tütar järele. Omandamiseks sünnis saksa saadus leitud, oli „Eesti rahva rõmuks ja õppetuseks“ kõlvuline faabula ja karakteristika tagatud. Tõlketäpsus ei olnud selle juures vajaline. Võõraste valmiskujude sobitamiseks siinseisse tingimustesse oli koguni tarvilik nimesid vahetada ja mõningaid olustikulisi jooni teisendada. Kuid eesti olustiku ettepetmises — näeme seda nüüd selgemini kui kunagi enne — on siiski jäänud mõtlematult saksa malli see pimesi austatud jutuke. Männiku küla küll nimepidi, aga jõulu ajal sõidab meie ojamõlder vankriga nagu Wiederodes (*Ojamõlder ja temma minnia* lk. 12). Vabatahtlikult isamaa vaenlase vastu väljas küll meie mõldri Jakob, aga kas võis siis talupoegne patriootki meil 1812. a. mööduda mõisapolitseist või väeteenistusest lihtsalt koju jääda, kui sõda lõppenud! Palvekirjade ja testamentide tegijaks on küll üle võetud meiegi külatänavase Kirja-Tiitsu kõver lõust, aga see on alles anakronistlik ja karikatuurne moonutis, kui nõuda mingit ajakohast või psühholoogilist tõenäosust!

Meeldivamaks ei moonuta seda ebaeestilist jutustist ka need juhud, kus jannsenlike tõlkevabaduste harjutaja saksa autoritatiivsesse mallisundusesse segab teisendatud truualamluse puudemeid:

„Am 3. Februar erliess der hochherzige Preussenkönig Friedrich Wilhelm III. den ewig denkwürdigen Aufruf: „An mein Volk“, und von allen Seiten und aus allen Ständen strömten Freiwillige zu den neuentfalteten Fahnen des Vaterlandes“ (*Auf der Grabenmühle*, ajak. *Die Maje* 1858, lk. 234).

„Preisi kuningas ja meie armsa Keisri Herra önnis onno — Jummal kergitago temma mulda! — tullid keige esmalt kokko; nende ümber koggusid keik teised Eüropa vürstid ja kuningad. Rüggimendid, sõahulgad rodusid iggast otsast ja nurgast kokko... sai Ojamõlder kuulda, et Venne väehulkas ka Jakob Saksamaale kõndinud“ (*Ojamõlder ja temma minnia*, lk. 53).

Vana kirjaviis, ajast ja arust läinud jutustusviis! Nii kurb kui see ongi, on saanud aruandmis-tund *Ojamõldri ja temma minnia* algupärasuse teesklusest. Tähtsusetu saksa autori teost vabalt tõlkides, pisut eestipärasemaks moonutades, oma nime all avaldades pole meie esimene naiskirjanik, alles noorukene, odavale originaalile osanud juurde lisada mingeid oivalisemaid rahvustunnuseid või ehtsamaid kunstiväärtusi. Võõra süžee omandamise ilma olemusliku ümbertöötamiseta, uusloominguta peame paratamatult märkima — *plagiadiks*.

Ja mis oma teenimatu reputatsiooni eest võlgneb saksa aegunud rahva- ja lastekirjanikule, kes oma kodumaal allpool hinnangut, seda ei saa ka meie enam edasi tähtsustada. Peame *Oja-*

möldri ja temma minnia maha kustutama Koidula aupaistest, kõrvale heitma eesti algupäraste teoste seast.

Kaotus ei ole kes-teab kui kahjatsetav. Kuigi Koidula algupärasus ei ole kindlustatud jätkuva kahanemise vastu, näikse tema luuletajanimi lüürika alal ometi veel kaitstud olevat suurema varjutuse vastu. Mis tema toodangust jääb ehtsat järele, olgem tänu-likud sellegi eest.

Gustav Suits.

Eesti romaan 1932. aastal.

Eelmiste aastate ülevaadetes on kõvasti nurisetud kirjandusliku ületoodangu pärast. Loendades läinud aasta romaane ja võrreldes neid arvuldasa 1930. aasta omadega leiame kohe midagi rõõmustavat: produktsioon on enam kui poole võrra vähenenud, kahekümnelt üheksale langenud. Muidugi ei ole see n u r i n kirjjanikke ega kirjastajaid vähem tootma sundinud, vaid majanduslik luupainaja, mille all ägab maailm. Kas pole selle tagajärjel meil väärtuslikke teoseid autoreil laekasse jäänud, trükimasina alt läbi käimata? Kui vaadelda 1931. a. romaane, võib kohe näha, et soliidsed kirjastused on isegi mõne nõrgavõitu teose ilmutanud, muidugi parema puudusel. Ei või vist keegi meie kirjanikest tulla ja öelda: siin on väärtuslik käsikiri, mille avaldamist takistas majanduslik depressioon! Kirjastuslikule, teiste sõnadega: puhtäri- lisele laiatusele on see surve küll piire pannud, aga ekslik oleks järeldada, et see loomingule oleks õnnistuseks tulnud. Ostujõu languse, raamatu halva mineku tõttu on ka honorarid langenud ja kirjanik on sagedasti sunnitud üle pea-kaela tootma, kujusid enne paberile panema, kui need kujutluses loomulikult arenedes oleksid lõpliku vormi võtnud; ta on sunnitud käsikirja viimistlemata käest ära andma, kõnelemata laekas seista laskmisest. Ja võimalik, et mõnigi meie kirjanikest praegustel oludel pole võimalust leidnud loominguks, olles sunnitud olnud oma annet kuidagi teisiti likviid- seks tegema või peenrahaks vahetama.

Agas suure kriisiaja ilmastik ei mõjusta mitte ainult toodangu kvantiteeti ja kvaliteeti, vaid vajutab ka tema vaimlisele palgele oma sügava pitseri, tahab seda kirjanik või mitte. Kirjanik ei tarvitse selleks elu lähedale tungida ega sellele kaasa tunda, elu tuleb ise tema lähedale ja mõjustab teda nõnda või teisiti. Kui juba kahvatud ja tugevalt tuikava elutagi ajastud kajastuvad kirjanduses, siis seda enam praegune, kus poliitilise ja ühiskondliku võitluse kära tungib läbi paksemastki pealuust ja tuimemastki trumminahast, kus majanduslik kitsikus haarab sul kõrist kinni, ükskõik mis kutsest või kihist sa oled.

Parem muidugi, kui kirjanik on teadlik sellest kõigest, mis tema ümber sünnib, kui ta oma aja sündmusis on orienteerunud,

kui ta end ei lase ebateadlikult selle ideestikest, selle ideoloogiaist mõjustada. Parem muidugi, kui ta ei näe ainult rahva ja rahvaste meeleolusid, kui ta ei näe ainult sündmusi, vaid on teadlik ka põhjusist. Parem, kui ta on teadlik ka neist põhjusist, mis temas eneses tekitavad meeleolu muutusi.

Meie ajalehed ja politikamehed on viimaseil aastail sagedasti kõnelnud riigitüdimusest, mis olevat vallanud ühe osa rahvast. Mis tähendab riigitüdimus? Eks ikka tüdimust või pettumust omariiklusest ja iseseisvusest, kõigist neist suurist vabadusist, mis iseseisvus enesega kaasa on toonud ja mida meil ei olnud tsaari surve ega mõisnikkude ikke ajal. Pettumus on tulnud sellest, et omariiklus, iseseisvus ja vabadused on enesega kaasa toonud ka kohustusi ja koormatise, sagedasti õige raskeid, nõnda et viimaseil aastail on elamine meil mitmeti kitsam kui maailmasõja eel. Unustatakse seejuures, et raskused, mille all meil kõigil viimasel ajal tuleb kannatada, pole iseseisvuse tulemus, vaid ülemaailmse depressiooni tagajärg. Seda unustades õhatakse mõnes rahvakihis Egiptuse lihapottide järele, olgugi et seal oli ka orjus. Iseseisvus ja temaga kaasas käiv priius, kallis anne, millest enamalt ei julgetud unistadagi sel määral, kui see saavutatud, on toonud pettumuse, sest, näe, talupoeg ei saa oma karjasaadusist enam seda hinda mis enamalt, linnakodanik ägab suurte maksude all, ettevõtjal pole enam kellegi jaoks valmistada ega jagada, töölisel pole tööd. Sellest see tüdimus ja pettumus vabadusest, mille tõi iseseisvus, sellest vabaduste ümberhindamise üritused, enam küll meeleolulised kui mõistuslikud. Aga eks tee meeleolud ajaloos suuremaid asju kui kõik tarkade teooriad!

See tänapäeva meeleoluline vabaduse, vabaduste ja nende taotluse ümberhinnang on kajastuse leidnud ka kirjanduses.

Tammsaare ei ole kunagi elule liialt lähedale tunginud, on isegi põhimõtteliselt selle vastu. Kas see talle kasuks või kahjuks on tulnud, ei ole meie eritlusaine. Oma mulluses romaanis on ta taandunud tänapäevast veerandsada aastat tagasi, nii-öelda ajalukku, sellega tänapäeva heitlusist küllalt kaugele tõmbudes. Aga elu, ma mõtlen tänapäeva elu tema meeleoludega, on talle nägematult lähenenud ja loomisprotsessi kestel igale leheküljele pitseri vajutanud. Nii see on: ajajärk oma meeleoludega, elu tungib meie juurde, küsimata, kas seda soovime, ega kaitse tema eest tihedamadki põhimõtete maskid. Seda tõendab uuesti jälle T a m m s a a r e „T õ e j a õ i g u s e“ III jagu, mis on otsast otsani läbi immutatud viimase aja pettumuselamustest vabaduste ja vabaduseürituste suhtes kui ka üldse skeptilis-pessimistlikust, surutise-meeleolust, mis on vallutanud maailma ja tingitud üldisest majanduslikust, poliitilisest ja ühiskondlikust ummikust.

Seesuguse meeleolu kajastuseks — mitte sihilikuks ega tahtlikuks — võis Tammsaare vaevalt kohasemat ainekku leida kui

1905. aasta õnnetult lõppenud vabaduseliikumine, revolutsioonikatse.

Ammu see oli, kui meil tolle liikumise tegelasi ja eriti kannatajaid heroiseeriti, viimaseid sangaritena mälestati ja neile mälestusmärk püstitati. Nüüd on paras moment kõige selle ümberhindamiseks tulnud. Sest „Tõde ja õiguse“ III anne pole muud kui kogu selle ürituse, tema jõupingutuste saavutiste ja sellega ühes revolutsiooniliste liikumiste ning meetodite ümberhinnang üldse. On aeg tulnud, kus võivad vastukõla leida säärased mõttemõlgutused:

„Vabadus on see imelik taim, mis sööb iseenda — sööb vägi-vallaks. Kus on need vabad, kes ei usuks ainult vägivalda ega küsiks imestusega: mis on vabadus? Iga ori usub ainult vabadust, — iga vaba ainult vägivalda ja mõlemad talitavad sellekohaselt“ (lk. 203).

Kes oleks varemini tihanud tolle aja rahutuist otsinguist nõnda kõnelda:

„Et vabadusest arusaamist ühtlustada — sest kõik arvasid, et õigest vabadusest peab kõigil olema ühesugune arusaamine — siis peeti vabaduse esimesest päevast alates koosolek koosoleku peale. Nõnda kestis see päevade ja ööde kaupa ning aina seletati vabadust, milline ta olema peaks ja milline ta mitte olla ei tohi. See oli suur saun niihästi vabaduseseletajaile kui ka vabadusele endale. Kuu-lajaskond, enamikus töölised, olid vaevalt ka kõige pingutavamas töös tundnud sellist lavaleili kui siin vabadusrappimisel“ (lk. 173).

Romaani lugenisel peab selguma, et tol korral ei olnud kellelgi õiget aimu vabadusest; ja sellest kogu 1905. a. revolutsiooni mõtetus, sellest tema traagiline jantlikkus.

Tol ajal, kui meil polnud veel riigitüdimust ega pettumust vabaduse väärtustes, mõtlesime hoopis teisiti. Nüüdsest „Tõe ja õiguse“ meeleolust välja minnes peaksime kõik vabadusevõitlused taunima, sest vaevalt leidub neis kunagi tegelasi, kes mõistavad ideaalselt vabadust määratella, kellel oleksid ühesugused ideaalid selle kohta, kuidas nad vabadust mõtleavad kasutada. Kõnele-mata massidest, kes ju moodustavad revolutsiooni jõu ja määravad oma meeleoluga selle suunagi. Nemad mõistavad vabadusest kõige vähem.

Tammsaare romaan näitab meile, kuidas masside liikumise ajal valatakse mõttetult verd, unustatakse inimlikkus, tapetakse, hävitatakse, rüüstatakse, ja tulemuseks — ainult osade või munda-rite vahetus! Ehk veel midagi palju kurvemat, nagu 1905. aastal.

Ma ei taha katsuda seda seisukohta või suhtumust väärata, — see pole siin mu ülesanne. Aga tahaksin tuua väikese kõrvutise. Revolutsioon, uue korra sünnitus, sarnaneb mitmeti lapse sünniga; kui pöördä tähelepanu peamiselt sünnitusvaludele, ema piinadele ja voolava vere hulgale, siis võib pessimist õigusega küsida: on's seda kõik vaja ja on's sellel mõtet? Sünnib inimene, kes ei ole oma

vanemaist harilikult põrmugi parem ei kehaliste, vaimliste ega kõlb- late kvaliteetide poolest, kel tuleb ennast samuti vaevata, kel tuleb samuti võidelda, kannatada, surra — vahest ainult pisut teissu- gustes välisoludes. Nii siis siingi ainult „mundrivaetus“.

Raske oleks loogiliste väidetega kedagi uskuma panna inim- konna elu ja edu mõttesse ja sellega sünnitusvalusid mõtestada. Raske on mõistustlikkude argumentidega selgeks teha, et revolutsioonid viivad inimkonda edasi, et neis tekkinud uus kord on parem kui endine. Berliinis on asutatud Herrenklub, mille liik- med on veendumusel, et Prantsuse suurest revolutsioonist saadik on Euroopas kogu elu ja elamine raisku läinud, et ainult enne seda olid asjad korras. Katsu neid vastupidist uskuma panna!

Tammsaare tõstab esile eriti need „punaste aastate“ momen- did, kus väljendub revolutsioonilise liikumise mõttetus kõige selge- mini. Need on masside tegevuses: laskmine Tallinna Suurel turul ja mõisade rüüstamine Tallinna ümbruskonnas; peale selle mono- polide ja lõbumajade hävitamine ning kaupluste riisumine, igave- sed viljatud vaidlused ja kõnelemised koosolekuil jne. Juhtide tegevus on lausa kuritegelik.

Kuidas juhtub näit. õnnetu verevalang Tallinna Vene turul? Enne seda on töörahva koosolek linna taga, kus keegi noor naine hässitab mässule. Kõneleb veel töörahva verejanulisem juht Kröö- sus, lõuapärade naksudes ja hammaste kiristades, kes muu seas ütleb: „Ja kui vägivald sünnib, siis heidame vastutuse eneselt.“ Vihast tuliseks kõetud rahvas viiakse sealt, samade juhtide poolt muidugi, tapalavale, s. t. turuplatsile. Kui ilmuvad soldatid, ütleb kõneleja, sama noor naine, midagi, vist rahustavat, sest hulk jääb paigale. Kostab käsklus, prahvatab kogupauk ja ajalooline vere- saun on sooritatud — vastutustundeta juhid viisid rahva tule ette, ei lasknud teda õigel ajal sealt ka põgeneda.

Endiste kirjutiste ja kujutluste järele pöördus meie viha seal valatud vere pärast laskjate ja nende käsutajate vastu. Nüüd oleme sellest ühekülgsusest üle saamas. Indrek, Tammsaare romaani pea- tegelane, autori elamuste väljendaja, ei tunne teiste kombel rõõmu mõne suurvürsti või politseiniku tapmisest ega või sinna midagi parata, et tal tõuseb politsei kui vaga kannataja vastu „teatud süm- paatia ja kaastundmus“ (lk. 74).

Ehk võtame teise traagilise momendi: mõisade põletamise. Lin- nast siirdub jõuk mehi maale, et sakstelt relvi ja raha konfiskee- rida. Esimesena rüüstatakse mõttetult üks monopolipood, siis min- nakse edasi, linna jõuguga ühinevad mõisamehed ja varsti läheb rüüstamine hullustusehoos lahti.

Kui küllalt purustatud, pistetakse mõisale tuli otsa. Alguse teeb keegi noormees, kellele on brošüüridest ja lendlehtedest ajju ja närvikavva sööbinud sõnad kukutamistest ja ümbertõukamisest. (Nii siis siingi süüdi juhid, lendlehtede ja brošüüride autorid!)

Ei rüüstata ega purustata ainult, vaid hakatakse võõra vara

riisuma, jagama, omandama. Keegi ahne vanaeit haarab enesele saagiks sakste ööpoti, mis pealegi lõhkine. Nii esindub meile seal tolle ajajärgu vabadusetaotleja eestlane! Mõisnik selle kõrval on äärmiselt noobel ja diskreetne märter ja meie sümpaatia ühes Indreku omaga peaks tema kasuks langema.

Olen seda kohta lugedes täiesti päri sellega, mis kirjutas keegi väljapaistev ajakirjanik „Tõe ja õiguse“ III ilmumise puhul, nimetades seda teost „ilmutuseks“ 1905. a. sündmusesse suhtumises. Pidi tõesti kätte jõudma niisugune revolutsiooniliste liikumiste ja vabaduseürituste pettumuse ajajärk, et sündmusi nõnda kirjeldada ja kujutada. Kardan ainult: kui meil asi ses suunas edasi läheb, kui pettumus vabadustest veelgi kasvab, võib-olla kujutame kord mõisamaade ülevõtmist kui barbarlikku akti ja mõisnikke nooblite vagade kannatajatena. Võib-olla kujutame kord Jüri öö mässajaid metsikute rõõvlitena ja rüütleid tolle aja kultuuriliste märtritena. . .

See ongi ainuke õige ning õiglane suhtumine neis sündmusis, niipea kui unustame neid vaadeldes või kirjeldades ühe pisiasja, kui unustame ajaloolise perspektiivi; kui unustame: mis viis meie talupoja Jüri ööl mõisade põletamise ja rüütlite tapmiseni; kui unustame: mis sundis meie Asutava Kogu mõisamaade jagamisele. Samuti esinevad meile 1905. a. sündmused rumala ja metsiku jandina ja revolutsionäärid kurjategijatena, kui unustame, millest need sündmused tingitud, kui unustame perspektiivi, kui unustame 700-aastase mõisnikkude ikke ja paarisaja-aastase tsaariaja surve.

„Tões ja õiguses“ III ei ole seda perspektiivi antud. Praeguse ajajärgu üldmeeleolu on nõudnud niisugust ilma perspektiivita romaani, et väljenduks selgemini pettumus vabadustest ja niisugustest vabaduseüritustest, millest osa võtavad massid. Sest niipea kui toodaks meile kaugemad ja lähemad põhjused, mis viivad rahva mässule ja revolutsioonile, mis viivad ta meeletutele tegudele, siis võiks meeleolu kergesti vabadusenõudjate kasuks muutuda.

Iga sügav lainetus toob põhjast kõntsa peale, iga revolutsioonilises liikumises ilmub põhjaollust päevavalgele. Nende järgi revolutsiooni hinnata või nendega revolutsioonijuhte samastada ei ole just õiglane.

Tammsaare esindab meile vaid üht tolle aja juhti natuke lähemalt, nimelt Kröösust. See ei võigi, arvestades autori üldist suhtumust sündmusesse, positiivne olla. Kröösus on verejanuline egoist, kes aina sõidab härrasmehena voorimehel ja käib kaupmeestelt summasid „revolutsiooni toetuseks“ pressimas. Reameeste hulgas vilksatab mõni ideaalsem revolutsionääri kuju, nagu Meigas ja Attila, aga neid on meile väga kitsilt näidatud.

Peakujuks ses romaanis on meile „Tõe ja õiguse“ I ja II jaost tuttav Vargamäe Indrek, autori lemmik, tema vaadete ja elu-

muste kuulutaja. Indrek ei sobi sugugi revolutsionääride seltskonda, ta on vaatleja, arutleja, kõhkleja, skeptik ja pessimist. Tema prisma läbi lasebki autor punaseid sündmusi ja tegelasi näha. Teotsemine on talle võõras. „Teotseda, teotseda, see oli ka Indreku unistus, aga kunagi polnud ta veel leidnud seda õiget kohta, kuhu käed rammuga külge panna“ (lk. 226). Ja ta ei leiagi seda ses romaanis. Autor laseb ta tähtsamail sündmusil juures olla, laseb revolutsionääridega kaasas käia, mis ei tundu iga kord tõenäolisena (nagu näiteks mõisarüüstamis-retkel).

Elu läheb temast mööda, vahel teda ka kaasa võttes. Aga ta aina vaatleb, arutleb, mõtiskleb ja mängleb paradoksides. Et ta vahetevahel ka sekka lööb, see pole usutav (näit. kõnepidamine mõisarüüstamisel või põranda-aluste laekuri ameti vastuvõtmine). Loomulik, et Indrek, kellel on sümpaatia ja kaastundmus politseinikkudegi vastu, ei või pooldada masside jõhkrat teotsemist uue korra loomisel, tõe ja õigluse taotlusel jõu ning relva abil.

Indreku „usuks“ saab alguses revolutsioon ja, nagu võib aimata, ka sotsialism. See jääb siiski vaid ajutiselt tema „tõeks ja õiguseks“. Siis pettub see elu kõrvalkäija revolutsioonis, nähes oma silmaga selle julmust, ja seab sellele vastu ligimesearmastuse, üksiku inimese heateo, avitusakti üksiku inimese suhtes. Kuidas see peab sündima, selle tõenduseks toob ta näiteid. Indrek annab parteikassast kõva summa Vene soldatile kaotatud relva asemele uue ostmiseks, — muidu ähvardaks vaest meest ränk karistus. Raha tuleb Indrekul eneselt vaevaga kokku laenata ja parteikassasse tagasi tasuda. Mõisade rüüstamisel on vana aadlimees julmade revolutsionääride teotusobjektiks. Aga Indrek aitab teda ja katab tema jooksvahaiged jalgu vaibaga. Revolutsiooni ohvrite matuse päeval on kogu linn neid austavalt saatmas, aga keegi ei hooli ühe ohvri vaesest lehest, kes koduteel pimedas kraavikaldal istub, magajad lapsed hõlma all; keegi ei hooli neist peale Indreku ja veidra kirjastaja Viljasoo. Kõige lõikavama näite Indreku uuest „tõest ja õigusest“ peab andma küll tema viimane tegu, mis ta teeb armastusest valudes vaevleja ema vastu, andes talle rohtu, mis kõik valud lõplikult vaivutab, s. o. surmab.

Kogu see romaan on ironiast, skepsisest, pessimismist ja kõigi tõdedega mänglemisest nõnda läbi sööbinud, et me ei julge veenduda Indreku viimases „tões ja õiguses“. Tammsaare tegelased saavad harilikult kõigi probleemide lahendusest üle skeptiliselt naljatades, ironiseerides, paradoksides mängeldes; kes teab, ehk ironiseerib Indrek järgmises jaos isegi oma tõe üle ning otsib uut. Seda enam, et tema viimane tõde on viidud absurduse piirini: ema tapmiseni. Kui palju on valudes vaevlejaid küll haigemajus, küll kodudes; kas peaksime nad kõik suure armastuse pärast vaevadest vabastama, Indreku meetodi järgi?!

Olen pikemalt peatunud selle romaani ideelise külje juures,

mis väärib seda oma algupärasuse, oma „ilmutuslikkuse“ poolest, mis on julge ja meie oludes üllatavgi.

Nagu juba tähendasin, on ka selle teose üldine pessimistlik meeolelu praeguse ummikulise, väljavaadeteta ajajärgu truu kajastis. Meie kirjanduses ei ole vist süngema lõpuga raamatut. Kus lastakse saatust nii tagedalt inimest ironiseerida?! Paha soovimata, ümberpöörduvalt: armastades omakseid Vargamäel saab Indrek neile otse kirstunaelaks. Indreku ettevaatamatu kiviviskamine toob emale surmava haiguse. Indreku vend Ants pekstakse rahustajate poolt surnuks, sest et ta nalja pärast paberile kirjutas „Vargamäe vabariigi“; aga sellegi nalja tegi ta küll Indrekult saadud revolutsiooniliste lehtede ja kirjade mõjul. Vana Vargamäe Andres saab viisteist alandavat vitsahoopi, hoolimata sellest, et palub peksu asemel enese maha lasta. Ta on pettunud kogu oma elust. Ta leiab, et on teinud tühja tööd kogu eluaeg: tütardest ega poegadest ei ole abi, esimesed lähevad mehele, teised võtab sõda või tapavad saksad; ta on valvanud oma südame ja nime puhtuse järele, aga nüüd „on see määratud igaveseks ajaks“; tööle minnes on ta alati Jumalat palunud, aga tööl pole olnud õnnistust; kaevatud kraavid vajuvad kinni, lõhutud kivide asemele põllul kerkivad uued, soosild vajub porisse. Ja ta neab Antsu surnukeha juures ära „jumala see isa, jumala see poja ja jumala see püha vaimu“, neab ära tõe ja õiguse, neab ära oma hingeõnnistuse. Niisugune on selle romaani sünge-traagiline finaal Vargamäel.

Ka linnas ei säili Indrekule vähimatki rõõmustavat. Kristi, tema hea sõber, uputab enese, teada saades, et isa, kõva revolutsionäär, on olnud ühtlasi nuhk. Ausamad revolutsionäärid Attila ja Meigas lastakse maha. Ainult kahtlane Kröösus võib vabalt liikuda. . .

Tammsaare on loomult skeptik ja pessimist. Praegune ajajärk on neid loomuomadusi tal süvendanud ja aine valikul niisuguse momendi vaatlusele ja hinnangule tõuganud, kus seda skeptist ja pessimismi võis piiramatult väljendada.

Ajaloolisel romaanil on alati hädaoht langeda „tagant järele tarkusse“, ja käsiteldavagi teose hinnanguid ning arutlusi läbivad sagedasti tänapäeva-meeleolude puhangud. Tolle aja inimeste mõtted, vaated ja hinnangud on liialt tänapäevastatud.

Kogu Tammsaare triloogiat läbib tundlikkus, soe, kurblik intiimsus, mida katsutakse loorida naljatusega (muide minnakse naljatustega liialegi. „Teie pöörate kõik naljaks,“ ütleb Kristi Indrekule, ja õigusega). Eepilist elementi, mis on ajaloolises romaanis vajalik, leidub III jaos märksa vähem kui I-s. Siin, III jaos, on mõnikord langetud isegi melodramaatikasse: talveööl, mõisa põlemisel, laulavad noormees ja neiu Indrekust mööda minnes: „Õrn õõpik, kuhu tõttad sa?“

Nimelt oma naiselik-intiimse soojuse ja tundmuste rohkuse tõttu võidabki see romaan ja võlub. Parim osa temas on lõpu-pool. Kui jõuame viimaks I jaost nii tuttavale Vargamäele, kus on elatud palju ilusaid ja kurbi hetki, siis oleme autoriga tema kodusel pinnal jälle ühise keele leidnud. Siin on see moment „pu-naseist aastaist“, mille üle pole meil autoriga lahkavamisi, mis kajastub meis kõigis ühesuguselt — selle nurjunud revolutsiooni traagiline lõpp-akord.

Tammsaare tegelased ei kujune kergesti plastiliselt meie sil-made ette. Nad on enamasti abstraktsed. Nad tutvuvad meile peami-selt oma hingeelu, oma vaadete, oma kalduvuste kaudu, mida kuu-leme nende arutlustest, kõnelustest, mõtisklustest.

On juba ennemini tähelepanu juhitud (viimati „Tõe ja õi-guse“ II jao puhul), et Tammsaare laseb oma tegelasi sagedasti liiga pikalt kõnelda, arutella, filosoferida, resoneerida ja para-doksidega mängelda. Ja selleski jaos arendab ta ise või tema te-gelased mõnd mõttekäiku liiga pikalt, liiga pidurdamatult. Kristi, kes Indrek Paasi, autori vaimuvenda, lähedalt tunneb, ütleb kord:

„Härra Paas, tema võib kõik mõelda, lihtsalt kõik. Sa ei oska endale ettegi kujutada, mis tema kõik võib mõelda“ (lk. 240).

Siiski, need kõnelused on, kui neid kannatlikult lugeda, huvitavad, sest neis peegelduvad autori, ühe meie väljapaistva, kaas-aegsed intiimised siseheitleused, kahtlused, mõistuse maadlused sü-damega, rahuldamatus tõelisusega, igatsus teise, parema maailma järele; aga selle taotlusemeetodite taunimine; ühe sõnaga tõe igat-semine ja selle alatine otsimine; nagu piinlikkust tundes sellest ala-tisest otsingust tõmmatakse ette iroonia suitskate.

Kogu selles romaanis pole mitte niipalju tegevust ja sündmus-tikku kui mõtisklusi ning arutlusi ja hinnanguid tegude ning sünd-muste üle.

Sagedasti võime kahelda, kas ei ole vali ja julm tõelisuus tõe-le ja õigusele lähemal kui autori ideaalne kujutus neist. Sest „kui inimene alati harjutab vabamõttlemist, siis tema mõtted ei käi vii-maks asjadega sugugi kokku“ (lk. 249), nagu Kristi Indrekule ette heidab. Ajalooliste faktide esitamisel pole see igatahes soo-vitav suhtumine.

Tammsaare käsitletav romaan on ainealalt realistlik, aga si-saldab rohkesti romantika elemente. Mainime siin kõige esiti ro-mantikuile omast irooniat; siis kmmalisi, tõelisuusele võõraid, pisut hoffmanlikke kujusid (Böströi, Viljasoo, osalt ka „Koera mam-ma“), suhteid, sündmusi ja tegusid.

Sellega ei ütle ma midagi hinnangulist. Iga liiki teosed või-vad meisterlikud olla.

„Tõde ja õigus“ III on läinud aasta romaanide hulgas kõige kaaluvam niihästi ainekiku kui ka sugestiivse käsitluse poolest. Parimaks selles triloogias jääb siiski I jagu.

Tammsaare triloogia III jao juurest on loomulik üle minna August Jakobsoni tsükli „Andruksonide suguvõsa“ I jao „Miika Valtsbergi roima“ juurde.

Kui me eelmises romaanis oleksime soovinud ajaloolist perspektiivi, põhjendust, miks rahvas linnas nii kergesti tormas miitinguile, miks ta maal sattus rüüstamishullustusse (sest ainult brošüüride ja lendlehtede ning kihutuskõnede mõju arvele ei taha me seda kirjutada), siis tutvustab käesoleva teose autor sündmuste sotsiaalseks mõistmiseks meid küllaldaselt romaani tegevusajale vastavate oludega, annab inimeste ja nende tegude põhjenduseks laia aluse, laiema kui ta seda ära kasustab.

Jakobson viib meid sada aastat tagasi, vaevarikkasse teo-orjuse ajastusse. Tol ajal olid olud meie külas, nagu seda teame ja nagu Jakobson seda kirjeldab, kaugelt viletsamad kui 1905. a. Talupojast pigistas mõis viimased elumahlad majanduslikult ja ihuliselt, peeti elu vaevu sees, ja laupäeva õhtul ei võinud keegi kindel olla, et talle ei anta mitu korda rohkem, kui sai Vargamäe Andres soldatitelt. Aga keegi ei ütle, et elu oleks vaid tühi töö ja vaimunärimine, keegi ei nea ära Jumalat ega hingeõnnistust.

Nagu näete, on Jakobson pessimist vaid kirjeldatava aja suhtes, mitte pessimist üldse, s. o. tuleviku suhtes.

Jakobson ei ole väljavaadeteta isegi pimedamaski teo-orjuse öös. Talle ei ole praegune ummikki väljavaadeteta meeleolu sugereerinud. See oleneb arvatavasti tema vitaalsusest kui ka ühiskondlikest tõekspidamisist tema kollektiivsusetundest.

Üheks nüüdisaja tähtsamaks nähtuseks on sotsiaalne võitlus. Mitmel maal on valitsustel tegemist, et ära hoida kokkupõrkeid, rahvaklasside vägivaldseid võimuhaaramispüüdeid. Nagu nägime, hülgab Tammsaare, kui vaikne outsider, võimuhaaramist, revolutsiooni, masside võitlust oma seisukorra parandamise eest; ta tunnistab selle ülearuseks, kasutuks, mõttetuks, julmaks, tooreks, egoistlikuks, tõstab sellest kõrgemale individualistliku arengu tee. Tammsaare on individualist, ta ei või kaasa tunda masside teotsemisele. Jakobson kui kollektivismi kalduja sõõstab, nagu nägime tema „Vaeste-Patuste alevist“, innuga sotsiaalsesse võitlusse, lootes, et see võitlus aitab kord õigluse võidule. Käesolevas romaanis võtab ta kaugelt joostes hoogu suuremaks hüppeks. Tema suureks eeskujuks ja hingesugulaseks on Emile Zola. Jakobsoni esimeses romaanis oli tunda „Germinali“ ja „Assommoiri“ mõju. Nüüd kavatseb ta nähtavasti Eesti „Rougon-Macquarti“ anda. Kui ta seejuures tsükli esimeses jaos kahe inimese armastusromaanile liialt suure koha annab, siis on see seletatav tema nooruse siirusega.

Ta kirjeldab armastustki à la Zola, peamiselt selle meelelisel ihades ja tungides, nii-öelda „patuseis“ väljendusis. See armastusromaan on täis verist draamatikat. Ja üldse on teoses palju verist rähklust, mis aga kõik osutub enam isiklikkude arvete

õienduseks. Sotsiaalne moment, mis esialgu rõhutatud, jääb pärastpoole tagaplaanile.

Seejuures näib autoril ununevat ka ajaloolisest olustikust ja koloriidist kinni pidamine.

Kui meil pole viimastel aastakümnetel ajaloolist romaani harastatud, siis vist sellepärast, et ollakse teadlik niisuguse romaani nõuetest. Et realistlikku romaani kaugemast ajast anda, selleks tuleks palju eeltööd teha vastava ajastu ainelise ja vaimlise kultuuriga tutvumiseks. Oli tarvis noore kirjaniku julgust, et ilma põhjaliku eeltööta teorijuse-aega söösta, sealt mõisa ja küla rahvast esindada.

Kahtlemata oleks suurem süvenemine ajalukku vajalik olnud. Aga vaevalt on meie kirjanikel selleks mahti. Nüüd kuuleme küll rahva viletsusest ja õiglusetusest, aga konkreetset kujutlust näiteks tolle aja elamute välimusest ega sisemusest, tööriistust, rõivastisist jne. me ei saa. Sooviksime näha mõisagi seestpoolt. Kirik on hoopis vaeslapse ossa jäetud, aga ometi oli see igal pühapäeval ja kirikupühal tähtsam rahva kogunemiskoht. Keeles on rohkesti patustisi tolle aja vastu. Tarvitatakse sõnu, mis alles pool aastasada hiljemini tarvitusele tulid; teo-orjad väljendavad mõtteid mõnikord praeguse aja literatuurses sõnastuses. Muidugi on autor ka ise neist puudusist teadlik.

Eespool ütlesime Tammsaarest, et ta immutab kõike sooja, intiimse tundmusega, minnes paiguti liialegi. Jakobson sellevastu loob mõistuse ja kujutlusvõime abil. Tammsaare kompositsioon on alati olnud lõtv, kõige lõdvem võib-olla tema kõige paremas teoses „Tõe ja õiguse“ I jaos. Hõlpsasti veetleb episood ta romaani üldjoonest kaugele kõrvale. Süda, see romantikute tähtsam organ, ei komponeeri kunagi nii plaanikindlalt kui pea. Aga süda loob selle eest soojalt.

Juba väliselt, „Miika Valtsbergi“ lehitsedes, võib näha, et siin on planeeritud mõistusega: romaan jaguneb neljaks peaaegu ühesuuruseks osaks, iga osa peatükesse, iga peatükk alaosadesse. Arvatavasti on mõistusega ette määratud, millest iga peatükk, iga alaosa peab kõnelema.

Jakobson kirjeldab sündmusi, tundmusi ja elamusi, ilma et ta neid ise soojalt kaasa elaks. Sellest tema romaanide jahe õhkkond, hoolimata sellest, et seal kujutatakse tungide ja kirgedemässu. Teadlikult kirjeldab ta teotegijate higivalamist halastamata kupja valvel, kirjeldab peksu tallis, kaklusi ja verevalamisi külas, loendades kõik, mida silm ja kõrv selle juures võiksid tajuda. Kui ta kõik hoolsasti on loendanud, siis usub ta, et pilt peab mulje jätma; ja jätabki.

Peategelaseks ses romaanis on Miika Valtsberg, tolle aja talu sulane, monumentaalne kuju. Kergem oli seda kuju leida, kui talle jõukohast ülesannet sobitada. Ja nii näemegi teda heitlemas kogu aeg naise pärast küüraka karjamehega või ka jumalamuidu;

näeme teda põhjusega tüli norimas, riidlemas, kaklemas, vastaseid peksmas ja neilt nahatäisi saamas, kuni ta viimaks peab põgenema, sest et oma südametunnistuse koormab vastase tapmisega.

Küüraka karjamehe naine Eva, sangarlik oma sitkuses ja kannatuses, äratab meis imetlust, aga mitte sooja poolehoidu. Temaigi on enam mõistuse loodud. Lähemad ja nii-öelda inimlikumad on kõrvalkujud.

Jakobson tarvitab eredaid värve, pooltoonid ja varjundid on talle võõrad. Tema tegelased on tugevate tungidega inimesed, kelle siseelus valitseb kõrgepinge. Üleminekud on järsud: „äkki“ on tema tegelased midagi muud, „korraga“ muutub see või teine tegelane ses või teises suunas. Leidub küllalt psühholoogilist meelevalda, liiga kõrget pinget, motiveerimata tegusid.

Muide on need kõik nooruse vead. Selle kõrval on Jakobsonil aga küllalt voorusi, mis tagavad temale väljapaistva koha meie noorema põlve prosaistide hulgas.

Stiil on nii lopsakas ja jõuline, et mõne rea järgi tema teose võib ära tunda, raamatu pealkirja nägemata. Jakobson on oma väljendusviisi poolest samuti väljapaistev meie kirjanikkude hulgas kui Miika Valtsberg Soldina küla ja mõisa rahva seas. Tal on üldse palju ühist Miika Valtsbergiga, selle „kasvult hiiglasega, vägevate õlgadega, pikkade kätega, lühikese, tugeva kaela ning jämeda kehaga mehega“. Ma mõtlen sarnasust jõu, vitaalsuse ja optimismi poolest. Ka selle poolest, et ta ei mõista oma jõudu veel küllalt taltsutada ega viljakalt tööle juhtida.

Sõjad ja revolutsioonid oma erakordsete olude ja meeoleudega, veel enam aga rikkuste ümber kuhjumisega löid harilikust rööpast välja mitte ainult tavalise kodaniku, vaid ka kunsti- ja kirjanduserahva, rikastades teda uute elamustega, aga hukutades ja ahvatelles teda ka julgele ning avalikule boheemitsemisele. See oli aeg, kus boheemkonnas kalduti individuaalse vabaduse ülistusele ja demonstreeriti seda ühekülgsest, seades julget siirast nautlust tardunud kodanlise kõlbluse vastu. Kirjanik, kunstnik kriipsutas oma erinevat eluviisi alla, et harilik kodanik ei peaks teda endasarnaseks. Vahe võib-olla polnudki nii suur, kui seda markeeriti.

Kaua ei saanud aga ilutsus kesta ei ühtedel ega teistel; tuli end kõigil rakendada tõsisele tööle ja, mis peaasi, elamine kokku tõmmata. Kõik pillerkaaritused, nii väikesed või suured, kui nad ka olid olnud, tuli lõpetada, neid vähemalt kõvasti kitsendada. Kes suutis seda teha, keda tulundusliku ja kõlbla inflatsiooni aastad polnud liiga sügavasti riivanud, jäid püsima, alates argipäeva proosalist tööd ning elu. Teised aga, kellele oli laius ja santlaagerdus üdise sööbinud, katsusid endist elu vekslitulunduse abil jätkata. Kaua ei võinud see kesta: pangad oma röövprotsen-

tidega tõmbasid kõri varsti halastamatult kinni. Kostis peagi karm hüüe: kohus tuleb.

Nii tuli kohus ka kirjanik Johannes Lodjapuule Albert Kivika „Vekslivõltsija's“ ja viis ta trellide taha. Arvates, et tast sealt vabanemiselgi eluvõimsat kasulikku inimest ei saa, lõpetab Lodjapuu ise oma maise olemise, mõistab ise kohut ja saadab otsuse täide, poob enese üles.

Kivika romaan on vihane rünnak mitte vaid boheemlase ja boheemkonna, vaid ühe eluvaate, ühe elutunde vastu, mis on muutunud olude tõttu saanud üleauruseks, ebasüüdsaks, antisotsiaalseks, taunitavaks.

Lodjapuu tunneb enese mitmekordselt süüdlasena: ta on vaene saunamehe poeg, kasvab üles näljas ja närudes, on koolis pilke- ja irvituse-märklauaks. Oleks loomulik, et ta ei unustaks seda kõike, kui jalule saab, et ta ei hakkaks jälgima rikestelt laenatud lautusvõtteid, et ta ei saaks iganenud boheemitsuskombe epigooniks. Aga niipea kui tal jalad all, püüab ta „kuldse nooruse“ poosi võtta. See on tema esimene süü. Teiseks tunneb ta end süüdi, et oma andega andus kuulsuse-ahnuse teenistusse, hakkas rahuldust otsima vaid teiste hindamisest, mitte vaid tööst ja selle mõjust elule. Kolmandaks tunneb ta enese süüdlase, et pole rikkunud vaid enese elu, vaid kiskunud õnnetusse ka oma naise ja lapse.

Vekslivõltsimine selle kõrval tundub kõige väiksema süüna, mis teda enesehukkamisele sunnib.

Lodjapuu on kuju, kelle jooni leidub meis igaihes, kellel enam, kellel vähem. Oleks aeg, et Lodjapuu meis igaihes sureks; selleks on viimane aeg. Lodjapuu kehastab üht ajajärku, selle vaimu ja vaimsust, nagu see valitses boheemkonnas ja seda ümbritsevas keskkonnas.

Ei usu, et Kivikas on kavatsenud midagi tänapäevale, kaines-tumismomendile vastavat kirjutada. Palju enam tundub, et tänapäev, mis vastu tahtmist proosalisele tööle ja askeesile sunnib ja nautlusele kalduvad elemendid enesest välja sõelub, — et see vali tänapäev selle teose on autorile sugereerinud.

See teos on Lodjapuu kuju ja oma idee poolest üks tugevaim läinud aasta romaanitoodangus. Kui ta siiski tähtsat kohta meie kirjanduses ei suuda omandada, siis esiteks sellepärast, et Lodjapuu pole autori kujutluses saanud mahti küllalt elava inimese tegumoodi võtta, et tema tugeval luustikul pole küllalt liha ja verd; teiseks ei ole sotsiaalne ümbuskond küllalt laialt võetud ja kolmandaks pole kõik momendid Lodjapuu elukäigus küllalt konkreetiseerunud, mitmeid on vaid refereeritud, abstraktselt esindatud.

Aga ometi omab see teos meie ilmavaatelistes arengus kohta kui vali lõpparve pidamine ühe ellusuhtumisega, mis oma aja on ära elanud. See teos on kui hauamärk nautlev-individualistlikule elutundevoolule, hauamärk, mis pole lihvitud marmorist, vaid

jämedalt tahutud raudkivist, millele on Lodjapuu sõnad raiutud: „Pea taganema uue aja ja uue vaimu eest.“

Nagu elust lahkunu viimaseist sõnust näha, ei ole see teos pessimistlik. Lodjapuu lahkub elust, et teha ruumi uuele elule, ta tunneb enese sellele ainult risuks olevat. Ta usub, et on tulemas uus elu ja uus vaimsus.

Nagu Kivika „Vekslivõltsijas“ peategelaseks on võlgades siplev kirjanik, nii ka Jaan Kärneri „Moodsas orjuses“. Aineala üks ja seesama. Mõlemal peategelaseks kirjanik, kes vaevleb „moodsas orjuses“, vekslite silmuses, pankade ikkes. Kui Kärneri peategelane ei poo ennast, nagu Kivika oma, siis ainult sellepärast mitte, et see „oleks tülikas ning — kulukas“. Aga ometi, kui palju erinevaid vaateid ja suhtumusi! Kivika teos on enese hukkamõist, Kärneri oma — enesekaitse. Kivika peategelase viletsusse langemises on süüdi ekslik vaade elule, väär-suhtumus ühiskonnasse (kellest ta kuulsaks saades välja tahab tõusta, eralduda), ametivendade kadedus ja vaen etendavad siin kõrvalist osa. Kärneri peategelane süüdistab oma eluraskuste pärast peamiselt — ametivendi, kes talle vekslid on kaela lasknud ja ta kohalt tagandanud, teist asemele seades, kel polnud teenistust nii hädasti tarviski. Tema suurim vaenlane siin maailmas on ametivend Savipart. Kivika peategelase suurim vaenlane on ta ise.

Kivika romaanis näeme, kuis kirjanik langeb „moodsasse orjusesse“; seal on näidatud põhjused, mis viivad Johannes Lodjapuu silmusesse; on antud tema areng ja selle valesuund. Siin, Kärneri juures aga me neid põhjusi ei näe; on vaid öeldud, et ametivennad on talle silmuse kaela visanud. Heidetakse mõnikord ka kibe sõna maailmakorrale, „mis on nii ülekohtune ning ebaõiglane“. Sealsamas on peategelane kuri ka enese vastu, „et ta ei ole osanud oma elu korraldada teisiti“.

Peategelane Kivirähk ei ole võitleja mingi ideaali eest, ta võitleb vaid võlgnikkude vastu. Tal ei ole muud suunda, kui korralikult tööd teha, kohust täita, kuni „maailm muutub paremaks“. Iseenesest? Vist küll, sest „ükskord ta peab muutuma. Niiviisi, kus üks inimene murrab teist, ei või see asi enam edasi kesta“.

Kes peab maailma paremuse poole viima, ses suhtes on Kivirähk üsna pessimistlik. Ta ohkab, et ei suuda uskuda mingisse kõrgemasse vaimu, mis viib inimkonda edasi. „Aga Pan-Euroopa idee? Aga kommunism? Ilusad aated, kuid tegelikult? Relvade tärin, enese prestiiži upitamine, toores egoism.“ Aga kes peab siis maailma paremaks muutma?

Kivirähk on individualist. Kokkupuuted rahvaga irriteerivad teda, — ta ei saa seda proosakirjaniku objektiivsusega kujutada. Tema tähelepanu võlub metsateel „sommambuulne madonna“, punases nahkkraega mantlis, kelle pilk viibib „mitte siin, vaid kuskil eemal... kõige nähtava taga“. See daam kõnnib „nagu ei puudu-

takski tema jalad maad“. Kas see daam ei sümboliseeri autori maailmasuhtumust? Ja mitte ainult autori, vaid laialisemagi ringkonna ellusuhtumust.

Kärner on põhihelilt lüürik, nimelt looduslüürik, ja see omadus väljendub tal ka proosas paljudel lehekülgedel. Neist on kõige paremad need, kus ta kirjeldab oma vaikseid kurvameelseid kõnninguid mööda Elva metsi või oma suhteid armsa väikese tütreaga. Neis kohtades on tal tunnete soojust, intiimsust ja ta leiab neile vastavat väljendust.

„Moodne orjus“ pole romaan tavalises mõttes. See on pigemini päevik, milles on antud rida episoodide literaadi valuteedelt, kellele on elu tunginud lähemale, kui see temale armas. See pole elust inspireeritud luule, vaid karjatused ja kaebused, kui elu valusalt, halastamatult riivab. Seda elu ei saa Kärner proosakirjaniku armastuse ja objektiivsusega kujutada. Tal on lüüriku närvid.

Juhan Jaigi vaimline ja hingeline laad kujundub, nagu näha tema uuest romaanist „Rannaliivaltaevani“, ikka selgemini. Ta põlgab igasugust intellektualismi, mida leidub meie kirjanikkude teoseis nii rohkesti (ja mida sagedasti ülekohtuselt nimetatakse ratsionalismiks!). Talle on igav igasugune mõistuse-line ja teoreetiline orienteerumine tõelisuses, kuigi ta selle piirest harilikult kaugele üle ei lähe. Ta armastab seiku, ilmsüütut, lõbusat, milles mõistus ärgu katsugu palju kammitseda. Kõik peab selles seikluses hästi minema, vähemalt hästi lõppema. Tema ingeri kaluri Kivikiisa vanaisa ei saa töö ja vaevaga taluomanikuks, nagu see tõelisuses harilikult peaks sündima; oh ei! Vana Kivikiisk veab vene kaupmehega kihla, et püüab ühe järjega pooleks aastaks oma perele kala. Aga kalad on visad ussi võtma; seal siis kinnitab Kivikiisk õnge otsa viinapudeli ja — varsti on valaskala õnge otsas, kihlvedu võidetud ja tuhat kuldrubla talu ostuks käes.

Seda lugu jutustab küll merimees, kellel seiklusrikas elu selja taga, aga Jaigis eneseski on väga palju selle „pujääni“ verd, mida on meie muis kirjanikes nii vähe. Paiguti tuletab Jaigi teos meelde „Vahvat sõdurit Šveiki“. Tema ei taha suurt maailmasõdagi võtta suures traagilisuses, vaid laseb selles oma kangelast romaanlik-ilusaid öid ja päevi veeta. Mässe ja mahalaskmis-aegu nimetab ta vaid kahe reaga. Ühiskondlik võitlus ja ühiskondliku elu nähtused — see ei huvita Jaiki, kui ta sule kätte võtab romaani kirjutuseks.

Mitte ainult inimeste kurbi ja rõõmsaid askeldusi ei kirjelda ta lõbusa huumori ja koomikaga, vaid isegi loodust. Nii ütleb ta päikesest, et selle „kæed palavate näpuotsadega uidavad julgelt ja nautivalt piki mere keha, paitavalt pehmelt saari keskmerel, ulatuvad kõditama merekurdu. Ise ta (päike) keerutab muheledes vurru, silmad tõmbuvad poolpilukile“ (lk. 40). Verisest löömin-

gust „tšuhna“ ja venelaste vahel lastakse öelda: „Ühe ropsuga pigistanud tal nina peast nagu mäda kartuli ja löönud päka silma“ (lk. 23). Ja edasi: „Kui ilusti oli ta („tšuhna“) rookinud lage-daks selle veneka — üksainus silm ja mitte ühtki nina“ (samal lk.). Kes päeva kärast ja n. n. aktuaalsusest muretut unustust otsib, sellele on Jaigi romaan parimaks lektüüriks. Ta viib meid merele, rannaliivale, tähistaevale ja inimhingelegi lähedale, sage-dasti lähemale kui ses suhtes tunnustatud lüürikuist gaidid.

Tavalisem teema meie tänapäeva külaelust on põlise talu alla-käik. See protsess algas meil varsti pärast inflatsiooni-aega, kus raha oli nagu merd, ja see ahvatles laiotusele ning gründertumile, isegi meie pikatoimelisi talupoegi. Tulemuseks oli pankrotilaine, kaugeltki küll mitte nii laialdane, kui see, mis algas aasta poole-teise eest ühes ülemaailmse kriisiga.

Talude allakäiku on meil **M a t s M ö t s l a n e** juba enamalt kirjeldanud ja teeb seda ka oma uusimas romaanis „**K e v a d i s e d v o o d**“.

Talude hulgaline pankrottimine on sotsiaalne nähtus, aga Mõtslane ei ole küllalt ette valmistatud nende nähtuste eritluseks ja kujutuseks. Talle sobib enam perekonna-romaan külaelust. Sotsiaalne temaatika on talle liialt raske. Kuidas allamäge min-nakse, seda mõistab ta veel kuigi usaldavalt kirjeldada, olgugi et põhjused on tal enamasti juhulist või isiklikku laadi; aga enamasti lisandab ta regeneratsiooniprotsessi, mis on tingitud veel vähem sotsiaalseist, veel enam isiklikest või juhulisist põhjusist, ja see ei ole enam sugugi usutav. Seekord peatub ta pikalt Tammari talu perekonnaelu arengul, andes sellest elust „joooni ja märkmeid“. Alles lõpu eel hakkavad kostma häälled välismaailmast. Noore Tammari peremehe Heino kaks venda on sõjaaaja õhkkonnast läbi käinud, neid on vallutanud gründertumi aje, igapäevsesse keelde tõlgendatud: suurte rahade kergelt kokkuajamise himu. Vana isagi nakatub sellest ja Tammarile hakatakse ehitama kiires korras linavabrikut, laualõikust ja jahuveskit, laenude abil muidugi.

Sündmuste ühiskondlikke põhjusi on Mõtslane seegi kord nõrgalt valgustanud. Ta võtab Tammari ettevõtete hävimisele looduseväed appi: kevadine suurvesi murrab tammi ja purustab silla jõel, millele on vabrikud ehitatud. See on lõplik hoop Tam-mari vesivõsule; vahvad vennad „lasevad jalga“, isa saab halva-tuse, enam kui kümnemiljonilise võlaga koormatud talu võtab noor premees oma õlule, nii-öelda kergemeelse optimismiga, mil-lest Mõtslane alati rikas: „Võib-olla ajad muutuvad. Võib-olla jõuad ometi võlgadest lahti rabeleda...“

Mõtslase „Kevadised vood“ ei näita meile pärast sõjaaegset küla ei sotsiaalsest ega psühholoogilisest küljest uues valguses, ei näita meid ka paremini orienteeruda neis tegureis, mis meie maa-elu palet lühikese aja jooksul nii põhjalikult on muutnud. Autori

loomingus ei ütle see teos ka uut sõna. See on maarahvale vaid sobivaks lektüüriks.

Evald Kindluste „Talvised rändlinnud“ tahab olla moodne „Rahvavalgustaja“. Aineala on tänulik: meie iseseisvuseaja maakool, haridustegelased, nende suhtumine ümbritsevasse ellu, nende ideaalid — see on peaaegu puudutamata uudismaa. Aga Kindluste on vist „rändlinnuna“ sealt üle lennanud ja sellepärast on ta kõike vaadelnud, näinud ja kirjeldanud pinnapealselt. Tema peategelanegi, seminarist Hellamaa, on „rändlind“, kes tulnud maale õpetajaks vaid selleks, et saada kutsetunnistist ja rühkida siis rutusti soojale „Egiptimaale“ — ülikooli, sest „pole mõtet ennast maha matta kuhugi maanurka“. Autor pole õiget distantsi leidnud oma kangelase Hellamaaga, kellel on „kahupea“, hiilgav „kõnetehnika“ ja väga suur edu naiste juures, nii et mahajäetud mõrsjad käesooni löikavad. Seltsielus kavatseb Hellamaa sellega põhjaliku pöörde tuua, et mitme seltsi asemele uue avab, millel oleks kirjandus-, näite-, muusika-, spordi-, põllumajandus-, karskus-, majandus-, tuletõrje- ja teised (!) osakonnad. Seda kõik kuskil maaseltsis! Majandusosakonna puhast ülejääk kataks hariduslike osakondade puudujäägid. Osakondade juhatajad moodustaksid nõukogu, kes enese hulgast valiksid täidesaatva juhatuse. See moodne kilpla seltsielu jääb kahupeasel kangelasel küll rajamata, aga juba selle kavatseminegi näitab meile, kuidas sellesse heroiseeritud „rändlinnusse“ suhtuda.

Vana tüüpi rahvavalgustaja Kikka on autor ehtinud kõigi eba-voorustega. Ta on kõigest paar aastat koolis käinud, harimata, rumal, kasimatu, räpane, laisk, hooletu, joob ja peksab naist. Saame aru: ta peab niisugune olema, et seminaristi voorused seda enam meile silma paistaksid.

Selle teose ideeline äpardumine on, nagu näete, tingitud õige distantsi ja õige hinnangu puudusest.

Autor ei suuda viia ei oma peategelast ega kogu sündmustikku orgaanilisse sõltumusse kirjeldatava olustikuga; kõik tundub külgepanduna, külgemõelduna. Sündmusi on peamiselt mainitud, refereeritud, ja kus ongi lähem kirjeldus, siis ei ole see psühholoogiliselt usaldatav. Sõnastus ajalehelik.

Richard Janno, meil ja Soomeski tähelepanu väärinud „Metsmehe“ autor, on kirjutanud kriminaalromaanii „Sinine ümbrik“, mis täidab kõigiti rahuldavalt oma ülesande — olla huvitavaks ajaviite-lektüüriks ajalehe joonealuse harrastajaile. Suuremaid kirjandus-kunstilisi ega psühholoogilisi pretensioone pole autor seekord enesele seadnud. Ta on oma teosega tõendanud, et me kriminaalromaanide, mida nii palju kalli valuuta eest väljast on hangitud, suurema jõupingutuseta omas kodus üsna edukalt võime kirjutada.

A. Tuhala esindub oma „Ö ö - l a u l u s“ kangelasega, kes peab meid oma geniaalsusega hämmastama: Lembit Vain on viiulil Paganini, orelil kui J. S. Bach, keeltes polüglott ja muudki kvaliteetidid on tal väga kõrged. Romaanist selgub, et seda vaimlist sangarit suudab küllaldaselt mõista vaid aadlik. See on vana paruness, kes Vainu ja tema seltsilist Karinit järgmiselt tunnustab: „Sina, mu poeg, oled geenius ja sina, mu tütar, oled suur talent. . . Maailm ootab teid, ootab teie valgust. . .“

Võib olla, et see paruness ka kogu Tuhala teost paremini oskaks tunnustada kui meie.

Kokku võttes võiksime öelda, et eesti romaan on läinud aastal säilitanud sama suuna ja samad traditsioonid, mis tal on olnud sest saadik, kui meil aastate eest hakkas domineerima realistlik vool. Kalduvust romantikasse on märgata vaid nende juures, kes vareminki sellele voolule tribuuti on maksnud. Ainevalikus ja teemaatikas on oldud tänapäevast tugevasti mõjustatud, ilma et tahtlikult või teadlikult oleks püütud aega ja selle põlevaid küsimusi kajastada.

Samuti on tänapäeva meeleolud kajastatud. Need, kes kalduvad individualistlikule maailmavaatele, on skeptilis-pessimistlikud, mis vastab täiesti ajastu üldisele surutisele; või püüavad säilitada stoalist rahu, täita oma kohust ja kanda oma koormat.

Teised, kelle pilk on suundunud tänapäeva viletsusist läbi tulevikku, ammutavad uue ajastu ja uue vaimu saabumise usust optimismi.

Mis puutub läinud aasta romaanitoodangu väärtuse tasemesse, siis ei ole see mitte kõrgem kui eelmisel aastail. Kuidas võikski praegune aeg, mis meie kirjanikule tema elementaarse eluhoiu tingimused mitme võrra halvendanud, — kuidas võikski see aeg soodustada meistriteoste valmimist ja nende hoolsat viimistlust.

Ed. Hubel.

Kuidas tõlgitakse meil ja kuidas peaks tõlkima.

2

Kui nüüd küsime, kuidas peaks tõlkima, siis on kõige parem nõu, võetagu ja proovitagu omaltki poolt tõlkida mõnda neist teostest, mida teatakse hästi tõlgitud olevat, ja võrreldagu oma saavutist meistri tõlkega. Või võrreldagu G. Suitsu *Raudteed*, Fr. Tuglas'e *Seitset venda* või A. Saareste *Salambo* tõlget või muud algupärandiga.

Või võetagu eelarendatud arvustavaist väiteist, kui nende õigeolekut mõõndakse, vastandid ning ongi käes teatav hulk positiivseid nõudeid.

Meil on tõlkeküsimusist avalikult üldse vähe kõneldud, nii et ma ei tunne muud kui nooreltsurnud mag. G. Saar'e tõlkimisprintsipi käsitlevat kirjutist *Loomingust* 1927. Ka ei leidunud meie raamatukogudes ainustki selleainelist teost. Nii ei ole ma saanud endale appi paluda ühtegi autoriteeti.

Ma usun, pole tarvis eespool negatiivses ühenduses konstateeritud põhimõtteid enam positiivsel kujul korrata. Katsume parem tõlkekvaliteedi küsimust vaadelda seoses tõlkija isikulist eeldustega.

Rääkimata näitekirjanduse erilisest seisukorrast tõlgendatud olla näitlejate poolt, teevad ka proosa ja luulega tegemist kaks reprodutseerivat kunstnikku: tõlkija ja ilulugeja.

Kui mõista tõlkimist reprodutseeriva kunsti omaette haruna, järgneb siit, et tõlkida võib ainult see, kes ise on luuletaja, kirjanik, või vähemalt järelluuletaja, hea keelemaitse ning sisemise vahekorraga tõlgitava aine ja selle loojaga. Tõlkija on seega sõnakunstnik, kellele algupärandi tekst on aineks, millest ta ammutab oma inspiratsiooni, nagu näitleja osast. Nagu näitlejale õnnestub osa seda paremini, mida vastavam see ta iseloomule, nii ka tõlkijale. Tõlkija ja autori vahel peab valitsema hingesugulus, tunde laadi, temperamendi lähedus. On väidetud, et pole mõeldav, et üks isik võiks tõlkida kahte nii erinevat autorit kui Hugo ja Zola (ons meie Semperil see õnnestunud?), öeldakse koguni, et ühe kirjaniku teosed võivad olla nii erinevad, et nõuavad kahte tõlkijat (näit. Hauptmann'i *Hannele* ja *Rosa Berndt*), või siis olgu tõlkija sama andekas kui autor. Tõlkijal peab olema eksimatu stiilitunne, ta peab tajuma tundeühtsust, et ta näit. ei segaks naturalistlikku stiilisse romantilisi elemente ega vastupidi. Igal kirjanikul ja ainel on isesugune rütm, erinev dünaamika, omataoline tõusude ja mõõnade kiirus. Tõlkijal peab olema esteetilisele inimitüübile omast sisseelamis-võimet, et ta võiks oma vaimu häälestada autori järele, oma tahte täielikult alistada autori tahtele, tajuda teose meeolulisi värvinguid ja varjundeid. See on sama omadus ja võime, mis viib kunstiteose mõistmisele. Selle põhieelduse puudumisel ei või saada heaks tõlkijaks. See võime teose rütmi, tempot, häälikkavatsuste voolavust tajuda ja edasi anda, alateadlik sõnavaliku instinkt on tähtsam kui sõnalise täpsuse taotlemine. „Rütm on iga kunstilise kirjandusteose hing, koguni vähenegi kõrvalekaldumine selle poolest algupärasest teosest on suur patt“ — olen lugenud kuskilt. Üksikuid ebatäpsaid sõnu on hõlpus asendada, kuid võltsstiilset tõlget võib ainult uue tegemisega parandada.

Ent lisaks esteetilistele dispositsioonidele nõutakse veel teatavaid vaimlisi omadusi ja oskusi. Tõlkijal olgu vaimuinimesele omast idealismi, teda peab töö ise rahuldama. Kel tõlketööd tehes on esikohal ainele huvi, see on tulundustüüp ega tõuse käsitöölise astmelt kunagi kõrgemale. Need on kirjan-

duslikud parasiidid, kes kunstile võõrais (= teenimise) huvides tükivad kirjanduse alale. Siia kuuluvad need lugematud suleliigutajad, kelle siseilm pole mitte ilu tempel, vaid proosaliste argipäeva-huvide röövlikoobas. — Kuid on ka filoloogilisi tõlkijaid, hoolsaid ja ustavaid; ometi tõlgivad nad enam mõisteid kui elamusi ega kõlba vähemalt tundeküllaseid teoseid edasi andma.

Tõlkijalt nõutakse hoolt, täpsust, südame tunnistust.

Edasi oskused.

Tõlkija peab tundma hästi, parem otse põhjalikult emakeelt, iseäranis kirjanduslikku keelt, elava rahva keele ütluste ja käändude vara, ning iseajajärkude stiili. Ta sõnavara peab olema rikas. Ta peab omama head intelligenti ja üldharidust ning tundma rahuldavalt ka erialade oskussõnu. Ta peaks agaralt jälgima jooksvat kirjandus- ja kultuurielu.

Samuti tuleb nõuda, et tõlkija oskaks võõrkeelt sedavõrt, et oleks selles mõtlemisvõimeline. Ta peab võõra rahva kultuuri ja mõtteviisi tundma — seda ei saa aga teisiti, kui pikemat aega võõra rahva seas elades. Peab tundma vastava rahva kirjandusliku keele minevikku, sest igal ajajärgul on isesugune sõnavaritus ja sõnul erilise tundetoon. Ühe sõnaga, peab süvenema tõlgitavasse keelde sedavõrt, et tekib alateadlik keele- ja stiilitunne. Erilist hoolikust vajab sugukeeltest tõlkimine, kus sõnad ja lausendid tuletavad üksteist meelde, kuid ei tähenda sama. Ka kipub seal keeletunne hõlpsamini petma kui hoopis erinevate keelte puhul. Nagu juba tähendatud, on suurte raskuste tõttu, mida asetab võõrkeele põhjalik omandamine, keskmise keeleandega inimesel vist vaevalt võimalik meistriks tõusta enam kui ühest või äärmisel juhul paarist võõrkeelest tõlkijana.

Teadagi on siinesitatud nõuded teataval määral liialdatud, kuid ideaal peab ju tõelisust ületama.

Edasi peaks järgnema konkreetseid juhiseid. Siin pole aga esialgu mingit kogemusmaterjali kogutud. Mainiksin siiski paari-kolme punkti, mis ühe skandinaavia tõlkeasjatundja poolt soovitatud:

- a) tõlkija ei tohi laiendada ega kärpida algupärast teksti;
- b) teose rütmi tabamiseks loetagu enne tõlkimisele asumist originaali valjusti, sama tehtagu valmis käsikirjaga, parem juba töö kestel; kel stiili- ja rütmitaipu, see märkab puudused ja konarused;
- c) tõlkija hoidugu piinlikult teise keele lauseõpetuse mõju alla sattumast.

Siis on vaieldavad küsimused: Kuidas tõlkida vanasõnu: kas sõna-sõnalt või asendada oma keele vastavasisulise vanasõnaga? Ning veel — kuidas tõlkida murdelisi teoseid või teoseosi: kas

kanda nad puhtalt üle mõnesse tüüpilisse kohalikku murdesse või ainult mõne üldkeelest erineva keele- ja lausekujuga tekitada erinevusemuljet?

Isikliku kogemuse järele vajaksid meie tõlkijad just seesuguseid konkreetseid juhte lahendavaid näpunäiteid. Oleks aeg asuda kogemusi ja tähelepanekuid ühendama, et nende põhjal jõuda teatavate põhimõtete ja reegliteni. Teen konkreetse ettepaneku, et kõik tõlketööga tegelejad: tõlkijad, tõlkearvustajad ja kirjastuste käsikirjade-taotlejad võtaksid järjekindlalt koguda tähelepanekuid tõlkeiseseisva iseloomulikest iseärasusist, tihti-korduvaist ja tüüpilisest vigadest, võõrkeelte erinevusist võrreldes eesti keelega jne. Kui nad ühtlasi juurde lisaksid oma arvamused ja enese nõuded tõlkeilt, siis võiks varsti koguneda tubli ainek kogumiseks ja juhiste valmistamiseks tõlkijatele. Praegune põhimõtete puudumine või nende vankumine halvendab tunduvalt meie tõlgete tasapinda.

Teiselt poolt oleks tarvilik meie mineviku tõlkepärimusi jälgida. Meie tõlketraditsioon Wannradt-Köll'ist täniseni omab juba auväärset iga. Kas ja missuguseid põhimõtteid on kunagi jälgitud? See võiks olla kas või stilistilise väitekirja aineks, mis võiks avada huvitavaid väljavaateid ja tuua rohket õpetlikku kogemusematerjali oleviku tõlkenõuete ülesseadmiseks. Ent esialgu pole meie tõlkeajaloo kohta mingeid uuringuid ega andmeid.

Tõlkija on sõltuv kirjakeele minevikust ja olevikust. Selle väärtused mõõdavad tõlkijale võimalused, selle puudused piiravad teda, kuigi, nagu tähendatud, ka tõlkijal on võimalus keelt kujundada ja luua (kuid seda ka rikkuda!).

Alles tõlkimisel, iseäranis mõne raskema puhtastiililise teose tõlkimisel, tulevad ilmsiks meie keele viletsused ja puudused. See-pärast ei saa iga kord tõlkepuudustes süüdistada tõlkijat. Iga stiili tõlkimiseks pole meie keel arenenud.

Et meie kirjandus ega kirjanduslik keel pole tõsiselt läbi elanud ühtegi kirjandusvoolu enne realismi, siis puudub keelel ka vastav koolitus, vastav sõnavara ja vastav stiilised elamussisud. Kuivõrt tähtis on, et kirjanduslik keel peab läbi elama kõik tähtsamad stiilivoolud, seda tunnistab rootsi stiiliuuriija Sixten Belfrage, hinnates klassika tähtsust oma maa kirjandusele:

„Valeklassika aeg andis meie (rootsi) keelele õige suure hulga sõnu, mis on sisalduselt eriti luulelised ja sugestiivsed. Veel tänapäevgi johtub palju sellest, mida peame luuleliseks, 18. sajandil saavutatud teatavate sõnade üllastamisest ja tõstmisest. Et see sageli sündis mehaaniliselt võõrastele eeskujudele tuges ja õige ühekülgelt, ei varja teo teenelisust.“

Ja soome kirjanduse kohta lausub A. Anttila: „See kõikumine ja need stiililised komistused, milles meie (soome) parimadki kirjanikud viimaste aegade ni on teinud endid süüdlasiks, tulevad suu-

relt osalt vist sellest, et meil puuduvad klassika loodud traditsioonid, vali keelelise raismiku puhastamine ja maitse koolitus.“

Kui palju enam maksab see meie kirjanduse kohta.

Vastava stiili jaoks koolitatud sõnavara puudumine teeb näit. raskeks meil antiik- ja uusklassiliste teoste, samuti puhtate romantiliste toodete tõlkimise. Mitte üksi, et sõnad oleksid kultiveerimata, nende asemel tihti lihtsalt haigutab tühik.

Tõlkijale ilmuvad keele puudused ja hädad võib-olla teravamalt kui loovale kirjanikule, sest tal tuleb sõna-sõnalt võrrelda oma vähemarenenud keelt edasijõudnumaga.

Keele rikastamisvahendid pole stiiliteadlikule tõlkijale kaugegtki ühesuguse väärtusega. Olgu veel kord iseäranis rõhutatud, et meie rahvakeele võimalused pole ligilähedaltki ammutatud. Seni kui see pole sündinud, jäägu vande alla laenu olgu sugu-, olgu võõrkeelist, sest see poleks mõistlik keelepolitika. Viimane peaks põhinema orgaaniliselt omal keeleloomingul. Tarvitagem ka siin kodumaa saadusi, kas valmiskaubana või tooresmaterjalina.

Et me siis oleme keelearengus hilineanud ja kui nüüd käimas on keele massiline täiendamine uute sõnadega — murdeist, laenudest, uussünnitistest, ja kui mõned teosed neist kubisevad, siis peab stiilitundega inimene leppima sellega kui ajutise paratamatusega, sest selle järgu peab keel läbi tegema, ja sesse asjaollu peaks suhtuma ka laiem kirjanduspublik arusaamisega, kui leiab uuemaist teoseist (ka tõlkeist) arusaamistraskendavalt palju uudseid keelevorme ja sõnu.

Kuid ka parima arusaamistahte juures ei saa kirjandusinimene rahuldust tunda peale liiga agara laenanise veel mõnest keelerikastusmeetodist. Vastav arutus viiks pikale, olgu ainult rõhutatud, et mitte üksnes mõistus, vaid ka ja eeskätt maitse ning instinkt peaksid otsustama keele rikastamist ja kujundamist. Selle vastu on meil patustatud. Keel, kõige vähem kirjanduslik keel, ei salli tegemist, vaid loomist. Keel, ja veel enam kirjanduslik keel, ei teeni ju mitte eeskätt mõistelist väljendust, vaid elamuslikku. Seepärast huvitab tõlkijat ka näit. see uussünnitiste meetod, kus vaetakse häälikühtumite kõlalisi, tundelisi jm. omadusi, kujutelma meeldivust jne., et kindlustada sõnale stiiliväärtust.

Tõlke kvaliteet on suurel määral tingitud töövahendeidest. Aga töövahendite poolest on meie tõlkija eriti halvas seisukorras. Seda iseloomustavam, et olemasolevategi vahendite kasutamist peavad paljud tõlkijad üleliigseks. Ometi pole mõeldav, et korralik tõlkija saaks mööda peale puudulikkude käsisõnastikkude Wiedemann'i *Sõnaraamatu*, Aavik'u *Uute sõnade sõnastiku* ja J. V. Veski' *Õigekeelsuse sõnaraamatu* tarvitamisest.

Seda enam oleks siin põhjust kõnelda vahendeist, mis tõlkijal alles puuduvad.

1. Meil pole senini veel ühegi võõrkeele jaoks korralikku sõnaraamatut, mis tõlkijale tõsiselt kasulik võiks olla ¹⁾. Rääkimata sellest, et seniseis sõnaraamatuis pole mõistelised vasted usaldatavad või on vananenud, puuduvad neis pea eranditult lausedid, näited sõna tarvitamisest lauses ja kinnistunud väljendis. Viimased just on, millel komistatakse enim. Mis abi võib olla näit. soome keelest tõlkijal Neumann'i sõnastikust. Küsitav stilistile on ka Ploompuu saksa-eesti sõnaraamatu toetus. Kuid see sõnaraamat peab vahendama pea ükskõik mis keelest tehtavaid tõlkeid. Esimeses järjekorras oleks meil seepärast vaja põhjalikku saksa-eesti sõnaraamatut. Võib-olla ei saa seda lõplikult koostada enne, kui murrete sõnaraamat pole valmis.

2. Tuleks päevakorda võtta kirjakeele ajaloolise sõnaraamatu koostamine, mis teeks kättesaadavaks arhailise sõnavara.

3. Tõlkija ootab igatsusega prof. Saareste'l teoksil olevat sünonüümide sõnastikku. See tooks päratu määra mõisteliste märksõnade ümber koondatud sõna-ainestikku, mis võiks ühel hooil muuta meie tõlked mahlakamaks, sõna- ja varjundirikkamaks ning värskendada üldse meie kirjakeelt.

Samuti oleks tõlkijale vajalik maitsekalt koostatud kogu vanasõnu, eriti kõnekäände ja kinnistunud ütlusviise. Neid vajaks ta niihästi sisuliste kui vormiliste omaduste tõttu.

Viimati oleneb tõlke kvaliteet ka tasust. Meie vaesel ja demokraatlikul maal ei oma kirjandusinimesed isiklikke kapitale, millest võiksid aineliste muredeta anduda huvialale. Kirjanduslikud harrastused peavad neile ka toidumiinimumi kindlustama. Mida ennastsalgavamalt ja tõsisemalt keegi andub tööle, seda enam aega nõuab töö ja seda suurem ta aineliste vajaduste kogusumma.

Nagu mujal, nii ka meil näib kirjandus ikka enam muutuvat kauba-artiklikuks. Ühes sellega esineb tendents tootmiskulude allasurumiseks, mis avaldub ka tõlketasude vähendamises. Nii maksvat „Looduse“ kirjastus trükikõlvulise, umbes 350 000 täheruumi sisaldava romaani käsikirja eest (kroonises seerias) ainult 140 krooni, s. o. umbes 40 senti 1000 tähe ruumilt või 10—12 krooni keskmisest poognast. See on igatahes tasu, mille eest head tööd võimalik pole teha. Tulemuseks on tõlketasapinna langus, sest tasu suuruse ja töö headuse vahel on paratamatu side. Hoopis paremini tasub Eesti Kirjanduse Selts, makstes ilukirjandusliku proosa tõlke 1000 tähe ruumi eest keskmiselt 1—1,2 krooni, seega 2—2½ korda enam, s. o. 350 000 tähe ruumilise romaani eest

---

¹⁾ Artikkel on kirjutatud enne prof. J. Mägiste *Soome-Eesti sõnaraamatu* ilmumist.

vähemalt 350 krooni. See tasub juba keskmiselt korralikku tööd, kuid klassilisi teoseid on ka selle tasu eest võimata saada, vähemalt neilt, kellele on kirjanduslikud harrastused elukutseks.

Neil asjaoludel tuleks küsida: Kes peaks kaitsma meil tõlkimist kui kunsti? Kes tõlgiks ja kirjastaks meil klassikuid?

Siit jõuame tõlkekirjanduse kultuurpoliitiliste aluste ja võimaluste selgitamisele.

Algupärane loovkirjandus on suutnud kindlustada endale teatavad minimaalsed töövõimalused. Ent kui me tõsiselt kõneleme tõlke-kunstist, siis on aeg mõelda ka selle ala kõrgemate sihtluste toetamisele ja töövõimaluste kindlustamisele meie kirjanduskultuuri huvides. Meil ei suudeta maksta 150 krooni poognast mõne Molière'i näidendi värsivormilise tõlke eest nagu põhjapoolisel naabermaal. Kuid ega sealgi alati suudeta, kuigi võimalused peaksid olema rahvaarvu resp. leviku poolest suhteliselt kolm korda lahedamad.

Lähem otse konkreetsetele ettepanekutele:

Meil saavad *Looming* ja Eesti Kirjanikkude Liit summasid honorarideks ja kirjastamiseks. Kas ei peaks leitama Kultuurkapitalist või riigi-eelarve korras 1—2 miljonit senti iga-aastast raha ka eriliseks rahastikuks, millest tasutaks tõlkijate honorare klassiliste teoste eest? Praegusel kitsikul ajal paneb see soov vist paljud skeptiliselt muigama, kuid oleks ebamõistlik teha kultuur-programm sõltuvaks silmapilgu kitsikusest.

Siin leiame hea eeskuju Soomest. Seal teotseb 1908. a. alates eriline rahastik „Soome kirjanduse edendamise kapital“, mis saab riigilt eelarve korras kuni 5 milj. senti aastas ja mille ülesandeks on soetada trükivalmis käsikirju 1. humanitaarteaduste, 2. loodusteaduste, 3. ühiskonna- ning majandusteaduste ja 4. ilukirjanduse alal. Kapitali valitseb kultuuriliste, kirjanduslike ja teaduslike ühingute esinduskogu. Kui arvata osad ühesuuruseks, tähendaks ilukirjandusele määratav $\frac{1}{4}$ enam kui 1 miljoni senti. Sellest ei toetata mitte algupärast loomingu, vaid a) klassiliste teoste soomestamist ning b) oma kirjanduse tõlkimist võõrkeelisse. Osakonna juhatus valib teosed ning jagab tõlkimiseks tuntud tõlkijaile normeeritud poognatasu eest. Valmis käsikirjad antakse esindatud seltsidele või erakirjastajaile tasuta kirjastada. Ei tule kirjastajal käsikirja eest kulusid kanda, võib ta ka vähemminevate teostega riskida. Aimu sellest kapitalist maksatavate honoraride suurusest saab, kui näitena mainin, et *Don Quijote* I osa tõlkehonorariks võeti eelarvesse 4500 krooni, mis, kui teose mahtu arvata maksimaalselt 40 trükipoognale, tähendab enam kui 100 krooni poognast, s. o. meie kõige parematest proosahonoraridest 3 korda rohkem. Arusaadav, et säärane tasu loob asjatundlikule tõlkijale võimaluse eeskujulikkus tööks.

Ka meil tuleks midagi selle rahastiku taolist soetada, muidu ei näi olevat kapitaalsema klassika saamine meil võimalik, ja ometi on see otse hädavajalik, kas või vastava stiililaadi harimisekski. Et meie kirjastuslikud võimalused on väiksemad kui Soomes, siis peaks aastane summa meil vähemalt sama suur olema kui seal, s. o. 1—2 milj. senti aastas. Tuleb ju mõelda sellele, et peaks näit. *Ilias*'e ja *Odyseeia* puhul kirjastajail ka trükikuluseid aitama kanda.

Teine ettepanek oleks: tõlketasapinna tõstmiseks ja paremale tõlkimisele ergutamiseks tuleks tõlkeid avalikult auhinnata. Algupärase kirjanduse aastatoodangu auhindamissummade kõrval leitagu summa ka tõlkekirjanduse tippsaavutisele. Selle jagagu vastav Kultuurkapitali komisjon. Hindamise vajadus kutsuks esile: 1. tõlkeprintsipi ja hindamisaluste ülesseadmise, 2. avaliku arvamise aktiivsema hindava suhtumise tõlkimisviisi, 3. teeks tõlkijad ettevaatlikumaks ning püüdlikumaks ja 4. võimaldaks tõlkekriitikute väljakujunemist. Viimati sunniks see ehk ka kirjastajaid valitumaid tõlkeid avaldama, sest avalikult puudulikult tõlgituks väitmine vähendab kahtlemata nende minekut. — Võiks korraldada ka tõlkimisvõistlusi, nagu omal ajal E. Kirjanduse Selts seda katsus (ülesandeks oli L. Tolstoi' *Loll Iivan*).

Kolmandaks tuleks mõelda tõlkijate „ametiühingule“ (hanejalgades), s. o. organiseerimisele. See võiks kujutada teatavat paralleeli kirjanikkude koondisele. Nagu kirjanikkonnas on väärtkirjanikke ja lugematu hulk kirjanduslikke käsitöölisi, samuti on lugu tõlkijatega. Head tõlkijad kuuluvad harilikult samasse, nimelt esteetilisse inimtüüpi, kui loovad kirjanikud, neil puudub ainult vormiandmisvõime, ja rahuldamatu tarve selleks võib tunduda raske sisemise konfliktina, mida ehk teataval määral lahendab just järeloomis-võimalus.

Senini pole tõlkija kui tähtsa esteetilise ja kultuurilise vahejalitaja huve keegi tundunud kutsunud kaitsma ja nagu nägime, on tema tööga seotud probleeme meil vaevalt arutatud. „Tõlkijate Liit“ oleks laiem koondis kui Kirjanikkude Liit, sest pea eranditult kuuluksid ka viimased sinna.

Sel liidul võiksid olla ülesandeks mitte ainult kutselised ja ainelised huvid, vaid eeskätt meie tõlkekirjanduse põhiküsimuste selgitamine, selleks konkreetse aineistiku kokkukandmine, tõlkekirjanduse mineviku taustal juhiste soetamine, abivahendite nõutamine jne.

Loomulikult peaks ka sellele antama esindus Kultuurkapitalis. Ja iseäranis väljapaistvaile tõlkijaile peaks, kui mitte ei leita võimalust tõlkekapitali asutamiseks, määratama toetust nagu kirjanikele.

Et siis kõik kirjastused näivad tüürivat äriajamisele, on vaja tõsiselt tõsta küsimus, missugune asutis meil praegu peaks pidama oma ülesandeks hoolitseda tõlkekultuuri süvendamise eest. Vähemalt seni kui mõni eri-ülesandelisem korraldus seks on loodud. Oleks ju loomulik, et Eesti Kirjanduse Selts seniste päri-

muste jätkamiseks tõlkekultuuri vajaduste kaitsmist ja teostamist ka edaspidi oma ülesandeks peaks ja kunstilippu vardas veelgi kõrgemale tõmmates püüaks teha kõik, et võimalikult pea üldistest varadest seks tõhusamaid summasid leitaks.

Arvan, et just selle tõttu, et meil peaaegu üldse tõlkeid pole arvustatud, ongi võinud lokata see umbrohi, mida näeme. Seepärast: ena m a r v u s t u s t tõlgetele, enam valjust, enam nõudlikkust! Puhast keelt, võõrmõtjudest vaba nauditavat stiili! Meie teeme kihutustööd omamaa kauba heaks, otsime omapära kirjan- dusest, kunstist ja rahvaluulest, ent sallime lahkesti ja vihastu- mata võõrmõtjude sigrimigrit, mis meie tõlkeis nii rammusalt lobbab.

Viimaseil aastail tihenevad siiski juhud, kus on hakatud tõlki- jate näppudele vaatama ja meelde tuletama, et tõlkijalt nõutakse ka vastutustunnet ja staaži. Kuid seda on algusekski vähe. Sest siin on kaalul suured huvid. Nagu meile luksuseks on valimatud teosed, nii ka kehvad tõlked.

Olen teinud statistikat ja leidnud, et 5 viimase aasta jooksul on esinenud kokku vähemalt 150 ilu kirja n d u s e - t õ l k i j a t, kellest kõige viljakamad on: A. Herms, L. Miller, K. Vanik j. t. Hea oleks, kui veerandki neist kujuneks korralikeks töötajaiks. Aga siingi vajatakse korraldavat kätt, kes ande käperdajaist eraldaks, kes kuidagi võiks kaasa avitada, et meil tõega kujuneks jõuk asja- tundlikke tõlketöötajaid, keda tarbekorral, kui eespoolmärgitud ainelised eeldused on loodud, ja ükskord tuleb need luua, tõsiste ülesannete kallale võiks saata.

Tõlkimist tuleks ka muidu kuidagi koordineerida, et hoiduda asjatust jõukillustusest. Näit. on Ahol olnud tervelt 7 tõl- kijat (G. Suits, Fr. Tuglas, J. Aavik, V. Grünthal, A. Anni, K. Va- nik ja nende ridade kirjutaja). Kirjaniku iselaadi süvenemine, ta keelestiili omandamine nõudis igapäheelt tööd; kui seda üks oleks teinud, oleks saavutatud märgatavat jõu kokkuhoidu ja kindlasti paremaid tulemusi.

Lõpuks, kui ei avane muid võimalusi, tohiksime meie oma kolmelt suuremalt kirjastuselt oodata senisest veelgi suuremat kul- t u u r i m e e l s u s t, et nad maailmakirjanduse tipp-teoste välja- andmise ohvri jagaksid ühtlaselt. Ei ole alust nõuda, et kirjastusäri oleks kultuuriline heategev asutus ja lugejaile peale maksaks, aga et juba ajaviiteromaanid ja kooliraamatud kuuluvad sellise kirjan- duse hulka, ilma milleta kirjastajad ega publik läbi ei saa, siis kulutatagu vähemalt osa neist saadavast puhaskasust kunstiväär- tuslike kaudu kapitaal-teoste soetamiseks, mis säilitaks nende kirjas- tajate tegevust ka tulevaste põlvete mälestuses.

Leidku siinsed algatavad mõtteivad viljakat väitlusmulda!

(Lõpp.)

August Palm.

5.

Omaette terve ning huvitava peatüki moodustab juut lastehirmutisena. Et sõber Richard Viidebaum'il on teoksil põhjalik uurimus kõigist eesti lastehirmutisist, peatun siinkohal ilma sissejuhatuseeta vaid selle man, kus ja mis kujul esineb juut. Peale 3. peatükis toodud Hiiu märkme on lastehirmutus juut tuleb ehk juut tule tavaline Simunas, Nissis, Kaarmas, Häademeestel, Helmes, Valgas ja Harglas. Pärnus öeldakse: „Oia, et sina vankrist maha ei tule, kui sina maha tuled, siis juudid viivad sind ära“ (E 47438). Helme-Taageperas hoiatatakse sõnakuulmatuid lapsi: „Leierkastimiis või juut tuleb ja paneb lapsed kotti, kui nad ei taha sõna kuulda“ (ERA II 1, 213 (14)). Harglas Vastse-Roosa vallas on hirmutisena: juudi naine tule (ERA II 23, 130), Märjamaa Kõrvetaguses taas verejuudid (ERA II 23, 536 (12)). Lutsis öeldakse, et žiid tuleb (ERA II 33, 83).

Laste hirmutamine juudiga on üldine Baltikumi rahvaste juures, nagu osutavad Eesti Rahvaluule Arhiivi muulaste kogud. Vene lastele öeldakse, et tuleb жид с мешком (ERA, Vene 3, 189 (3) ja 195 (3) < Tartu) või не ходите детки в лес, там повешенный еврей (ERA, Vene 3, 284 (9) ja 310 (3) < Tartu). Lätist Tirza vallast on mäрге: žīds nāks — juut tuleb (ERA, Läti 1, 11 (2) ja Leedust Šiluvast: verksi — atidosiu žydui — nutad, annan juudile (ERA, Leedu 1, 153) ning Šeduvast: nerek, žydui atidosiu papi auti — ära kisenda, juudile annan tappa (ERA, Leedu 1, 188 (5)), žydaigaudoir piana mažus vaikus — juudid otsivad ja tapavad väikesi lapsi (ERA, Leedu 1, 186 (6)) jne. Läti mustlased hirmutavad oma lapsi: židzarežet (ERA, Mustlase 1, 103 < Latgale).

6.

Seega on käidud läbi kõik teada olevad juutidesse puutuvad usundilised nippe-d-näpped. Edasi tuleks käsitleda eri tekkelugusid, kuidas on sügenenud üks või teine juutide omadus või tunnus. Siia kuuluvaid tekkelugusid on tunduvalt enam kui muud aimest. Kõigest populaarseim on see tekkelugu:

A. Miks juudid ei söö sea liha.

Eesti Rahvaluule Arhiivi andmeil on selle küsimuse seletuseks kaks iseseisvat jutustist. Teine, haruldasem, põhjeneb Piibli tsiitaadil, kuidas Jeesus ajas roojased vaimud vaevatuist sigadesse.

Ja sea liha ei söö juut sellepärast, et sea sees peab rojane vaim olema sest Jeesus ajas 9-a seest rojased vaimud välja ja lubas neid sigade sisse minna (ERA I 113, 582 (1) < Märjamaa — Juuli Piilberg, 1930).

Juudid sialiha ei söö, et kurivaim om sehen (ERA II 31, 520 (2) < Ta-Maarja, Raadi, Lohkva, 1931).

Kurat om siale sisse lännu, selleperäst juut' ei söö (< Tartu, 1931).

Sama poolpiiblist seletust tuntakse ka Lätis (ERA, Läti 1, 25 (3) < Tirza, 1931).

Tavalisem on aga arvamine, et juudist enesest (või vähemalt inimesest) on sündinud siga ja sellest siis on tekkinud juutidel põlgus või hirm sealiha vastu. Allakirjutanule tuntud 12 teisendit jagub omakorda mitmeks redaktsiooniks. Üks eri redaktsioon on see, mille järgi seaks muutub juut ise, kes poeb tõrre alla, et hirmutada möödasõitva Jeesuse eeslit.

S i g a.

Kui Jeesus Jerusalema läinud, siis olnud palju rahvast tee ääres, kes teda kiitnud ja Hoossianna laulnud. Aga Juudid võtnud ühe suure tühja tõrre, veeretanud seda tee äärte, ning üks neist tükkinud sinna sisse. Kui Jeesus eesliga sõites tõrre kohale oli saanud, hakanud see Juut tõrres hirmust müra ja kära tegema, rõhgima ja kiunuma. Ta arvanud seega eeslid hirmutada, aga see ei ole sellest midagi teadnud.

Jeesus teadnud enne juba, et Juut tõrres on, aga ta küsind ometi: „Kes seal tõrres on?“

„Siga!“ kostnud Juudid vastu.

„Olgu ta ka siga!“ ütelnud Jeesus ja sõitnud edasi.

Ja kohe saanud Juudist siga.

Sest ajast olla siis Juudid sea vastased, ei söö ialgi nende liha, ega või ka seda näha, kui keegi tõine sea liha sööb. Ka on sellepärast seal koletu rõhgiv heal, mis ruttulisel kuulmisel ära hirmutab. (H III 19, 554/5 (18) < Halliste — J. P. Söggel, 1894.)

Sama loo on võtnud O s k a r D ä h n h a r d t oma teosesse „Natarsagen, Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden. Band II: Sagen zum neuen Testament“, Leipzig-Berlin 1909, lk. 104, nr. 3. M. J. E i s e n on toonud viimase raamatu järgi lühendatud referaadi „Eesti vanas usus“, lk. 208.

Teise redaktsiooni järgi muutub seaks samuti tõrre alla pandud juudi naine. Naine pandi sinna Jeesuse kiusamiseks, kas Jeesus oskab ära arvata, kes just on tõrres.

Siga olevat Juudi naisest saanu, selleperäst ei söövätki juudit sia liha (H II 29, 392 (57) < Ta-Maarja — 1890).

Vanast tahten Juudi täädä, ka Jeesus tõest pühä om. Selleperäst panden na üte vana naise tõrrikese ala ja küsünü Jeesuse käest: „Kui sa pühä olet, sis piat sa ka kik asja ära täädme ja ütle nüüd vällä sis, kes tõrrikse all om? Jeesus ei joole ka pikalt mõtelnu, ütelnü varsti: „Tõrrikse all oma siga.“ Nüüd ollu Juutel hää miel et na üits-kõrdgi Jeesuse lõksu om saanu' aija. — Aga, ei kedägi, võtten tõrrikse päält ära ja ollugi — siga tõrrikse all. Selleperäst õigats nüüd ka kik Juudi sia põiges. (H II 55, 88 (2) < Karksi — J. Hünerson, 1895.)

Juut ei söö siga. Mees pand vana ema tõrre alla. Juut kysin: „Kes see on?“ Mees vastas, et pidi siga olema. Aga oli oma ema. Juut sellepärast, et siga on inimese sugust, ei söö. (E 60405 < Noarootsi < Liisa Laanberg, 75 a. Pürksi, 1927.)

Kolmandas redaktsioonis on seaks muutujad juudi naine ühes lastega.

Kost tsia saiva.

Vanast, kui Jeesus viel maä pääl kõnd'se, oll' üits juut' naisega tülli lännü ja pändsõ tedä küiki lastõga üte suurõ tõrrdu ala. käändse tõrrdu kummali pääle, et sis naine viimäte oma tüli maha jätässi. Tol haaval johtu kah Jeesus sinnä tulõma ja kü'ssse, et ütle nüit, kes siin tõrrdu all om? Mies es tahä kah ärä avaldada, et täl naine lastõga säääl olliva ja mõtõl': odo-õt, ma või Tälle õige võlsssi ja vasta's sis, et täl olõvat tsiga tõrrdu all. Jeesus käskse mehel tõrrdu üles tõsta ja säält alt tull' emmis poitigiga vä'lä. Sis ütäl Jeesus mehele, et sa võlõnu olõt, sis jäävä sinu naine ja latsõ säärdses, misukõsõ sa näid näet olõvat. — Niiviisi saiva tsia maä pääle, enne toda ei olõ näid mitte olnu. (H II 29, 809 (4) < Kambja — Jakob Simos, 1888.)

Kust siga saanud.

Juudi naene pugunud kord oma lastega tonni alla ja on säääl müranud, kui Jeesus mööda läinud. Jeesus küsinud: „Kes säääl tonni all on?“ „Sead,“ kostnud juudi naene. Jeesus ütelnud: „Kui teie sead olete, siis olge ka sead.“ Sellest on sead saanud. (E 7001/2 (28) < Pärnu — J. Karu, 1893.)

Sea loomine.

Jeesus minnu üitskõrd ütest Juudi tarest mööda. Juut kütan ahju ja naene ollu viie latsege ahju taga lämitemen. Jeesus küsinu juudi käest: „Mis sul säääl ahju taga om?“ Juut ütelnu: „See om va emmis oma viie pörsage.“ Jeesus ütelnu: „Kui sa teda emmises ütled, sis saagugi ta emmises!“ Ja juudi naene saanugi emmises, ja tullu rõhkin viie pörsage ahju tagast vällä. Selle pärast juudi sea liha ei söö, et siga juudist om saanu. (E 7133 (1) < Tarvastu — Jaan Sikk, Vooru, 1893.)

Miks Juudid sea liha ei söö.

Kord pannud Juudid naesed ja 7 last tõrre alla kust Jeesus pidi mööda minema. Jesus jõudis tõrre juure ja küsis: „Mis siin tõrre all on?“ Juudid vastasid: „Siga oma pörsastega!“ Kui Jeesus oli ära läinud, siis leidsidki Juudid tõrre alt sead, sest aeast saadik ei söö Juudid sea liha. (E 23848 (7) < Lä-Nigula, Oru — J. Prooses, 1896.)

Miks juudid sea liha ei söö.

Kui Jeesus alles maa pääl kõndis siis tulivad temale kord Juudid vastu ja üks juudi naine peitis ennast ühe suure tõrre alla ära sest et ta Jeesust kartis. Jeesus läks tõre juurest mööda ja küsis: kes on siin tõre all. Juudid kostsid: et seal üks siga olevad. Jeesus ütles: Noh olgu ta siis siga päälegi emmis seitsme pörsaga. Ja kui Juudid tõre üles tõstsid siis jooksis emmis seitsme pörsaga sealt välja. Sest ajast saadik ei söö juudid sea liha. (E 40721/2 (6) < Tartu — J. Kangur < H. Jonas, 1900.)

Miks juut ei söö sealihä?

Sellepärast juut ei söö sealihä, et siga on inimese seltsi. Kui naine oli lastega tõrre all ja Önnistegija küsis: „Mis sul seal on?“ Naine vastas: „Sead.“ Tõrs lükati ümber. Naine tuli kõige lastega tõrre alt välja. (ERA II 32, 423 (1) < V.-Maarja — Linda Kuusler < Kaarel Metson, 65-a., Rae-küla < Vi-Jaagupi, 1930.)

Neljanda redaktsiooni järgi saavad ainult juudi lapsed sigadeks.

Miks pärast juut sia liha ei süö.

Ühāl perā-naizāl oīd pall'ju lapsi. Et lapzād, nagu tiāda, puū paku viizil nurgaz eī seizand vaid teda tūl'itaz'id, siiz panī ta sōgā neid siā lauuta kinnī.

Siē oīd viel sell ajal kui Jumal maāpial kāiind. Lāhānd sinna, kūz'ind naizālt:

„Mis siāl laudaz virizāvad?“

Naizāl īrm ōīgust ūōlda, valāstab: „Siā pōrsād!“

„Noh, kui nad siā pōrsād on* — Jumal ūōld — „ollgu siiz piālā!“

Pārst, kui jo taeeva taat' āra, lāhānd nainā kiirāst lapsi laudast vāll'ja askma — oīdgi kōik siā pōrsād.

Siē ol'i naizālā alā ja val'i nuhtlnz. Sellābārst ka kōik tema sugu vai jarel tulejad, nīed on juud'id, siā liha ei sūō, et nad siaga sugulazād on. (H II 46, 510/1 < Rakvere, Paatna k. — Juhan Lillienbach, 1893.)

Lastest kes sigadeks saivad.

Kui Jeesust Kolgata mäele viidud, tahtnud mõned naesed teda kiusata, pannud endi lapsed tee ääre ühte majasse ja käskinud siis kui Jeesust mööda viiakse, sia moodi rõhkida. Kui Jeesus sinna kohta saanud, hakkanud lapsed sia moodi rõhkima. Naesed küsinud Jeesuselt: „Mōista kes need on kes seal rõhivad?“ Jeesus vastanud: „need on teie lapsed!“ „Ei need on siad“, vastanud naesed. — „Kui nemad siad on, siis peavad nad ka sigadeks jääma“, ütelnud Jeesus. Lapsed jäänudgi sigadeks. (E 12106 (3) < Tapa — Otto Hintzenberg < J. Neumann, 1894.)

Juut ja sealiha.

Juuditar pandi küna alla. Siis küsiti kellegilt: „Arva āra, kes on küna all.“ — Inimene vastas: „Emmis pōrsastega.“

Vaadati küna alla, juuditar oligi emmiseks muutund.

Sest saadik ei sōō juudid sea liha. (ERA II 33, 86 < Lutsi, Pōlda v. Kukujevo k. — Paul Voolaine < Maria Kulakov, 35-a., 1931.)

Omaette teisendi on M. J. Eisen trükkinud tekkelugude kogus „Miks?“, lk. 18, nr. 23. Selles teisendis ei ole kiusatav Jeesus, vaid Mooses. Muidu kuulub lugu täiesti ühte äsjaeelnenutega.

Miks juudid sialiha ei sūō.

J. Kuru Helmeist.

Juudid tahtnud katfuda, kas Mooses ka hirmu tunneb.

Pannud lapsed tonni alla, et need Moosest hirmutafjivad.

Mooses tulnud.

Juudi lapsed hātanud rõhkima.

Mooses küsinud: „Kes need feat on?“

Juudid vastas: „Siad!“

Mooses ütelnud: „Kui need siad on, algu siad!“

Rohe saanud juudi lastest siad.

Sellepārst ei sūō juudid sialiha.

Eesti Rahvaluule Arhiivis olevaist M. J. Eiseni käsikirjakogudest pole allakirjutanul korda läinud vastavat originaali üles leida.

Iseseisev huvitav mäрге on veel L o o r i t s' a rahvaluulekogus:

Krõstus pagõzi tsia-tsongõrmuhe, tsiga ai mulla pääle, sest juudi sõõ-
ei tsialihha (Setu, Toña k. — P. Voolaine, 1927).

Toodud tekkelugu on õige rahvusvaheline. O. D ä h n -
h a r d t'i teoses „Natarsagen“ II, 102—107, leidub teisendeid suur-
venelasilt, valgevenelasilt, ukrainlasilt, poolakailt, rumeenlasilt,
prantslasilt, flaamlasilt, hollandlasilt, Helveetsia sakslasilt, taanla-
silt ja islandlasilt. Loendile lisatagu 4 liivi¹⁾, 1 saksa²⁾, 2 ru-
meenia³⁾ ja 2 läti teisendit⁴⁾.

Meile näib sea teke tulnud olevat nii läänest kui idast.

Probleemi lõppu, miks juut ei sõõ sealihha, toodagu sama peal-
kirjaga anekdoot, mis küll otsekohe ei kuulu esitatud tekkelugude
juurde, aga siiski pakub veel ühe omapärase lahenduse käesole-
vale küsimusele.

Vana naljahammas kaltsu otsija juut läinud kõrtsist möõda, kus ees
mõned joonud mehed olnud. Üks ütelnud juudile: „Kuule juut miks sa
sea liha ei sõõ?“ Juut vastanud naljatades: Sea liha libe ei seisa persses.
(33843 (34) < Jüri, Kurna — J. Kurgan, 1897.)

Muud juutide kohta käivad tekkelood ei saa võistelda eelmi-
sega populaarsuselt. Neist tuntuim on

B. Miks juudid sülgavad habemesse.

Üks selts juutisid peab omale habemesse sülitama, sellepärast et
nemad Jeesuse peale sülitasid, ja viimane neid seks neend (H IV 1, 453
(9) < Jõelähtme — Hindr. Tutar, 1889).

Juutidel olevat iga suguvõsal ise viga. Kes Jeesuse pääle sülitavad,
sel suguvõsal alati sülg langevat sülitaja enese pääle tagasi (ERA II 12,
419 (55) < Simuna — Richard Viidebaum < Mari Veelman, Salla saunad,
s. 1873. a. < Palamuse, 1929).

Seal olla ka üks vana juut olnud kes pole iialgi eemale sülitada saa-
nud ainult habemesse, see juut peab selle sugu seltsist olema, kes Jeesuse
peale on sülitanud ja need peavad nüüd habemesse sülitama (ERA I 3,
581 (1) < Märjamaa — Juuli Piilberg, 1930).

Moondunud kujul esineb sama tekkelugu veel ühes teisingis.

Sest ajast saadik millal juudid Jeesust risti lyyes tema peale süli-
tavad, olla juutitel täna päevani suud ilased ja jooksvat vett (ERA I 3, 603
< K.-Jaani — Julie Rätsepp < Anna Rätsepp, 1931).

Selle tekkeloo algupära kohta vt. järgmist peatükki taeva-
kirjust.

1) O. L o o r i t s, Livische Märchen- und Sagenvarianten (FFC 66).
Helsinki 1926, US 68.

2) R i c h a r d K ü h n a u, Oberschlesische Sagen geschichtlicher
Art. Breslau 1926.

3) A d o l f S c h u l l e r u s, Verzeichnis der rumänischen Märchen
und Sagenvarianten (FFC 78). Helsinki 1928, US 89.

4) P. Š m i d t, Jidn in di letiše folks-aingleibenišn (Jivo bleter
1931, lk. 150).

C. Miks mõne juudi suu on vaklutäis.

Yhest trykitud raamatust ma lugesin, et nagu on juutidel kaksteist suguharu, nii peab nendel juutidel, kes löid Jeesuse risti, olema suu kõik vaklu täis. Muidu ei saa neist valla, kui saavad ristiinimese verd (ERA II 30, 469 (2) < Tartu < Anna Mark, 55 a., 1930).

Ka selle tekkeloo algupära kohta vt. järgnevat peatükki.

D. Miks mõnedel juutidel on haavupaastu ajal.

Üks sugu selts kes Jeesusele naelu kätte ja jalgatesse löönud neil peavad iga aasta paastu ajal kätte ja jalgatesse augud lööma kül need peavad hirmus valu kannatama ainult siis peavad naad terveks saama kui naad puutumata ristiinimese kas poisi või tütruku verd saavad (ERA I 3, 581/2 (1) < Märjamaa — Juuli Piilberg, 1930).

Algupära kohta vt. järgmist peatükki.

E. Miks juudid põevad vere haigust.

Veel ytelnud juudid Jeesusest: „tema veri tulgu meie ja meie laste peale!“ Sellest saadik põevad juudid vere haigust ja pyydvat selle arstimiseks risti inimeste verd (ERA I 3, 603 < K.-Jaani — Julie Rätsepp < Anna Rätsepp, 1931).

Algupära kohta vt. järgnevat peatükki.

F. Miks mõnedel juutidel on punane habe.

Üks selts juutisid peab selle pärast punase habemega olema, et Mooses kuld vasika tuhka nende peale visand (H IV 1, 453 (8) < Jöelähtme — Hindr. Tutar, 1889).

G. Miks juutidel on pikad ninad.

Kuidas juutid pikkad ninad said.

Kui meie õnnistegija veel poisikene oli, tegi ta teiste lastega ühel pühapäeval savist lindusid. Seda nägi üks Juut kes teda selle pärast söimama hakkas, et ta pühapäeval tööd teeb, ja tahtis need savist linnud jalgega puruks tallata. Õnnistegija aga tegi ruttu linnud elavaks nii et nad kõik juuti eest lendu läksivad. Juut ehmatas selest nõnda ära et ta nina piale savi tükki sisse kukkus, mis ühe linnu tarvis oli valmis tehtud. Savitükk jäi juutile nina otsa kinni. Sele pärast on juutidel kõik pikkad ninad. (E 19018/9 (4) < Tartu — A. Behrens, 1895.)

Selle tekkeloo on M. J. E i s e n paigutanud vähe muudetud kujul oma juttudekokku „Miks?“, lk. 17 jj., nr. 22. Jutustis on lihtsalt edasiareng tuntud legendist, kuidas Jeesuse savilinnukesed tõusevad lehdu. Viimasest legendist on õige mitu ülestähendist Eesti Rahvaluule Arhiivis. O. D ä h n h a r d t, „Natarsagen“ II tunneb rahvapäraseid vasteid Maltast, Hispaaniast, Islandist, Poolast, Galiitsiast. Sellele lisandub mitu kirjanduslikku teisedit. Ka Eesti rootslaste seas on legend õige populaarne.

Loo teine osa ninuli savvi kukkumisest seisab lähedal saksa tekkelooga, kuidas Jeesuse kallale tormavad juudid komistavad näoli ja löövad ninad kõveraks 1).

1) Richard Kühnau, Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art. Breslau 1926, lk. 477.

H. Miks juudid kannavad pigimütsi.

Juud'i pigi-müts.

Risdi rahva Jumal ja juud'i Jumal läkzivad riidu. Kuī nad jo kaua eidäld ja võidäld ol'ivad, akand võit juud'i Jumala kättä jääma. Siiz virutand meie Jumal viimzä jõuuga juud'i Jumala vasda maad nii et siē tagant kauudu pehhamät kõhu muona maha pillaz. Juut' kes seda nägi, võt'iz pihuga ja pan'i oma mütsi ja mütziga omalä pähä. Sest saadik ja sellä mäläsduzäks kannavad juud'id pigimüt'sä. — (H II 46, 511 < Rakvere, Paatna k. — Juhan Lilienbach, 1893.)

Kust Juutid pigi mütsid saanud.

Kord tulnud linnas üks joopnud mees kõrtsist välja, läinud jalg teed mööda edasi ja rääkinud iseeneses, kui siin 99 rubla raha maas oleks ei võttaks mina ära, aga kui sada rubla täis oleks siis võttaksin ära. Juut läinud mööda, kuulnud mehe juttu, pannud 99 rubla raha maha, et saab näha, kas mees võttab ära. Mees saanud senna kohda, ja võtnud raha maast ära, juut öölnud, sina ei lubanud 99 rubla maast ära võtta, miks sa nüüd võtsid, anna minu raha kätte, mina panin sinu usu katseks maha. Mina ei ole sinu raha näinud, öölnud joobnud mees. Saatud tülise, lähme kohtuse öölnud juut.

Mul ei ole saapaid jalas, ega kuube seljas kuidas mina kohtuse tulen, öölnud mees. Küll mina sulle saapad ja kuue ostan, lähme poodi, öölnud juut. Läänud poodi, juut ostnud, saapad ja kuue. Mintud siis kohtuse. Juut rääkinud kõik selle lugu ära, kuidas mees rääkis ja kuidas ta mehe usu katseks raha maha pani. Küssitud mehe kääst, kas on tõsi, kas sa võtsid juudi raha ära. Mina ei tea juudi rahast, öölnud mees. Tema võib ka öölda, et need saapad mis mino jalas on ka tema. Ja muidugi on need saapad minu, ütles juut. Tema võib ka öölda, se kuub on minu mis mo seljas on, öölnud mees. Ja muidugi on se kuub mino ütles juut. Nüüd aus kohus isegi näeb mis ta räägib, tema on vist nõrga aruga, öölnud mees.

Mees mõistetud õigeks. Läänud välja, seal öölnud juutid, sa pead täna ööseks meie kiriku minema. Kui sul süü on siis meie jumal sööb sind ära, aga kui sul süüd ei ole, siis ei ole midagi häda. Juutid viinud mehe oma kirikusse, jäätud ööseks senna. Öösel tulnud mehel oma keha puhastuse häda, mees läinud ühde kõrvalise nurka, ja toimetanud oma häda seal ära. Homiku tulnud juutid kiriku, öölnud mehele sa oled alles, sul on õigus, aga mis sa siin nägid. Mis ma siin nägin oli kole, ütles mees. Meie jumal tuli seie kiriku, ja teie jumal peksis meie jumalad, aga mis pärast tuli seda ma ei või rääkida. No räägi räägi, sul on õigus, ütlesid juutid. Meie jumal läks pärast teie jumala kallale ja hakkas, teie jumalad peksma, nii et se s. . . . kätte, ütles mees. Se on vale ütlesid juutid. Ei ole vale ütles mees, lähme vaatame senna nurka kus teie jumala s. . . on. Juutid läksid vaatama kust mees juhatas, ja leidsid ka tõeste. Ega üks võttis sealt pihuga ja määris oma pea ära. Sest ajast saadik peavad juutid pigi mütsi pidama. (E 15536/8 (7) < Haljala — Danel Pruhl < G. Loormann. Metsiku, 1895.)

Viimase teisendi esimene pool esineb Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudes ka iseseisva legendina. Vt. muide E 40654/5 „Ahne Juut“.

Kolmas teisend ei nimeta küll pigimütsi saamist, kuigi kuulub ainekult täiesti siia.

Venelase jumal ja juudi jumal.

Vin'ne soldat lasti sõast kodo. A vanast mas'sinit oléz, pidi jalaga tulema. Tii pääl nak'k tää kõkösugutsit vigurit pik'älitsõ tii pääl. Sai üte juudi poolõ

juüezest ja zis juut' pel'äs, et kes tiid mäanes tii käüjä om, ja pan'd erä tarre magama üt'sindä, ja pan'd takast ussö kin'ni, et saazi'j väl'lä. A soldat' nakas' üüze sitalö tahtma, a kai, et us's ol'l kin'i', kohegi väl'la es saa' ja sittö ütte nulka. No ni sai hummok, nii juut' aja soldatit üles. „No, üt'les' soldat', tul üles.“ Tul'lga üles. „No, üt'les', missa, soldat', uneht näie?“ A soldat üt'el', et näi kül, öt tul'l siia mii jummal' ja tul'l tii jummal' ga". No üt'les, nimä" kõnõliva ja lädzi poon'tamma. Ni tii jummal' mii jumalalö kõrva pääle lei, nigu mii jummal' peeräh't'. No siss kui mii jummal' lei tii jumalalö, siss tii jummal' sittö ar hin'dä. Juut küüzüs: „A goh tuu sitt siss om?“ A timä vidä töistö nulka, üt'les': A kad'akoh om. Juut üt'les: „Kui mii jumala uma s'õ om, sis ma süü ar'". Tää üt'les': No süü'. Ja juut' nakas' timä sittä süümä, a söamiis läl's umma tiid. (AES, MT 79, 53/5 < Setumaa — Nikolai Remmel < Aleksei Kahar, Makaruva k. 1930.)

I. Miks juudid ihkavad raha.

Miks pärast on juudid raha peale ahned?

Ennemuiste kui Jumal nähtavalt maa peal käind, siis olnud Temal üks armas Juut, keda Ta teiste seast kõige armsamaks pidand. Selle Juudiga käind Jumal mitmeid haigeid terveks tegemas. Jumal õpetanud Juudile missugusid rohtusid haigele peab andma ja mis naad ise kahekeste valmistan. Natsareti linnas olnud 3. inimest raskesti haiged; kartud et naad ära surevad, siis lubatud suurt maksu sellele kes haiged terveks teeb.

Jumal kutsunud Juudi ja lubanud temale head palka anda, et ta need haiged terveks teeb. Olid naad kaks haiged juba terveks teinud, läind nemad kolmandama juure. Tee peal minnes, pand Jumal oma leiva koti maha, läind ise metsa kõndima. Juut jäänd leiva koti juurde. Tagasi tulles leidnud Ta, et leib olnud kotist ära võetud, või söödud. Jumal küsinud Juudi kääst, et sina võtsid. Juut vannub tagasi, et Jumala eest ma ei olep sinu leiba vetnud. Naad läinud üle järve Juut vajund juba põlvist saad vee sisse. Jumal küsinud jälle: kas sina võtsid minu leiva ära? Ei, Jumal teäb esi et mina mitte ei vetnud.

Nad läind edasi. Juut vajund ikka sügavamale, kunni kurgu auguni. Jumal küsind jälle: Ütle nüüd tõtt, muidu sa upud: kas sina varastasid minu leiva ära? Töest mina ütleb Jumala eest, mina mitte ei ole vetnud. Jumal näind et Juut väga kange vastu vaidlema olnud, siis tõmmanud ta vee peale ja läind kolmandama haige juurde. Juut teind haige terveks, niisama kui kaks esimest ja naad saand palju raha. Kogu minnes istunud tee äärde maha ja Jumal lugend raha kolme hunnikusse, igasse hunnikusse ühe võrra ja ööld Juudile: Võtta nüüd sina üks hunnik, mina võtan teise hunniku. Aga kuhu see kolmas hunnik siis saab, küsinud Juut? See saab sellele kes minu leiva ära varastas, kostnud Jumal. Kas mina vetap siis see kolmas hunnik omale; mina varastasin sinu leib ära. Noh siis võtta see kolmas hunnik omale; aga raha imu ei pea sinnu sugu rahvast ilmasgi kaduma, kostnud Jumal. (E 38263/6 (1) < Ambla, Jootma — J. Neublau < Hindrek Metslang, 1899.)

Ümberredigeerituna leidub muistend ka M. J. E i s e n i teoses „Miks?“, lk. 18 jj., nr. 24.

Teine sama tekkeloo teisend on õige puudulik ning kontamineeritud muude lugudega, kuid peajoonis annab siiski edasi kõnesoleva motiivistiku.

Old üks rikas juut, üteld alati: Jumal armastab eldet andjat. Aga kõik raam saand otsa. Noh: mis ma nüüd teen? Jumal ei anna kedagi.

Läheb reisima. Vanamees tuleb vastu. Akkavad kahekesi käima. Vanamees oskab arstida.

Kuulevad, et üks tüdruk — kaupme tütar — aige. Vanamees ütleb juudile: Pane marjavett pudelisse, läheme teeme selle kaupmetütre terveks. Lähvad. Lubavad kahe tunni pärast terveks teha. Vannitavad tütarlast, see saabki terveks. Vanamees raha ei taha, tahab silku-leiba.

Pärast eidavad magama. Juut varastab teise leivakoti ära.

— Kas sa varastasid mu leivakoti ää? — vanamees küsib.

— Ei varastand. Mitte ei varastand!

Noh, kuningatütar aige, — juut lubab selle terveks teha. Vanamees ei lähegi. Juut läheb üksi. Lubab kahe tunniga terveks teha kuningatütret. Paneb vanni.

Kaks tundi juba mööda, aga kuningatütar ikka aige. Saksad tikuvad sisse. Juut akand kartma, taht aknast alla üpata. Viimaks pugend ahju. Aga jalad jäänd välja. Tõmmatud sealt välja, tahetud ära tappa.

Siis läind vanamees ka sõnna. Luband, et arstivad kahekesi terveks selle kuningatütret.

— Mul ei old siukest kõbert nuga, juut üteld.

Ja kahe tunni pärast old tüdruk terve.

Pakutud raha. Vanamees ei võta raha. — Tooge mulle üks raudlabidas. Tulnd tammepuu juure, vanamees käskind kaevata. Seal old rahaauk. Vanamees üteld: kolm unikut loe sest rahast. Juut küsind: kel see kolmas unik saab? — Kolmas unik jääb sellele, kes mu silgud-leivad ää varastas.

Siis vanamees kadund ää ja juut saand rikkaks.

(ERA II 36, 359/62 (2) < Pilstvere. — Richard Viidebaum < Leena Kala 86-a. Kabala v., Arkma k., 1931.)

Igasuguste juutidesse puutuvate tekkelugude lõpetuseks toome jutu k a d a k a t e k k e s t, mis otseselt ei kuulu küll siia, aga siiski on õige lähedalt seotud selle juudi motiivistikuga.

Juutide habemetest kadagad.

Selgise metsavahimaja juures oleval kabeli mäel kasvab kadagaid, kuna ümbruses neid ei ole. Rahvas seletab et enne olla sinna maetud juutisid ja jäätud habemed välja. Pärast kasvanud habemetest kadagad. (E 51615 < Maarja-Magdaleena — A. Tiitsmann, 1921.)

7.

Mitmete eelmises pügalas esitatud tekkelugudele võib leida täpsaid vasteid taevakirjade repertuaarist. Täiesti otsesed vastad leiduvad lugudele, miks juudi suu on vaklu täis, miks juudid sülgavad habemesse, miks juutidel on haavu paastuajal ja miks juudid põevad veretõbe. Populaarsem tekkelugu — sea sünd — on mõnes teisendis tugevasti taevakirjade tekstide mõjustatud.

Mööda minnes sellest, kus ja millal on sündinud taevakiri või kui laialt on see levinud meiegi päevil¹⁾, peatugem vaid meil olemasolevate man.

Omaval ajal levinud apokrüüfilisest kirjandusest oli vähemalt Lõuna-Eestis esikohal n. n. Nikodeemuse evangeelium. Selles

¹⁾ Taevakirjade kohta vt. lähemalt: R. S t ü b e, Der Himmelsbrief. Ein Beitrag zur allgemeinen Religionsgeschichte. Tübingen 1918.

evangeeliumis kõneldakse Jeesuse maapealsest elust ning imedest, apostlite tegudest, pühadest inimestest ja sageli lõpus iseseisva osana „ristirahva pääperänkiusamisist“. See lisand esineb mõnekorra ka omaette, eri raamatuna. Eesti Rahvaluule Arhiivi talletatud Nikodeemuse evangeeliumid ja muud sellesarnased vagad raamatud on erandita Lõuna-Eesti omaaegses kirikukeeles. Teksti liigagi rohked germanismid viitavad selgesti saksa alglähtele. Enamik siia kuuluvaid käsikirju on möödunud sajandi esimesilt aastakümneilt. Korrajate poolt tehtud märkmeist võib järeldada, et Nikodeemuse evangeeliumi pealevitajad on olnud veliste- ehk venastekoguduse poolehoidjad.

Meie päevil rahva seas külluses leiduvate apokrüüfiliste kirjade hulgast on osa n. n. unenägusid. Sellest tüübist kõige levinum on „Neitsi Maarja unenägu“. Vähem tuntud on „Keila mehe unenägu“. Esimeses kõneldakse jumalaemalt inimesile õpetuseks antud imelisest unest, teises taas vangis olnud Keila mehe ilmutusist.

Edasi on eriti suur ning väga populaarne liik siia kuuluvaid kirju, kus tuuakse õnnetud ja õnnepäevad, kirjeldus, kust kiri ise on saadud, mõningaid loitse ja seletusi kirja imetegevast väest ühes manitsusega lugejale. See tüüp oleks taevakiri kitsamas mõttes. Kiri langeb taevast kuhugi imeliku nimega linna peakirikusse. Kellelgi vagal inimesel läheb korda teha koopia, mis olevat siis levinud kogu maailma. Peaaegu igas teises on tunduvaid lahkuminekuid, kuid tegelikult põlvnevad kõik variandid kahest algupäraselt iseseisvast saksa taevakirjast, n. n. Gredoria ja Holsteini omast¹⁾. Kontamineerumataid Gredoria või Holsteini taevakirju ei ole allakirjutanul korda läinud Eesti praeguste põlvade juures leida. Taevakirjade hulka kuuluvad muidugi veel mitmesugused eesti, vene, saksa ja isegi inglise keeles sageli posti kaudu koju tulevad flandria või muud õnneketid.

Et allakirjutanu loodab tulevikus lähemalt vaadelda eesti taevakirju, piirdu tagu siinkohal selle lühikese maininguga.

Gredoria-Holsteini kontaminatsioonilise taevakirja ühe peatükina on mõningais teises kirjeldis juuda rahva 12 suguharu kannatusist. Missugust vaeva iga suguharu Kristusele sünnitanud, seesugust kannatust peavad nende järeletulijad lakkamata kogema. Harvemini tuleb see huvitav peatükk ette muis apokrüüfilis raamatuis. Kõikjal, kus ta esineb, on aina tunda, et ta pole geneetiline osa algupärandist, vaid nagu vägivaldselt vahelä kiilutud.

Vanimad teadaolevad eesti vasted põlvnevad möödunud sajandi algupoolelt. Võibki arvata, et just 19. sajandi alul, kui iga sugune käsikirjaline literatuur levis hoogsasti, tuli ka 12 suguharu esmakordselt esile. Selles ei ole muidugi kahtlust, et algläheteks on olnud samasiselised saksa taevakirjad. Kus aga on olnud levimise

¹⁾ Siia kuuluvalt vt. lähemalt R. Stübe, m. k., lk. 7 jj.

keskpunkt, ei või veel kindlasti öelda. Ainult niipalju on kindel, et Lõuna-Eestis on see peatükk tunduvalt populaarsem. Peale selle on olemas mõningaid viiteid, nagu oleksid just need saksa hantvargid, kes tulid mõisadesse ja maale asutatud tehastesse, toonud Saksast originaale kaasa. Viimast oletust kinnitab asjaolu, et Riias balti-saksa folkloristide N. B u s c h'i ja O. M a s i n g'i poolt kasustada saadetud, linnadesakslasilt kogutud taevakirjades puudus peatükk suguharudest.

Saksamaal võime 12 suguharu ajaloos minna tagasi 17. sajandi esimese pooleni. 1631. aastal on ilmunud nelja kvartleheküljega, pika pealkirjaga brošüür:

„Jüdischer abgezogener Schlangenbalg. Das ist: Betrüglische tüdtische Voffheiten der verblendeten / von Gott verworffenen Juden / vnd denen darauß erfolgten Strafen vnd Plagen. Ein erschrockliche Zeitung / zum Theil wunderbarlicher Stauffen vn Plagen Gottes vber die Juden / welche ihren Rath / falsche Zeugnuß vnd That / zu den allerunschuldigsten bittern Leyden vnd Sterben vnserz Herrn Jesu Christi gegeben haben. An Tag geben / durch M. Franciscum von Mantua / einem getaufftem Juden vnd fürtrefflichen Medicum daselbst.“

Siitpeale on motiivistik Saksamaal levinud mitmesugusel kujul ning muu seas ka igavest juuti käsitlevais raamatukesis ¹⁾.

Järgnegu vanim teadaolev eesti käsikirjaline kirjeldis 12 suguharust täiesti muutmatult, nagu selle omaaegne ülestähendaja ta meile on jäädvustanud.

Ne Judalisse Kumma omma meije Issändät Jesusd hukka pannu Ehk ne Israeli suggu harro Nink neide nuhk lusse.

1 Rubeni suggusd

Ne Judalise kumma Rubeni suggust omma olnu Kumma meije Issändät Jesust omma Kinni wötnu Ketse maeni aijan nink wangi wijnü nink omma Ka Ilm süidä Lönü Ni suggutse pattu perräst om neil sis kolm nuhkust neide suggu Päle Tulnu Et kui nemmä püüdvä seddä mes haljas om kump sis seddä maid ärrä närwetäp 2 Kik mes nemmä Külwäwä nink Istutawa Ei olle üttegi jakku 3 Kui nemmä sis ärrä koolwa nink neid mahha mattetas sis ei Kaswa neide haudu päle üttegi haljast haina.

2 Simeoni suggust

Kumma Judalisse Simeoni suggust omma olnu kumma Issändät Jesust Risti külge omma Löönu Ehk naklanu se suggutse Pattu Perräst om neil Eggä ajastaja 4 suurd nuhk lusse kassi ning jalga Küllen Kummist sis werri joosep hommonkust ammak öddakuni.

3 Leiwwi suggusd

Kumma Judalisse Leiwi suggust omma Kumma Issätäd Jesusd Temmä palge Päle omma Löönu ne peäwa sis omma suggu Pattu perräsd seddä nuhk lused nink wandmisd nink hädda Kandma selle Et nemmä ülle omma habbene süllätä Ei sa Eiga seddä wäljä heitä.

4 Juda suggusd

Kumma Judalisse Juda suggusd omma olnu Kumma Issändät Krissusd omma ärrä põlgnu Neide pattu perräst saije eggä aijasda neide seän 50 Innemisd surma Elläwält wijdüs ni ussutawa omma nemma omman suggun.

¹⁾ L. N e u b a u r, Die Sage vom ewigen Juden. Leipzig 1884, lk. 83.

5 Zaboloni suggusd

Kumma Judalisse Zaboloni suggusd omma olnu Kumma seddä Lijsgu omma meije Issändä Jesusse särgi ülle heitnü säärätse pattu perräst om Eggä ajastaija 25 märtsi ku päiwal se nuhklus Et Piddawä werd sülgämä hommonkusd ammak öddakuni.

6 Issa Kari suggusd

Kumma Judalisse Issakarri suggusd omma olnu Kumma Issändät Jesusd omma Köötnü nink Teddä omma pesnü nink Temmä pühhä Ihho päle mõnda sadda jooni nink hawwu omma Löönu nisuggutse pattu perräst om Eggä ajastaija 25 märtsil mittu hawa nink Jooni omma Ihho pääl Kummsid werri joosep hommonkusd ammak öddakuni.

7 Tani suggusd

Kumma Judalisse Tani suggust omma olnu Kumma omma Tännidänu nink ütelnü Temma werri Tulgu meije nink meije Laste päle neil om se nuhklus Et neil Eggäl ommal suggul Eggäl Kuul Essi ärrälikuld häddä nink wallu omma ihho Küllen tundwa nida Et werri neil Jossep Nink Ei woi hendä ütte näddälid Käkki se Kurja haisso Eesd Kui nemmä hendä se Risti Rahwa werreka Ei woija nink kui nemmä woidwa sis sawa nemmä parembas.

8 Kaddi suggusd

Kumma Judalisse katti suggusd omma olnu Kumma selle Issändäle Jesussele orja witsa Krooni palmitsenu nink Tälle häüs nink narus Temmä pühhä pähhä pannu Ehk ajanu se pattu perräst Om neil se häddä omman suggun Et neil Eggäl üttel Eggä aijasda 25 hawa neid pä pääl om Et nemmä se sure wallu perräsd peawä werd jooskma ülle neide palge Mahha 25 märtsi kuul nink joosep hommonkusd ammak öddan kunni.

9 Aseri suggusd

Kumma Judalisse Aseri suggusd omma olnu Kumma Meije Issandalle Jesussele Pösse päle omma Löönu nink muido Temmä pühhä jhho omma Pesnü se pattu perräst om neil se hä kassi kämble Lühhemb kui Kurra kassi.

10 Nawdalimmi suggusd

Kumma Judalisse nawdalimmi suggusd omma olnu ke omme Latsi Poige Ja tütrit ütte Zea Lauta omma kinni pannu nink ne Judalisse Issäntät Kristusd Hannasse mant se Kõrge preesdri kaiwa manno omma wijnü ja säält Zea Lautasd mööda Lätsiwä Tännitiwä ne Juda Latse Zikku hälel Et nemmä sega mötliwa Kristusd kiusada sis küssewä nemmä Temmält nink ütliwä moisdä meile ärrä kes sääl sissen omma nink Jesus üttel ne omma Teije Latse Poja nink Tütre sis ütliwä ne Judalisse se ei olle mitte õige Temmä wölzip ja ütliwä Ehk nemmä omma Zea se Issänd Jesus üttel olgo nemmä Zea nink Peawä Zeas jäma nink se perräsd omma ne Latse Zeas jänü ümbre joosken käümä kui Zea ja Tännitämä se perräsd om neil judalissil kiki sel nawdalimmi suggul nelli hammasd ja omma karwa kui Zea karwa nink haiswa kui Zea.

11 Josepi suggusd

Kumma Judalisse josepi suggusd omma olnu kumma neid naklu omma Tennü kumbega Issändät Kristusd Risti külge Löödi neide suggu seän om olnu üts naine nimmeke Potrija se om sis seddä möttelnu Et neide naklu otsa ei peä mitte ni Terrawäs tettämä Enge nühris Et sis Issäntälle Jesussele Ennamb sega wallu nink piina olles se suggutse pattu perräsd om sis neil waesil se nuhklus Kui nemmä ülle kolme Kümne aijasda sawa sis om ösel maggamissen su Täüs Ellawit wakiu Ehk maogeissi.

12 Penjämi suggusd

Kumma Judalisse penjämi suggusd omma olnu Kumma Issäntät Kristusd Risti Küllen sappi nink ättikeya omma Jootnu se suggutse pattu perräsd om neil se nuhklus Et nemmä Henne ülle Ei woi Kaeda nink sis omma kik Jannu neide suun kui nemmä sis tahtwa middäke kõnnelta sis karkawa Ellawä wagla neide suust wäljä Amen.

Edasi järgneb vaimulik laul viisil „Oh võtkem Jumalat“.
(ERM 102, 17/22 < Võnnu, Kaagvere — Peter Kool, 1840.)

Oleks küllalt tähtis avaldada kõik teisendid, mis leiduvad rahvaluule kogudes, kuid selleks puudub ruum käesolevas kirjutises. Pealegi on lahkumineked üksikute redaktsioonide vahel õige vähesed. Suurimaid erinevusi esineb vaid sõnastuses ja mõningais daatumis. Mainimata ei või ometi jätta üht Pärnu muidu väga katkendilist taevakirja, kus Penjamini suguharust on öeldud järgmist:

Ainult penjamini sugu olla ilma süüta ja selle pärast ka ilma karistuse märgita. (E 12901 — J. Karu < Mihkel Hendrikson, 65-a., 1894.)

Olemasolevaid siiakuuluvaid taevakirju on 29. Osa neist on säilinud originaalkäsikirjus, osa korjajate hilisemais koopiais. Maakondlikult teisendeid korraldades saame niisuguse pildi:

V i r u m a a : 1 teisend 1);
H a r j u m a a : 3 teisendit 2);
S a a r e m a a : 1 teisend 3);
P ä r n u m a a : 12 teisendit 4);
V i l j a n d i m a a : 1 teisend 5);
T a r t u m a a : 10 teisendit 6);
T e a d m a t a k o h a s t : 1 teisend 7).

Käsikirjaliste teisendite kõrval on olemas veel trükkteisendeid. Kirjutise koostajale on kätte puutunud kahjuks vaid üks eksemplar ilma tiitelleheta katkendit. Trükitehnika järgi otsustades võiks see maailmasõja või revolutsiooni päevil välja antud olla 8). Nähtavasti on selle teisendi aluseks olnud tundmatu õige puudulik käsikirjaline originaal. Et see ei ole otsekohe tõlgitud saksa või mõnest muust keelest, osutavad juba rahva seas ümberkirjutamisel kummaliseks väänatud suguharude nimed N a h w e t, E t z e r i o n,

1) E 42749/60 < Vaivaru, Samokrassi < Lõuna-Eesti, 1902.

2) E 71856/66 < Tallinna, 1931; E 26025/47 < Risti, Nõva, 1896; E 46397/401 < Jõelähtme, 1909.

3) E 30080/119 < Jämaja, 1897.

4) E 72049/75 < Häädemeeste, Orajõe, 1931; E 12900/1 < Pärnu, 1894; E 41945/50 < Pärnu, 1901; E 71085/106 < Pärnu, 1931; E 71107/20 < Pärnu, 1931; E 71990/2048 < Pärnu, 1931; E 48953/68 < Saarde, Talli, 1914; E 71867/70 < Saarde, Jäärja, 1931; ERM 83 < Saarde, Talli; E 39059/80 < Halliste, 1899; E 71121/49 < Pärnumaa, 1931; E 71871/92 < Pärnumaa, 1931.

5) E 34301/16 < Helme, Kärstna, 1897.

6) E 544271/9 < Torma, 1924; E 71947/55 < Kodavere, Varnja, 1889; EKnS 48 III, 25/30 < Palamuse, Kuremaa; H III 31, 312/5 < Tartu, 1893; E 7334/41 < Nõo, Luke, 1869; E 58409/16 < Võnnu, 1926; ERM 102 < Võnnu, Kaagvere, 1840 (kaks teisendit); ERM 66 < Kambja, Reola, 1904; ERA, AK 49 < Rannu, Rannu v., 1906.

7) H, mapp 1137/8.

8) Brošüüri ilmumist sellel ajal toetab seegi asjaolu, et ta puudub Ülikooli ja Eesti Rahva Muuseumi raamatukogus, kuhu muidu on eesti trükkteosed tulnud õige korrektseft.

Iskar. Seitsmenda suguharu nuhtlus puudub, nagu mõningais käsikirjadeski.

Nii siis on kirjutisse võetud taevakirjust selgunud, et mitmed tekkelood on saanud siit alguse, nimelt lood *B-st E*-ni. Mõne teiseendi jutustaja oli koguni omaltki poolt lisanud, et ta olevat motiivi lugenud või kuulnud raamatust. Tekkelugu *A* aga, kust siga on saanud, on tulnud kahel teel, s. o. suust suhu rännates lõuna poolt ja kirjeldatud taevakirjast. Sea tekke repertuaaris on nimelt terve rida niisuguseid variante, mille sisustik on tunduvalt erinev taevakirja redaktsioonist, neile leiame aga täpsaid vasteid muude rahvaste jutustikust.

8.

Viimaks oleme jõudnud kõigest kõige populaarsema juudi motiivini — Ahasveruse ehk igavese juudi juurde. Võimata on käesolevas lühikeses kirjutises peatuda selle man, kui laialt on motiivi tarvitanud rahvaluule või ilukirjandus eri mais¹⁾. Kahtlemata on see tunginud kõikjale, kus elab eurooplasi või kuhu on valgunud Euroopa kultuur. Eesti igavesele juudile on nimeldasa otsesed vasted saksa *der ewige Jude*, vene *вечный еврей* ja tšehhi *věčný žid*. Saksas kutsutakse teda rahvapäraselt *Baieris der gangende Schuschter*, Tirolis *der umgehadi Schuasta*, Helveetsias *der lauffende Jud*. Inglased tunnevad *Wandering Jew*, prantslased *juif errant*, itaallased *Ebreo errante* ja *Giudeo errante*, hispaanlased *Juan Espera en Dios*. Meie lähemaist naabreist kõnelevad liivlased *mūžig zīd*-ist, mis nimetus põlvneb läti *mūžigaīs žīd*s'ist. Leedus kutsutakse igavest rändurit *amžinasis žydās*. Esitatud nimetuste kõrval on enam-vähem üldiselt tuntud pärisnimi *Ahasverus* ja ametiala järgi — *Jeruusalemma kingsepp*, ka *surematu juut*.

Parim meie aja igavese juudi rahvapäraste motiivide tundja *L. Neubaur* peab selle huvitava tüübi ürgallikaks mõningaid piiblightsitaate. Matteuse evangeeliumis 16. peatükis 28. salmis ütleb Önnistegija: „Tõesti, mina ütlen teile: neist, kes siin seisavad, on mõned, kes ei pea surma maitsma, enne kui nemad inimese poja näevad tulevat omas kuningriigis.“ Veel selgemini võiks viidata

¹⁾ Võrdlemisi täieliku igavese juudi bibliograafia toovad järgmised teosed:

- L. Neubaur*, *Die Sage vom ewigen Juden*. Leipzig 1884.
„ *Bibliographie der Sage vom ewigen Juden* (*Centralblatt für Bibliothekswesen* 1893, lk. 249 ja 297; 1911, lk. 495).
„ *Zur Geschichte und Bibliographie des Volksbuchs von Ahasverus* (*Zeitschrift für Bücherfreunde* 1914, lk. 211 jj.).
Werner Zirus, *Der ewige Jude in der Dichtung, vornehmlich in der englischen und deutschen*. Leipzig 1928.
„ *Ahasverus der ewige Jude*. Berlin u. Leipzig. 1930.

igavesele ellujäämisele Johannese evangeeliumi 21. peatükk 20.—23. salm: „Aga Peetrus pööris enese ümber ja nägi seda jüngrit, keda Jeesus armastas, järele käivat (kes ka oli õhtusöömaajal enese Jeesuse rinna peale lasknud ja ütelnud: Issand, kes see on, kes sind ära annab?). Kui Peetrus teda nägi, ütles tema Jeesuse vastu: Issand, aga mis seesinane peab kannatama? Jeesus ütleb temale: Kui mina tahan, et ta peab jääma, kuni ma tulen, mis sul sellega asja? Käi sina minu järele. Siis tõusis kõne vendade seas, et seesinane jünger ei pidanud surema; aga Jeesus ei olnud mitte temale ütelnud, et ta ei pidanud surema, vaid kui mina tahan, et ta peab jääma, kuni ma tulen; mis sul sellega asja?“ Sellest kahekõnest tekkis õige varakult legend: et apostel Johannes ei ole surnud, vaid rändab Kristuse tagasitulekuni viimsel kohtupäeval. Veel 17. sajandil oli usk surematusse Johannesesse väga üldine.

Teiseks igavese ränduri algkujuks näeb L. Neubaur Kristuse lööjat Malkust, keda selle kuriteo eest vältivat surm, nagu jutustavad juba varajase keskaja Lõuna-Euroopa legendid ²⁾).

„Igavese juudi“ senini tuntud vanim teade on inglise St. Albans'i kloostrimunga Wendower'i Roger'i († 1237) kroonikas „Flores Historiarum“ ³⁾. 1228. aastast kõneleb kroonikakirjutaja järgmise sündmuse: Sel aastal tuli St. Albansi Armeenia metropoliit. Juttu vesteldes küsinud inglased muu seas, egas metropoliit vahest tea midagi surematust juudist. Metropoliit vastanud, et teab küll. Just enne sõitu Inglismaale olnud igavene juut tema juures lõunalaual. Edasi jutustanud metropoliit pikalt-laialt kõik, mis ta teadnud juudi elukäigust. Metropoliidi järgi oli juudi nimi Cartaphilus. Peajoonis on Cartaphiluse tüüp kõigiti sama, mis hilisemal ajal Ahasverus. Windower'i Roger'i ning tema kaaslasel Matthaeus Parisiensis'e († 1259) kroonikaist hakkab muistend pea levima mandrile. Jättes vahele kõik hilisemad teisendid peatume lähemalt Saksamaal 16. sajandi alul.

16. sajandi lõpus või 17. sajandi alguses pidi tulema maailma lõpp. Igasuguste kõmutedete hulgas teati kõnelda sedagi, et ka igavene juut on ilmunud Saksamaale viimsepäeva elava endena. 1602. a. ilmus anonüümselt brošüür „Kurtze Beschreibung und Erzählung von einem Juden mit Namen Hasverus“ ⁴⁾. Brošüüris jutustatakse, kuidas tundmata autor koos teiste üliõpilastega korduvalt kuulnud Šlesvigi piiskoppi Paul von Eitzen'it jutustavat oma elamusi igavese juudiga. 1542. a. Wittenbergist stuudiumilt Hamburgi jõudnud, pidanud piiskopp järgmisel pühapäeval kirikus jumalateenistust. Kantsli vastas seisnud jumalateenistuse ajal tä-

1) L. Neubaur, Die Sage vom ewigen Juden, lk. 2 jj.

2) seals., lk. 4 jj.

3) seals., lk. 7 jj.

4) seals., lk. 14 jj.

hele pandav umbes 50-aastane mees palja jalu, katkistes rõivastes. Iga kord, kui jutlustaja maininud Jeesuse nime, löönud võõras enesele tugevasti vastu rinda. Pärast jumalateenistust lasknud Paul von Eitzen mehe enese juurde kutsuda. Küsimisile vastanud see enese olevat Jeruusalemma kingsepa, nimeldasa Ahasverus. Kui Kristust viidud Kolgatale, tahtnud Önnistegija tema künnisel veidi puhata, aga pime valeõpetusest, ajanud ta Kristuse hurjutades minema. Kristus öelnud talle: mina tahan seista ja puhata, sina aga pead käima ¹⁾). Pärast seda polevat ta saanud hingerahu, vaid pidanud rändama kohast teise. Edasi kõneldakse, kuidas ta andnud ajaloolasile häid teateid niisuguseist sündmusist, millest ei kõnele ükski ürik, kuidas ta elavat vaesuses ja kuidas teda nähtud mitmes muuski paigas Saksamaal ja mujal.

Kirjeldatud väljaandele põhjenedes ilmus Saksamaal järgnevail aastakümneil mitukümmend eri brošüüri. Neist on eestlase seisukohalt huvipakkuv vaid see sari, kus allkirjaks on „Datum Refel den 1. Augusti / Anno 1613“ ja „Datum Refel den 11. Martij / Anno 1614“. Ei maksaks lisadagi, et nii daatum kui väljaandekoht on võltsitud. Samal sarjal on juudi ilmuniskohile tehtud huvitav lisandus: „Auch nemlich zu Refel in Dieffland vnd zu Aracaw in Polen / auch in der Moscatw von vielen Leuten ist gesehen worden die auch mit im geredet“ ²⁾).

Saksamaal on praegugi usk igavesse juuti õige tugev. Eriti just katoliiklikus osas nähakse veel nüüdki teda siin-seal või vähe-malt aset, kus ta veetnud elmise öö.

Meile on igaves juudi motiiv tõenäoliselt tulnud just Saksast. Teid, mida mööda muistend on tulnud, on olemasoleva ainestiku järgi kolm. Esimesena tuleb meilgi arvesse võtta väikesi kõmubrošüüre, teiseks suust suhu käinud rahvatraditsioone ja kolmandaks mõningaid ilukirjanduslikke teoseid.

Igavest juuti käsitlevaist eestikeelseist eri raamatukesist on allakirjutanule senini silma puutunud 5 väljaannet.

1. M. Rind, Kodu-kooli-õpetaja. Jeruusalemma kingisjepp eht Saavone Juut. Peftaegne mürinas-jutt. Wiljandis. Trükitud F. Feldt'i kirjade ja kuluga. 1884., 14 Hf., 8°.

See esimene väljaanne kuulub sellesse saksa sarja, mis algas 1602. a. brošüüri-ga Paul von Eitzenist. Eesti väljaande autor on nähtavasti sõna-sõnalt tõlkinud mõne hilisema siia kuuluva saksa raamatukese järgi. Omalt poolt näikse olevat lisatud vaid huvitav eesmärges:

Meie Eesti rahwa seas räägitakse mitmel kombel ja viisil iise nõnda nimetatud „Igavese Juudi“ üle. — Ajajooksul on need jutud küll vananenud, — aga umbes 15 aastat tagasi, kui selle jutu kirjutaja alles laps oli, — teadis iga naine „Igaveseft Juudist“ midagi kõnelda, — ja korra ölla teda

¹⁾ „Ich will stehen und rufen/da aber solt gehen“.

²⁾ L. Neubaaur, m. k., lk. 78 jj.

tooguni Tallinnas nähtud. Kes aga teda „oma filmaga“ Tallinnas oli näinud, feda meest ei teata wiist praegugi, — aga et teda tõe este nähtud oli, usuti kindlama tõe sees. — Tema Tallinnas käimisest räägiti järgmist nähtust: üks piik, halli habemega mees — wanad narused riided seljas ja kaffised saapad-jalas, — hulkunud Tallinna linna ligidal ümber ja olla seal ennaft mitmele näidanud, — ialdesti ei ole ta oma nime ütelnud, ainult mõni uudishimuline-olla feda tõiste inimeste eht „Linna h ä r r a d e“ käest teada saanud. — Miit-palju räägiti umbes jellel ajal tema siin olemisest. — Jutu fündimise lugu. wõib wäga fergesti ära mõelda.

Cestlased oliwad waft Sakslaste käest kuulnud, et üks Igawene Juut-olla — nägitwad nad aga müüd linnas ühte niisugust terjajat, selle kombe Igawese Juudi jutuga wäga heaste lofku passis, siis küsitiwad nad warsti mõne-linna ifanda käest: Mis mees see on? Sinna ifand, kes waft naljahammast-oli, wastas, see on Igawene Juut ja nõnda läks jutt fuwu ja käest kätte: Igawene Juut olla seal ja seal olnud! — Et meie rahwas jellel ajal (juru fündimise ajal umbes 60 aastad tagasi) weel wäga rumal oli, on iftenesest mõista; — rumalus aga ongi üks olus ja omadus kes niisuguse juttudele oma-tees jäedawat ajet annab.

8. leheküljel on tavalisele Paul von Eitzeni muistendile lühidalt lisatud, kuidas igavest juuti nähtud Saksamaal veel 1. jaanuaril. 1766. Raamatukese lõppu on paigutatud J. Bergmann'i luuletise „Igawene Juut“ uuem ümbertõotis.

2. Järgmine väljaanne on ilmunud kolmes eri trükis. Esimest trükki ei ole allakirjutanul aga korda läinud leida. Teisel trükil on järgmine pealkiri:

Suremata Juut. Gale lugu Kristuse ärapõlgajast Ahasverusest. Teine-trükk. Trükitud M. Tõnisson'i kuluaga Tallinna 1890. 26 lft., 8°.

Väljaande kolmas trükk on täppis koopia esimesest üsna vä- heste muutustega. Ta on ilmunud 1891. a.

Sisult on aga M. Tõnisson'i brošüürike hoopis teine kui A. Rinck'i oma. Alguses jutustatakse õige lühidalt, kuidas Jeruusalemma kingsepp Ahasverus ajas Jeesuse omalt läwelt minema. Sellevastu on õige pikalt-laialt kirjeldatud neetu pärastist elu. Surma otsides heitunud ta merre, tuldpurskavasse märke, olnud palavaimas võitluses roomlaste vastu Jeruusalemma kantsil, läinud märtrina kiskjate loomade ette, aga kuskil ei antud talle õnne surra.. Ilma mõöda rännates tulnud Ahasverus Eestimaalegi:

Ahasverus rändas nüüd maailma mõöda ümber, ega ole feda maad, kus-tema ei oleks käinud ega feda lohta, kuhu tema jalg ei oleks astunud: Cestlaste-kuulus Wunamägigi ei jäänud temast waatamata (lft. 15 ji).

Lõpuks ta ometi saanud mingisuguse lunastuse ning olevat praegu Jeruusalemmas püha haua juht palverändajaile.

Selles brošüüris kui ka järgnevais on Ahasveruse ilmuniskoh- tade nimetamisel eeskujuks olnud saksa tekstide Saksa linnad.

3. Igawene eht suremata Juut Ahasverus, kes nii laua- pead elama, kuni Kristus jälle tuleb. Tartus. Trükitud raamatukaupleja P. Kätte kuluaga. 1891. 32 lft., 8°.

See väljaanne on ilmsesti eelmise plagiaat. Jälgede varjami-seks on autor vähe muutnud mõningaid kohti. Ahasveruse Eesti-maal käimisest on öeldud järgmist:

Selle pääle hakkas Ahasverus jälle uuesti mööda maailma ümber rän-dama, nii et jeda maad, riiki ega linna ei ole, kus ta ep oleks oma jalaga käinud; ta meie kuulsas Taara linnas Tartus on ta korra mõnda päewa wi-i-binud, ning Kalevi poja mälestusi vaatamas käinud (lf. 14).

Lõpus lastakse Ahasverust saada innukaks ristiusu kuuluta-jaks. Sellest väljaandest peale hakkab ilmuma lõppseletus, et kogu muistend olevat vaid sümbol terve juutkonna igavesest rändamisest kohast teise. Raamatukese lõpus on arvatavasti 1. väljaande mõ-jul mainitud J. B e r g m a n n'i luuletis ja veel üks vaimulik laul.

4. I g a w e n e e h t S u r e m a t a J u u t. Imelik jutustus ühest juudi king-
pehast Ahasverusest, kes Kristust kangesti vihkas ja selle eest ära neetud sai.
Tallinnas 1892. Trükitud väljaandja kuluga. 24 lf. 8°.

Seegi väljaanne põhjeneb nr. 2 tekstile. Ahasveruse Eesti-maal käik on aga tunduvalt pikemaks laiendatud:

Et igavene Juut tõega on elanud ja wiht eht weelgi edasi elab ja suure igatsusega Jõhanda tulemist ootab, jeda võib ta tõeks ja jälle waleks ajada ja pibada, kes aga ise tahab; aga et ta ta meie Kalli Wene riigi pealinnas on käinud, see on waidlemata tõsi; niisama tõsi on ka see, et ta Tallinnas Wene turul, Tartus, Paides, Pärnus ja Kuressaares kord aega on wiitnud. Eesti keele olla ta siin olles ka ära õppinud, sejt mis tal ajawitteks munud teha. Tallinnas olla teda kord ka foguni nähtudgi, kuna ta mujal arwamise ja tun-nistuste järel on olnud. Müüd ei tea aga keegi enam temast midagi kõnelda, sejt et ta ju hulgal ajal enam ennast kellegile ei ole näitnud ega enesejt min-git märku andnud (lf. 16—17).

Raamatukese lõppu lisatud J. B e r g m a n n'i luuletis on ka muistendi sisusse tunduvaid jälgi jätnud. Nii muide ei nea Kris-tus Ahasverust rändama, vaid äkki ilmunud ingel, kuna Kristus ise ei needvat kedagi.

5. I g a w e n e e h t S u r e m a t a J u u t, keda Kristus pidi äraneed-nud olema. Marwa-Joaorus. Trükitud R. Põderi kulu ja kirjadega. 1903. 16 lf., 8°.

Väljaanne on eelmisega väga sarnane. Tiitli järele on pan-dud motoks: Sa pead mind jerru kawa ootama, kuni ma tulen.

Eesti kohta käiw osa on selles raamatus järgmine:

Kas ei ole teist keegi igatvest Juuti näinud? — Ta peab olema ka Eesti maalgi käinud, isegi Tartus, Tallinnas, Rakweres ja Narwas. — Ei tea, eht wiibib ta weel praegugi kuskil meie eht Wenemaal ja hulgab ringi. Pange teda aga hoollega tähele! — Tema olla pik, kuuwetanud ja kondiline mees; selg kiuuruz ja kepp käes; habe ulatada kuni rinnuni, kuna ta kongs nina ja jilm nägu tuha korma hall ja peaaegu wõilaz kollakas olla, mis ahastust ja meeles-äraheitmist tunnistab (lf. 11).

Raamatukese lõpus on traditsiooniliselt J. B e r g m a n n'i „I g a w e n e J u u t“. See viimane brošüür on mõningais raamatu-kauplusis veel praegugi saadaval.

Möödunud sajandi 90. aastate alul näikse muistend õige loetav olnud, sest muidu pole seletatav, miks lühikese aja jooksul mitu paralleelväljaannet võidu on ilmunud. Tsiteeritud brošüürid ja vaimulikult mõjuda tahtvad igavese juudi pildid on kindlasti väga palju kaasa aidanud motiivi populariseerimiseks rahva hulgas.

(Järgneb.)

Paul Ariste.

Kirjanduslik ülevaade.

A. Kallas: **Püha jõe kättemaks.** Kaks ballaadi. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. 144 lk. Hind 1 kr. 50 s.

On omast kohast väga huvitav jälgida meie uuemas kirjanduses, kuidas siin on püütud kahel erineval viisil valgustada meie kaugemat ajaloolist minevikku elustatuna ilukirjanduslikus loomingus. Kui meie omad kirjanikud on jätkanud, astudes samm-sammult Saali-Järve-Bornhöhe, meie ajalooliste romantikute käidud radadel, tuues oma teostesse uena vaid meie ajaloolaste patriootiliselt häälestatud osa sõnasõnaliselt laene, siis on Aino Kallas ikkagi meile võõrana asunud kasustama koguni teist teed meie ajaloolise kaugema mineviku ilukirjanduslikul käsitlusel: ta võtab esialgse allika andmed kondikavana pea sõna-sõnalt üle, asetab selle muutmata oma ballaadide alusmüüriks ja ehitab siis sellele juba täitsa oma vabal töötava fantaasia viljana jutustise, millele ta jätab antiikse ilme, vanade kroonikate kirjelduste kuju. Selline stiliseerimine on muutunud Aino Kalda loomingus juba küllalt tuntud ilukirjanduslikuks võtteks, et kohati ei puudu juba maneerigi kaldumine, kuid üldiselt on Aino Kallas oma valitud teel siiski saavutanud kunstiliselt suuri võite, eriti kui me viimaseid kõrvutame nende kunstiliste tulemustega, mis on uue ajal saavutanud meie omad kirjanikud ajaloolistes teostes. Viimaste valitud tee on viinud kirjanduslikule sõnadetegemisele ja -kuhjamisele, milles aga pole midagi leida olnud kui vahutavat ja kobrutavat patriotismitemist. Jälgides meie patriootiliselt häälestatud ajaloolasi sõnasõnaliselt ja uskudes nende poolt sageli kontrollimatul andmel ettetoodud oletusi, on meie kirjanikud katsunud anda vaid vähenõudlikke illustratsioone ajaloolaste kirjeldustele-oletustele, tehes sedagi äärmiselt primitiivsete kirjanduslik-kunstiliste abinõudega. Kuigi Aino Kallas hoiab kinni oma allikatest niisama täpsalt, kui on seda teinud meie kirjanikud ajaloolaste kirjutistest kinni hoidmises, siiski — milline suur vahe on nende kahe vastandi kunstilistes tulemustes! Kui ühed on saavutanud tühjasõnaliselt kõmisevat, elamuslikult mitte midagi andvat ja ideeliseltki uusi mõtteid lisandamata patriootilisi sõnakõlksutusi, siis on Aino Kallas oma stiliseeritud ajaloolistes novellides — maha arvatud nende stiliseeringute mõningad, võib-olla paratamatud kuivused — kunstiliselt kaugelt ületanud kõik kaasaegsed eesti kirjanikud nende ilukirjandusliku historismi katsetustes proosas.

Viimase tõsiasi puhul pole vahest üleliigne, kui märgime siin ära sellegi, et olevik näikse olevat üldse kaotanud usu kangelaslikkusesse, ja seepärast ongi need ajaloolised teosed, milles esinevad heroilisemad kujud, veelgi primitiivsemad kui need, milles käsitlust on leidnud tavalisemad inimesed ning nähised. Aino Kallas on valinud kõigi oma ajalooliste novellide tegelasteks väikesed ja kõrvalised inimesed, kelle isikliku elu mured ja sündmused moodustavadki jutustiste peamise lõnga, millega ongi kindlustatud Aino Kalda novellide suurem elulisus ja viimasega ühtlasi ka nende suurem kunstiväärtus. Isikliku elu esiplaanile asetamine ongi see asjaolu, mis on päästnud ja päästab Aino Kalda ajalooliste novellide elulisuse ja viimasega koos ka nende kunstiväärtuslikkuse.

Kõnealune kogu sisaldab kaks „ballaadi“ — nagu autor need seekord ise on ristinud — millest esimene kannab pealkirja „Imant ja tema ema“ ja teine „Püha jõe kättemaks“. Esimene sisaldab meie kirjanduses juba korduvalt käsitlust leidnud loo Viljandi lossi vallutamise katsest, püüde pääseda viljakottidesse peidetult toomapäeval Viljandi lossi, et siis maha tappa lossi kaitseväge. See Trooja hobuselooa sarnlev ja võrdlemisi müütiliselt jamestatud lugu olla ebaõnnestunud oma poega hellalt armastava ema äraandmise tõttu, millega see ema lootis päästa oma poja elu. Oleks vägagi huvitavaks teemaks selle aine võrdlus üksikute seda kasustanud kirjanike teostes ja kindlasti tõstaks aina Aino Kalda „ballaadi“ väärikust selline võrdlus, sest pole kahtlustki, et „Imant ja tema ema“ osutuks võrdlusaluste hulgas parimaks. Aino Kalda kõnealuse novelli paremuseks on juba seegi, et siin pole sellist sõnalist liigliha, mis rikub eranditult teiste sama ainet käsitelnud autorite teoseid. Puht-tehniliselt konstruktsioonilt on see novell üles ehitatud märksa oskumalikumalt ja meeldib meile juba selles kasustatud väliste abinõude ja materjali vähesusega, väljendades sealjuures oma kompositsoonilises arengus järjekindlust ja sirgjoonelisust. Mõju paisutamiseks on autor valinud eesti kirjanikkude omadest koguni erineva lõpu, tihendades kogu loo ühtlasi ema ja poja traagikaks, sest Imant jääb ellu ega tapeta regede järjekorra segimineku tõttu, vaid Aino Kalda novellis tapab noormees ise enese, kukutades enese alla lossi vallilt, peale seda kui oli emalt teada saanud oma pääsemise saladuse. Sellega langeb ära komtuuri sõnamurdmise moment, mida teised kirjanikud kasustasid tavaliselt varjude kõvendamiseks ja tendentsi tihendamiseks. Kuid seegi asjaolu on tulnud aina kasuks Aino Kalda ballaadile „Imant ja tema ema“.

Kandvamaks „ballaadiks“ käesolevas kogus tuleb siiski nimetada „Püha jõe kättemaksu“, mille pealkiri on ühtlasi andnud nime kogu raamatule. Nimetatud novelli aluseks on olnud Võhandu jõe lugu, mis on tuntud meie vanema kirjanduse ajaloost, seni teiste poolt täitsa kasustamata. Viimasest asjaolust ongi kahtlematult tingitud, et viimane novell tundub lugedes märksa värskemana, nii kujutatud elamustelt kui ka nende käsitluslaadilt.

Tahtmatult aga tekib selle novelli lugemisel tunne, et siin pole stiliseerimine just kasuks tulnud kujutlusele.

Saksamaalt tulnud meister Adam Dörffer ehitab Võhandu jõe veški. Seda jõge on sinnamaani peetud pühaks ja selle tõkestamisest ja reostamisest hoidus igaüks, sest kõik kartsid jõe kättemaksu. Sellisest hirmust on aga täiesti vaba nimetatud meister, kes enne ehitamisele asumist reostab jõge veel sel teel, et viskab sellesse koeraraipe. Kui aga veski on juba valmis, hakkab kartmatu meister alistuma jõe tundmatule võlule. See imbus aegamööda meistri verre ja viib ta lõpuks hukkamisele. Just selle võlumise kujutamisel — nii tundub vähemalt nende ridade kirjutajale — oleks tulnud eelistada antiiksele kroonikastiilile suurest sisetamisest jõust kantud veendumise ja sugereerimise võtteid, et panna lugeja uskuma jõe müstilise võlu võimesse. See müstiline võlu, mis on asetatud kogu sellesse loosse, oleks vajanud oma jõulisemaks väljenduseks kroonikastiili asemel teiselaadset välist vormi, sest valitud kuju ei lase täiel määral muistset müstikat esile ja mõjule pääseda, surudes selle nagu sordiini alla. Kahtlemata ei puudu küll ka viimasel oma paremused ja kindlasti on selline antiikne kroonikastiil märksa sobivam Aino Kalda kirjaniku-iseloomuga ja viimasele vastavam, kui oleks seda olnud suure sisemise potentsiga sõnastuslaad.

Tuleb meeles pidada, et Aino Kallas algas oma kirjanduslikku võidukäiku Eestis mahendatud realismiga, mille jutustuslaad kaldus juba siis kroonikalisse kainusesse ning rahusse, ega tule ka unustada, et neile novellele järgnes autori esseistlik looming, milles on vahest kõige otsemalt ja selgemaft väljendust leidnud lugeja poolehoidu ja uskumapaneku oskus,

ja alles kolmanda astmena on nendega liitunud kroonikastiililised ajaloolised novellid, milles viimastes on hakanud tunduma juba kerge hõnguna maneeri tardumuse kallakut. Kuid viimase unustame ja andestame, kui loeme autori meeleolulisi kujutisi kas Maroko matkalt või jälle ta esseistlike kujutisi üksikuist inimestest. Nende viimaste kirjeldusel ja kujutusel kasustatud lihtsus oma veenvuses ongi nii värske ja hoogus, et antud pildid ja kujud muutuvad lugeja mõttekujudes elamuslikeks tervikuiks, mille haaravus on tunnustamis- ja imetlemisväärne. Ja sellest imaginaarsest jõust ning haaravusest on mõjuv osa alal püsinud ka kõnealustes „ballaadides“.

Bernhard Linde.

A. Saal: **Aita.** Jutustus liivi ja eesti rahva vabadusevõitlustest XII aastasaja lõpul. (A. Saali Valitud Kirjatööde Kogu I.) Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1931. 282 lk. Hind 1 kr. 25 s.

Läinud aastal nekropoli rännanud produktiivne rahvakirjanik A. Saal leiab enesele uustrükkija Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuses. Mitmed anded on ilmunud juba enne kõnessetulevat esimest annet. Jutund-triloogia „Aita — Leili — Vambola“ 1. raamat „Aita“ (ilmunud esimeses trükkis a. 1891) käsitleb Eesti-Liivi kaugele minevikuvõitluste esimesi katseid uskutoovate vaenlastega — sakslastega. Noil ajal (XII sajandi lõpul) oli Liivi veel võimas naaber Eestile ja teose faabulaline rakendus näitabki häid Eesti-Liivi naabrussuhteid ning heanaaberlikke ühisvõitlusi. „Aitas“ aga on võitlused vaenurahvaga alles algastmel (suuremad massilisemad kokkupõrked puuduvad); seepärast ilmutavad mõned võitlus-episoodid enam individuaalsete huvide kollisiooni kui sotsiaalse int-riigi eepilist organisatsiooni.

Kui riivata kõnesoleva teose kompositsioonilisi käike, siis olgu tähendatud, et autor armastab sündmustiku katkendlikku vahetlust, üleminekut ühelt tegevus- ning võitlusjoonelt teisele. Nii katkestatakse sageli huvitaval (ning põnevalgi) tegevuspunktil jutulõng ning kantakse lugeja pilk teisele tegevusväljale. Säärane pidevusetu süžee korraldus võib teataval määral lugeja huvi pingutada, kuid fragmentaarsus tektoonikas on tunduv.

Teose tegevust kandvate isikute kohta olgu tähendatud, et selleski teoses (nagu tavalisesti teisteski) armastab autor oma tegelasi polarselt varjundada. Oma d on head, üliheadki; vastased, võõrad — halvad, närused, autud. Hea ja kuri on Saalil siingi asetatud skemaatilisse võrdevormelisse. Autori erapoolik suhtumislaad avaldub juba šabloonilistes sõnastussiltides: positiivseile omistatakse — „vanake, vana naisuke“ jne.; negatiivseile — „vanamoor“ jt. Lubatagu tuua ka käesolevais lühikestes ridades üks autori otsese karakteriseerimise tüüpiline näide:

„— Viletsad argpüksid, hüüdis Kaupo. Te hoiate hulgani isamaa-äraandjat, mitmekordset mõrtsukat tema õige nuhtluse eest, te tulete hulgani mehele kallale, kelle südame see nurjatu on purustanud, ilma et ta võiks temale kätte maksta. — Olgu siis! Astuge lähemale, te kartlikud völlanäod! Siin on see rind, kes kartmata valmis on teie lugematuid odasid vastu võtma. Suruge nad siia sisse, kui see on ordurüütlite au vääriline“ (lk. 140).

Olgu lisatud, et see veel edasikestev karakteristlik kõnelus sünnib selleks sobimatus situatsioonis: kõneleja — Kaupo oli ükski, vaenlase piikidest sisse piiratud.

Säärasteks viletsateks argpüksideks on vastased varjundatud, kuid mõne v a n e m a t ü t r e vaenuväljale ilmumine „täitis kõik sõjamehed vaimustusega — nad ei hoolinud väsimusest ega haavadest: kes veel jõudis kätt välja sirutada, see läks vaenlase vastu“ (lk. 183).

Eriti arvustavalt oleme sunnitud suhtuma pealkirjaliselt peatege- lase — Aita tegevuse rakendamisse. Teose peakangelane (resp. hero-

in) peaks asetsema tegevuse põhifookuses võimalikult alati. Siin aga eemaldatakse ta kahjuks sellest ning saadetakse vangi ja rännuteile, nii et jutustise dispoitsiooni kandvamas osastikus ei esine Aita üldse aktiivselt, vaid harva kostab mõni kuuldos temast tegevusväljale. Igatsusega ootab lugeja selle õilsa heroini isilikku osavõtet sündmustikust, kuid sündmustiku fragmentaarne ehitus ei luba kaunitari kiiresti koduteile.

Eriliiigilt riivates kõnesolevat jutustist tuleb tähendada, et usutavat ajaloolis-etnograafilist olustikujutundit ei ole õnnestunud autoril „Aitaga“ ometi anda. Kõik see teose esinev kombekultuslik motiivistik on teaduslikult küsitav, ajalooline usuvõitlus on üldse tagaplaanil, sotsiaalsed hädakisid veel liiga kaugel. See on nagu teedrajav teemastik trilooia teisele raamatule „Leilile“. Siinse sotsiaalse intriigi algsõlme huvitavamad momendid on ainult taustaks üksikute tegelaste juhtumusrikaste elupäevade kirevale tandrile. „Aita“ ainestik soodustaks võimsamatki isikuromaani, kui isikud oleksid objektiivsemalt, loogilisemalt ja psühholoogilisemalt rakendatud tegevusvahetordadesse.

Stiilstruktuurilt kuulob „Aita“ ajastusse, mil individuaalne stiilusinus meie kirjavaras alles puudus, seepärast leppigem Saali korduvate sõnastusklišeedega kui oma aja ilukirjandusliku ilme kandjatega.

Kokku võttes võime kinnitada, et kõnesolev rahvuslikult meeleolustatud minevikujutustis, hoolimata oma aja vabandavaist puudusist (süžee fragmentaarsus; psühholoogiline ja loogiline naiivsus, hõredus, juhulisus; hea-kurja ebavõrdeline jaotus j. m.), tohiks leida rahvaraamatuna ikkagi lugemist. Põnevad tegevusastmed, pingerrickad võitlusepisoodid, optimistlik ning positiivne „meie“ leeri rõhutamise minevikulistel võitlusradadel, ladus-lihtne jutustuslaad — kõik need elemendid toovad oleviku tuulepõristesse erilisi kaugeid kajasid, mis meelitavad ning huvitavad vähemalt lihtsameelsemaid lugejaid.

A. Vaigla.

August Jakobson: **Miika Valtsbergi roim**. Esimene romaani tsüklist „Andruksonide suguvõsa“. Noor-Eesti Kirjastus Tartus, 1931. 447 lk. Hind 5 kr. 50 s.

August Jakobson on hämmastavalt viljakas. Teos valmib tal teose järele, ilma et oleks märgata väsimuse jälgi. Otse vastupidi: igast uuest teosest kiirgab värsket loomisrõõmu ja tündimatut eneseväljendustahet. Ning autoris kääriv loomisrõõm nakatab ka lugejat; August Jakobson pole kirjanikke, kelle teoseid loed kohusetundest või sunniivisil.

Ent rõõmus ja tündimatu jutustada-tahmine pole kõik. Peamiselt iseloomustab Jakobsoni tugev ürgjõuline andekus, mis lugejat vägisi haarab ja mille olemasolu ei suuda varjata mõned vääratused vormi alal. Isegi siis, kui Jakobson oma ülesannet võtab liiga kergelt, saab teda lugeda naudinguga, sest et vead ja puudused kahvatuvad tervikut impregneeriva andekuse kõrval.

Oma ülesannet teataval määral liiga kergelt võtnud ongi Jakobson „Miika Valtsbergi roimas“. Vähemalt selles osas, mis puutub olustikulist külge, sündmustiku ajaloolist raamistikku. Pole nagu vähimatki pingutust tehtud, et anda sellele raamistikule veenvat värvingut: sündmustik võiks peaaegu sama hästi toimuda meieaegses Vaeste-Patuste alevis kui teoorjuse-aegses mõisas. Jakobsoni ande laadi arvestades ei ole küll väga usutav, et ta üldse suudaks täitsa veenvalt kujutada miljööid, millega teda miski ei seo; kõige tugevam on ta seal, kus tal reaalne pind jalge all ei puudu. Kahjuks pole aga see seik teose kunstilise külje hindamisel mõduandev ja ajaloolise koloriidi puudumine on „Miika Valtsbergi roimale“ tunduvaks miinuseks.

Puhtstiililise lohakuse, hooletuse ja pealiskaudsuse hulk on kõnesolevas romaanis võrratult väiksem kui Jakobsoni esimestes teostes, nii et

selliste puuduste olemasolemist mainides võib ühtlasi konstateerida järjest selgemini märgatavat enesedistsiplineerimis-püüet ja stiililise taseme tunduvat tõusu. Tahtliku ja teadliku stiiliviimistluse-püüde kõrval on märgata ühtlasi siset stiililise küpsemise protsessi, mis on toonud stiilisse hoopis uusi elemente: sulavust, musikaalsust, voolavat ja jõulist lüürilisust. Kuivalt paberliku sõnastusviisi asemele on tulnud mahlakust, iseloomutust ajalehe-stiilist on kujunemas kunstipäraselt subjektiivne-stiil. See lubab loota, et eelmainitud stiililised lohkused on sootuks välja suremas ja et kirjanik hoogsalt areneb meisterlikkuse suunas.

Sisuliselt on Jakobsoni viimasel ajal hakanud paeluma psühholoogilised vaatlused ja hingeliste elamuste eritlused, mis seisavad esikohal kõnesolevaski romaanis. Kuigi tegelaskond on õige arvukas, langeb valgus peamiselt kahele sündmustikku kandvale tegelasele, kelle hingeliste elamuste arengut autor jälgib äärmise täpsusega. Mõnel teisel autoril võib-olla polekski siin midagi jälgida, sest kõik toimuv pole muud kui tavaline armulugu, mis, tõsi küll, lõpeb õudse roimaga, kuid ilma et roim ise oleks nii tähtis kui sellele eelnenu. Roim on õieti ainult viimseks, sulgevaks lülleks mõlema tegelase hingelaadi iseloomustavas sündmusteahelas. Roim on viimseks tõenduseks, et kõige eelnenu varal meis fikseerunud kujutlus mõlema tegelase isiksusest oli õige.

Olgugi „Miika Valtsbergi roima“ ainekst huvitav ja paeluv ka iseenesest, sügavama tähenduse annab sellele ometi teadmine, et kõnesolev romaan on sissejuhatuseks ühe suguvõsa arengut jälgida tahtvale suuremale romaanitsüklile. Seda teades võtab lugeja kogu sündmustikku ja mõlemat peakuju lähtekohana ja algusena, mis edaspidi peab paljut selatama ja võib-olla mõndagi õigustama. Miika Valtsberg ja Eeva Andrukson uue suguvõsa loojatena kaaluvad enesestmõistetavalt enam kui kahe juhulise armastajana; viimasel juhul ehk langekski pearahk Miika roimale, nüüd langeb see Miika ja Eeva hingelaadile, ja me tunneme, et ilmaaegu pole püütud paljastada kummagi eripärasust peenimate üksikasjadeni. Muidugi me veel ei tea, kuidas areneb „Andruksonide suguvõsa“; me ei tea isegi seda, kas autor iial kirjutab kavatsatud tsükli, kuid sellegi pärast võtame Miikat-Eevat uue suguvõsa alustajatena ja jälgime nende elamusi ning omapärasusi sügavamale ulatuva huviga, — võiks ütelda: teatava salajase tagamõttega.

Kahest peategelasest on Miika komplitseeritum, Eeva lihtsam, kuid sisemiselt stabiilsem. Eeva on endasse suletud jõud, ootav jõud; Miika on endast väljapoole paiskuv, elustav jõud. Eeva on algeisem, kindlaskujunenenum, sitkem, selginum; Miika keerukam, tujukam, hapram, käärivam. Eeva on staatiline jõud, Miika dünaamiline. Loomulik siis, et Eeva on tugevam kui Miika. Loogiliselt järeldades peabki Eeva olema tugevam, et oma ülesanne lõpule viia: elavaks leegiks õhutada kahe erineva jõu kontaktist tekkinud säde.

Autor võrdleb Eevat mitu korda ürgjõulise loodusega. Võrdlus on iseenesest õige, kuid ometi väheütleav ja kordamisest tüütav, kuna Eeva kuju ise ütleb lugejale rohkem kui sisuliselt kulunud võrdlus. Aga autor mitte ainult ei võrdle Eevat loodusega, ta asetab tema otse keset käärivat ning pulbitsevat loodust ennast ja mõjub seega kaugelt tugevamini, kui saaks mõjuda ükskõik millise võrdlusega. Eeva kuju ja kogu sündmustik on nii lahutamatuult seotud looduse mitnevärvilise, järjest ilmet muutva taustaga, et õigusega võiks väita: romaanil on kolm peategelast: Eevat-Miikat ja Eesti maastikus elav loodus. Ja see kolmas peategelane on iseloomustatud vähemalt niisama veenvalt, niisama mõjusalt ning mitmekülgset kui teised kaks. Nii kahvatu kui on sündmustiku ajalooline raamistik, nii lopsakas ja usutav on selle looduslik taust. Nõnda lähedale pole vist veel ükski eesti kirjanik toonud me loodust tõelise elava loodusena ega ole ka keegi meil varemalt andnud nii tugevasti sündmustiku endaga seotud loo-

dusepilte. Kui loodus on tavaliselt ainult dekoratsiooniks või ehteks, siis „Miika Valtsbergi roimas“ on see sündmustiku olulisemaid osi, mille ta poleks mõeldav öieti kogu teoski. Jah, tundub, et alles loodus — just selline oma elu elav ja alatasa muutuv loodus — ongi inspireerinud selle nii maaja looduselähedase teose. „Miika Valtsbergi roim“ oleks nagu sündinud kuuma suvepäeva ja tinaraskelt vihmade sügisöö muljete sünteesist.

Kui varemalt mainitud ajaloolise värvingu puudumine on „Miika Valtsbergi roima“ suurimaks miinuseks, siis peategelaste hingelaadi põhjalik eritlus ja looduseelu veenev põimimine sündmustikku on plussideks, mis lihvivad tolle miinuse, nii et kokkuvõetult kaaluvad hüved pahedest rohkem. „Miika Valtsbergi roim“ on huvitav ja paeluv teos, huvitavamaid ja paeluvamaid möödunud hooaja romaanitoodangus.

M. Sillaots.

Betti Alver: Lugu valgest varesest. Poem. Noor-Eesti Kirjastus. Tartus. 67 lk. Hind 2 kr.

Betti Alveri esimese suurema värsskostüümis esinemise puhul on juba üsna rohkesti sõna võetud, ja täie õigusega. Sellelt naisromanistilt võis küll veel edaspidigi värssse oodata pärast paari huvitavat katset „Loomingus“, kuid et ta ainukesena meie poeetidest sai juba möödunud aastal toime pikema jutustava luuleteosega ja et ta selles vormis suudab äratada tähelepanu, on paljuluubav fakt.

B. Alver tõestab veel kord, et kui meie naistel juhtub olema luuleandi, siis üks nende olulisemaid eriomadusi on temperamendikus. Koidula, Anna Haava, Marie Under kõitsid kõik algusest peale mingi uue laulvuse ja värskusega. Nende luule ei ole seevõrra intellektuaalne kui hoogsalt impressionistlik või tundeline. Selliseid tüüpe nagu Kreutzwald, Suits, Semper ei leidu nende seas. Ja kui Alverit võrrelda temperamentseimaga meie nooremaist meesluuletajaist, Johannes Schütz'iga, kelle värsside üheks peomaduseks on hoog, siis tundub seniste andmete põhjal siiski ilmselt, et Schützi luule keskuseks tunde ja nägemuse taga on sagedasti mingi selgesti formuleeritav mõte, et ta otsib väljendust maailmavaatele ja et tema pildid on sümboolsed. Isegi Underil, kelle värssid on täis intellektuaalseid nüansse, seisavad kirevad muljed Schütz'iga võrreldes hoopis tugevamini esikohal. Sama impressionismi jätkab Alver.

Ta on muidugi üsna teissuguse sugupõlve laps kui Under. Ülevoolavad, pateetilised tunded puuduvad peaaegu täiesti. Underil liitusid need tunded buduaariesemete harrastusega. Viimased on Alveril jäänud, kuid kire assotsiatsioonide asemel tekitavad nad koketeerivuse mulje. Under armastas looduse suurt fooni, Alver eelistab interjööri täis pudu-padu ja elavust. Underis kuulsime sageli traagilist tooni, Alveris leiame kergemeelust, aga ka satiiri teiste ja enese puhul. Mingi realistlik noot valitseb sageli seal, kus enne oleksime oodanud aariaid ja ülevust. Isegi sensuaalsus ei ole enam domineerival kohal. Kuigi ei olda põrmugi pelglik, mainitakse vanasti kardetavaks peetud asju suure, peaaegu kuiva endastmõistetavusega, otsekui muu seas. Sentimentaalsusest ja ekstaasist ei ole enam juttugi. Selle naise pilk on vägagi kaine, kuigi ta omamoodi joobub elu kaleidoskoobist. Ta näib katsetavat kõigil elu aladel, ilma et miski teda püsivalt kütkestaks, kuid samuti ilma et ta millestki mööduks huvita. Ainult sügavamad tunded ei tule harilikult mängu — või peidetakse neid? Oleme ju harjunud elu kergeltvõtmisega, kuid ülesamine „halvamaitselise armunu“ enesetapmisest sellega, et kirjutatakse paar epigrammi, näib juba teesk-lusena, mis taotleb vaid rabavat efekti. Tunneme seda üliõpilaslikku üle-olekut elust, mis puruneb esimese kari puhul.

Endast on maailm, mida see poem käsitleb, küllaltki pinnapealne ja võiks olla igav. Keegi ei võta midagi tõsiselt, keegi ei tunne millelegi

eriliselt kaasa. Jääb mulje, kui koosneks kõik vaid armatsemisest, poolikult loetud välismaisest kirjandusest, õhust kinnipüütud inglise- ja itaaliakeelseist fraasest ja „elegantseist“ kirumisist, prassinguid ja maskeraaditsemisist. Miski ei ole siin enesest kõneväärne peale elaan, millega seda esitatakse. Eruditsioon, mis paistab välja või mida paradeeritakse otse kõikjal, on tähelepandav, kuigi tsiteeritavad autorid on alati need, keda tunneb suur publik, ja kuigi võõrakeelsed nimed esinevad paiguti pisut šokeerivalt vääril kujul. Phryna? Semiramis? Oleme harjunud leidma kujusid „Phryne“, „Semiramis“. Ometigi, meie pakutavas detailide koses ei saa mahti neil pisivääratusil kaua peatuda. Üks stseen viib edasi teise juurde, ja seisatamist ei ole kuski. Jazzi aeg, jazz'i vaim ei näi süvenemist nõudvatki. Ja mis peaaegu — jazz'i hoogu on rohkesti.

Igatahes leidub teravajoonelisi situatsioone päris küllaldaselt määral. Nad ei liitu mingiks ühtsaks tervikpildiks, kuid ühtsus polegi nägemuses, vaid temperamendis, millega liigutakse edasi. Ning harilikult fikseerub autori pilk väga teravalt mingisse kujuteldavasse stseeni. Magister Vahak ajab enne elule käegaheitmist peegli ees habet. Kari tuttavaid tungib tupp. Peegli ees seisja annab teada, et sõidab ära ja pakub oma raamatukogu soovijaile kaasa võtta. „Ekstsentriline, jabur nali!“ Kuid juba rutatakse valima.

Kes korjab välja Maupassant'i,
kel kaenlan Klabund, Zweig, Remarque,
Peep sirvib inglise romaani,
mu Lindat paelub kaarditark.

Minnakse rüsinale välja. Kuuldub pauk. Üleval lebab Vahak juba surnult maas.

Seesuguseid momentülevõtteid on palju. Igal pool huvitab iseloomustav, konkreetne detail. Just detail on elust võetud. Iseloomudes võib olla liialdusi ja ebausutavusi, näiteks pool-esteedi, pool-metslase Ants Pehapi omas. Kuid žanr, olustik on hästi nähtud. Meie sagedasti väga labase ja väga tüütu, tõusiklikult lameda, teeseldud paatost ja õpitud reitoritsemisi dekoratsiooniks täislaotud ametliku pidutsemise kohta leitakse väga parajad sõnad:

Nad saabuvad. Peolauad rikkad,
näod tähtsad, mõttelagedad,
ja kõned pikad nagu ikka,
ja, nagu ikka, magedad,
ja, nagu ikka, tühjad žestid,
viin, isamaalus, manifestid,
ja, nagu ikka, daamid siidin,
auväärsed, ilusad, soliidid.

See olustiku aktuaalsus ja teravalõikeline esitusviis õieti ongi sisuliselt selle raamatu peamine voo. Peategelane ise, Barbaara Lohe, on blaseerunud, sealjuures impulsiivne, pealiskaudselt rikutud, kuid elujõuline noor daam, kelle kõvasse pihku me usume ja kelle paigutised tundepehangu ei kaota muljet, et ta lõõb elus läbi — seda enam, et ta ka iseennast ei hinda eriliselt üle. Ta lihtsalt andub oma instinktidele ja võtab elust kõik sealt saada oleva lõbu. Positiivne on temas õieti peaaegu ainult vitalisus, mis laseb tal nagu kassil ikka jälle neljakäpukile kukkuda. Teda on ristitud egoistlikuks tüübiks, ja seda ta on, kuid tema elurõõm on nakatav. Väike melanhoolitsemine lõpu poole ei tähenda midagi:

End tappa? Naeruväärselt totter!...
Ta mida tegi? Papijotte.

Niisuguse seiklejakalduvustega tegelase parimaks jooneks on see, et ta võimaldab lugejal ühes temaga viskuda avantüüridesse. Ja neid saamegi. Pegasus teeb päris lõbusaid hüppeid.

Puhtvormiliselt on poem meeldiv. Alver oskab kameeleonlikult kohaneda uutele meeleoludele ja situatsioonidele, formuleerides ikka uue värskusega. Tema värss on voolav, elav, täis drastilisi sõnu ja häid irdriime. Just irdriimi tarvituselevõtt annab autorile võimaluse nii suurt painduvust näidata, sest see avardab tugevasti sõnastamisvabadust. Kõik on küll enam-vähem suurest laastust löödud, kuid äärjooned on stiilil reljeefsed, mäherduse omaduse suurendamiseks eriti riimis tarvitatakse alatasa võõrakeelseid maalilisi pärisnimesid või fraase: „Carramba! — küll on lambad!“ „mutatio rerum! — Ahasveerus,“ „Joovad — Casanovad,“ „Gandhist — sandist“ jne.

Paarikordsel läbilugemisel pudeneb osa üllatuslikkusest, kuid ühtlasi siis alles märkadki mõnda, mis pakub naudingut. See on tänapäeva raamat — mitte proleedile, kes kangekaelselt tunnustab ainult aguli eluõigust, vaid õieti osav tuuletallajalikkude ja „parasitlikkude“ ringkondade elu kirjeldus ning — osalt tahtlikult, osalt tahtmatult — satiir! Hajuvus, struktuuri puudus on jooned, mida hoogsa lugemise tõttu peaaegu ei tunnegi.

Ants Oras.

Johannes Schütz: Peipsist mereni. Luuletisi. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1930. 86 lk. Hind 2 kr. 80 s.

Johannes Schützi esikkogu pealkiri („Rahutus“) tabas erakordselt hästi raamatu sisimat olemust, aga — nagu võib märkida nüüd — ei iseloomustanud rahutus mitte ainult autori-isiku mingit ajutist, mööduvat hingeseisundit, vaid on luuletaja püsivamaks karakterijooneks. Püsimatust tõtlemisest, kiiresti vahelduvaist elunähiseist läbi- ja tihti isegi võrdlemisi kergest üle-ruttamisest leiame sugemeid peaaegu igalt „Peipsist mereni“ leheküljelt. Luuletaja „noorusvere kosk“ (lk. 19) ja tuulised mõtted (19), tema armumine „kõigesse vastsesse“ (19) teevad tast „kingliku tänavate vagabundi“ (18), kellele parajaks võrdkujuks meie varasemaist kirjanduslikest kehastisist sobib kõige paremini vahest ainult Laksi Tõnis (22).

Põhiliselt pole Schützi rahutus muud mitte midagi kui ürgromantiline elamusteiha, mis meie keskmise põlve luuletajate elamustejanust erineb silmapaistvamalt ainult teatava naiivsuse poolest. * Kui Marie Underi või Henrik Visnapuu tungid on salongistunud, igatahes nii või teisiti teadlikult raffineeritud, siis Schütz vähemalt esialgu haarab kõike mingi „metsmehe“ aplusega, valikut tegemata. Kui Henrik Visnapuu omal ajal ettekavatsetult võis juhtida oma elamusi „balti väikekodanlise moraali“ murdmise suunas, siis Schützil pole tema nooruslikus tormamises mingit ettekavatsetud sihtkohta. Ta ütleb lihtsalt, isegi lapselikult: „Elava elu mitmepalgeline keeris viis mu kaasa“ (37).

Et Schützi pole tabanud tema romantiliselt püsimatuse elamuste tagaajamises eelkäijate saatus — tulpimus, pessimism ja kõigega nurisemine, sellegi põhjused peituvad ta „metsluses“, seegi oleneb kõige pealt ta ürgsest enesekaitse-instinktist, mis luuletajat hoiab talle endale teadmatult iga hädahohtlikuks saada ähvardava „kihyti“ eest. Aga teiselt poolt on ka Schützil kui „metsmel“ elus alati niipalju uut ja üllatavat, et ta pikemalt ei läbe peatuda mitte ainult „kardetava“ juures, vaid isegi „kasulikkude“ elamustekategoriate jaoks ei jätku tal kunagi küllaldaselt aega. Aeg ruttab tal ikka „kohutava kiirusega“ (53).

Schützi „ürgsus“ pole osatud senini küllalt õieti näha ega hinnata, on kaldunud teda vaatlema eeskätt kui sporti harrastavat moodsat dandy't, kelles nobless on segi raputatud kasvatamatusega parajal mää-

ral pikantseks cocktail'iks ja kes omal ajal taotas eksitada koguni Kristusegi tänapäevselt rõivastatuna tantsupõrandale. Muidugi, Schützi on ka tantsupõranda ja spordivälja kangelast, nagu on temas vähemal või suuremal määral peaaegu kõike nüüdisaegset head-halba, otsustav ja enne muud iseloomustav on Schütziile aga tema ürgne vitaalsus. Sama, mis teeb tugevaks August Jakobsoni. Ja just siit pärinevad nii Schützi voo- rused kui ka nõrkused.

Schützi pineva huvi tõttu kõige vastu, mida pakub elu, ei ole kerge teda klassifitseerida; vaevalt on seda, mis teda ei huvita üldse, kuid kunagi ei või ka täie kindlusega osutada millelegi, mis teda võiks paeluda kehvalt. Seetõttu on juba seninegi, alles üsna väike Schützi toodang õige ebahühtlane. Tõsi küll, „Rahutuses“, mil Schützi taolise luuletaja temperament oli meie luules täieliseks uudiseks, tundus rahutus ise ühtlustava printsiibina. Nüüd aga, mil selle põhitunde kui seesuguse jälgimine ei paku lugejale enam teravat huvi, vähenevad ka ühtlustavad momentid ja seepärast näib „Peipsist mereni“ esikkogust märksa vähem teravikulisena. Sisaldades luuletisi 1926—1930, nii siis nelja-aastasest ajavahe- mikust, on selle kogu valmimine Schützi jaoks liiga aeglane, et veel püsida sisuliste ja vormiliste taotluste poolest ühtlasena. Teiselt poolt on ka vahemaa „Peipsist mereni“ Schützi erakordse tähelepanuvõime juures küllalt suureks ruumiks, et sisaldada lõpmatult palju huvitavaid esemeid, sündmusi ja meeleolusid, mida ei saa suruda ühte ja sellesesamasse lahtrisse.

Ei tule siis imestada, kui Schütz käesoleva kogu avab minevikuro- mantikast õhkuva „Õise fuugaga“, läheneb kesksesmas osas, niipalju kui see on võimalik värsivormilises kirjanduses, tänapäevsele uusrealismile ja mõnes erandlikumas värsis, mõnes üksikluuletises pakub aimatavasti juba ka lähema tuleviku luule argu katseid. See kõik tähendab aga seda, et Schütz on erakordselt tundeline tänapäevas peituvate tendentside tajumises ja tabamises: on ju tänapäevas ainult käesolevat momenti iseloomustava kõrval ka nii minevikku kui ka tulevaste päevade vaimilise ilme algidusid.

Selline laius annab Schütziile kätte head eeldused sünteetilise luule loomiseks, milles tänapäeva- ning elulähedus oleks valgustatud kitsamalt- ajalisesest üle ulatava vaimsusega, milles parimad moodsad taotlused oleksid selgitatud ja perspektiivistatud mineviku valitud saavutiste kasustamisega. Esialgu puudub aga Schützil selleks veel vajaline sügavus.

Teatavaid süvenemistendentsi, teatavat reaktsiooni asjatu enesepilla- mise vastu, kerge ülelibisemise vastu liiga paljudest ja tihti üsna vali- mata esemeist siiski tundub. „Olen tulnud ristteeni“ (37) — selline meele- olu ei ole Schützil käesolevas kogus mitte ühekordne.

„Peipsist mereni“ — see on juba teatav ruumiline piiramine, ja see- võrra võib kõnelda ka süvenemisest, nimelt esemete täpsamaks vaatlemiseks pilgu teritamise mõttes. Selle tulemusena leiame „Peipsist mereni“ kaante vahelt välja kippuva „Õise fuuga“ (ilmunud esmakordselt 1926. a.) kujut- lusliku maastiku asemel hiljemini juba meie tõelisi põldusid, metsi ja järvi, taevaste heitluste asemel näeme maisi inimesi nende igapäevseis askeldusis või ka erakordsemas seisukordades, mis siiski ei tungi lõhkuma tõeli- suse raame.

Olustikulise täpsuse ja meeleolulise tabavuse poolest tõusebki Schütz juba tunnustatava meisterlikkuseni. Ei ole meie senisest kirjandusest mitte midagi kõrvutada Schützi lihtsa ja südamliku realismiga järgmises laupäe- vaõhtuse talu kirjeldises:

„Otskui nädala rühklemise lunastus — / laupäevaõhtu kerge unar- us / on langend nende hallide hoonete pääle. / Aken õhtusse särab, / ka- tusel tardund tuulelipp sillmiga loode / ja hooletult pärani visat tanumi värv. / Kaevu man puhkavad kapad ja toober, / raked ripuvad seinal / teed lõikavad ristamisi muru. / Rehealuse kurun / hobune rampsutab heinu / ja kari on lauda een maan. / Magusa mäletsemise sekka kaelakell

väriseb, / põldviljan rukkiräagu saag / lakkamatult käriseb / ja koplise lööb nurmkana vaikne kurr-ruk. / Siis tuleb kerge udu ja lõhnade hoovus: / värske leiva tubasust poetab uks, / sõnniku pehmust kariaiast, magusat kapest ja toomest. / Hilised saunalised mäele / särgiväel rammestunult tulevad, / valged rätikud heidet käele, / leil palged hõõguma ajand. / Nad seisatuden kuulavad / kaugusest laulu ja löötpilli kaja, / nad lähevad — vestelden ilmast ja tööst, / nad räägivad imepehmest ööst“ (40—41).

Mis aga sellise kõrguseni tõusnud kirjeldavale realismile alles tõelise väärtuse ja kandvuse annab, see on muidugi teatav ideeline pinge. Aga just ses suhtes tundub ses luuletistekogus loidust, nagu meie uuemas proosaski.

Suuremaks mõtteliseks kandvuseks ongi Schützi värss vormiliselt juba ette valmistatud: sõnastuslik lihtsus ning selgus kahtlematult aina toetaks mõttelist pregnantsi. Mõned pärast „Peipsist mereni“ ilmunud laulud näitavadki arenemist ses suunas ja lubavad oletada õnneliku lahenduse leidmist.

„Peipsist mereni“ värsistamise üksikasjade üle võib muidugi vaielda, kuid meie luule ummikust välja pääsemiseks näitab see kogu siiski teid, mis on väärt järeleproovimiseks.

Oskar Urgart.

Jaan Kärner: Elva minevikus ja olevikus. Elva alevivalitsuse kirjastus 1931. 72 lk. Hind 1 kr.

Sünnipärane elvalane kirjanik Jaan Kärner on avaldanud 1931. a. suvel kohaliku alevivalitsuse ülesandel ja selle kulu ning kirjadega kirjeldise oma kodualevist — meile kõigile tuntud suvituskohast.

Meie suuremad kuurordid (Narva-Jõesuu, Pärnu jt.) on enda tutvusteks välja andnud reklaamvihke ja koguni filme. Elva aga on lasknud koostada kõigiti tähelepanitava uurimuse alevi ajaloo, maateadusest ja tulundus-elust, mis on lugupeetavalt andmeterohke ja asjalik. Reklaamiotstarbe puudumine (seda näitab seegi, et teosesse pole mahutatud ainustki kuulutust) tingib muidugi, et raamatul on vähe praktilist rakendusväärtust, aga seda kaalukam on ta teadmisteavardajana oma rikkalikkude, isiklikult koha peal kogutud uudsete andmetega. Nii täiendavad selle uuringu algallikajast-ammutatud teated tublisti ja igakülgset Elva kirjeldust E. Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimkonna väljaandes „Tartumaa“, millise teose kokkuvõtlikud andmed pole pealegi enam värsked. Autor märgib ise, et alevi ilme muutub aasta-aastalt ja seepärast läheb kaduma mõndagi, mis võiks tulevikus huvi pakkuda nii uurijale kui üldsusele. See just ongi iseäranis väärtuslik, et andmed on kogutud ajal, mil on veel elus neid inimesi, kes teavad alevi alguspäevi omist mälestusist. Samuti see, et andmeid on kogunud isik, kes ise on olnud lahutamata osa sealsest ühiskonnast. Asjata tõmbub autor vähenõudlikkude pretensioonide varju, mainides oma asjaarmastajalikke eeldusi ja muid takistavaid olutingimusi, — ta töösaadus on kõigiti sümpaatne ja õnnestunud ega vaja mingis suhtes vabandamist.

Ainestik on jaotatud järgmiste alade vahel: 1. asend, 2. ajalugu, 3. loodus, 4. alevi rahvastik, väline ilme ja sisemine korraldus, 5. alevivalitsuse tegevus, 6. tulunduslikud olud, 7. vaimline elu, 8. tervishoiulised olud, Elva suvituskohana, 9. arvustik, 10. rändajale.

Antakse täpsad andmed Elva asendist, koguni laius- ja pikkuskraadides. Saame teada, et Elva ajalugu ulatub vaevalt 50 aastat tagasi, et alles Tartu-Riia raudtee ehitamisega (1886) on sealse, tookord mahajäänud nurgas alanud elu. Autor on avalikuks teinud esimeste, nüüd enamasti hävinud elamute asukohad. Meeldivalt on ta põiminud andmed isiklikkude mälestistega, mis ulatuvad juba 1895.—96. aastasse. Nood isiklikud mälestised teevad esituse värskemaks ja kodusemaks. Kirjaniku kodu on asunud nelja versta kaugusel alevi keskusest. Rikkalikkude teadete varal

jutustab ta alevi järkjärgulisest kasvamisest, valgustades ühtlasi neid põhjusi, mis mitmeil ajajärgel kasvamiseks on tõuget andnud. Kirjeldisest nähtub, et 1905. aastani kasvas alev aeglaselt, omas ainult 50 maja. Maa-ilmasõjaks oli seal juba 200 maja 1000 elanikuga. Praegu on alaliste elanikkude arv tõusnud üle 2000. Elamuid on 403.

Edasi kirjeldatakse piltide varal Elva vahelduvaid maastikke ja järvi, tungitakse asjatundlikult taimkatte peenustesse, samuti avastab autor Elva rohketes metsades ja vetes kõige mitmekesisemaid loomi, linde, roomajaid ja kalu. Siin on ainekku nii rikkalikult, et otse üllatab. Ei ole kunagi ise osanud nii palju näha.

Järgnevas kuuleme, et alevi maa-ala on kaunis avar — tervelt 507 ha. Asustus aga on olnud kaunis juhuline, viimase ajani kindla plaanita. Rahvastiku koosseisus arvatakse olevat 93% eestlasi. Äratav tähelepanu, et nii väikeses alevis on suhteliselt rohkesti telefone — üle 100 abonendi.

Edasi kirjeldatakse elanikkude elatusvahendeid: põllundust, aian-dust, käsitööd, tööstust, kaubandust, ühistegevust. Haridusolud leiavad lähemat kirjeldamist, märgitakse ka autori enda osavõtmist 1909. a. „Kasvatataja Flachsmanni“ peaosalisena Elva Tuletõrjeseltsi näitetegevusest. Kuuleme, et Elvas on tervelt 16 seltsi ja ühingut, et alevivalitsust valitakse kohalikkude päevahüüdsõnade all apolitiselt, riiklikel valimisel aga olevat 50% elvalastest sotsid ja ligi 30% rahvaerakondlased.

Vastu ootust pühendatakse võrdlemisi väikest tähelepanu Elvale kui suvituskohale. Nagu selgub arvustikust, on Elval juba hulk aastaid püsiv lisanemiskalduvusega suvitajaskond, mis on 1930. a. ulatunud otsekoheselt ja kaudselt andmeil 1500 lähedale, nende seas 110 välismaalast. Ujula muusikaga, spordiväljad, asfalt-tee on suvituskoha korralduse uusimad saavutised. Autor avab rea väljavaateid suvituskoha arendamiseks ja annab näpunäiteid ning eeskujulikke rännukavu lähema ümbrusega tutvumiseks.

Mainitakse ka Elva nimekaid kirjanikest kodanikke H. Raudseppa ja J. Kärner'it ennast, näitlejat L. Hansen'it ja muid kohalikke suurus, kellest kõik tähtsamad esinevad ka pildis. Pilte on muide raamatus üsna rohkesti, nii maastikke, asutisi kui tegelasi.

Täienduseks oleks raamat tingimata vajanud alevi ja lähema ümbruse kaarti. See oleks iseäranis tarvilik olnud suvitajaile, kes pole tuttavad iga tänava, tee, metsa ega oruga. Oleks huvitav olnud Elvast kui suvituskohast veidi pikemalt kuulda. Näit. on hoopis rõhutamata jäetud elanikkude teenistus suvitajaist, kes jätavad siia suviti vist mitte alla 10 milj. sendi. Ka suvituskoha arendamiskavva oleks igatsenud veel rohkem avardatud perspektiivi, mida autor kui kohalikkude tingimuste ning võimaluste põhjalik tundja kõige asjatundlikum oleks olnud ennustama. Seni on Elva olnud peaaesjalikult suvitamiskohaks. Aga mis eeldusi ja võimalusi ta pakuks talikuurordina, millist mõtet on hakatud ikka enam rõhutama, ja mis tervis-hoiulis paremusi ta omaks ka igal muul aastaajal muude maakohtadega võrreldes? Kuid juba raamatu pealkiri manitseb nende küsimustega tagasihoidlik olema, sest raamat tahabki tõsiasjade juurde jäädes nähtavasti ainult „Elva minevikust ja olevikust“ rääkida. Ja seda teeb ta tõega tühjendavalt ja hästi.

Lüüdia Palm.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1932.

8. aastakäik

8. aastakäik

„Töö ja Tervis“

Sotsiaalpoliitiline kuukiri. — E. Haigekassade Liidu ja Sotsiaalse Arengu Eesti Ühingu häälekandja.

1932. aasta tellimiste ärasaatmisega palume rutata.

„Töö ja Tervis“ ilmub 1932. a. endises suuruses (16—24 lk.), tuues ülevaateid ja kirjutisi töölis-, töökaitse-, sotsiaalkindlustuse-, töötervishoiu-, hoolekande- j. t. sotsiaalküsimuste aladelt.

„Töö ja Tervis“es“ avaldatakse kinnituskirju ja -ametite tähtsamad otsused.

„Töö ja Tervis“ paneb 1932. a. erilist rõhku just ajakirja sisu mitmekesisusele. Igas nr-is pildid.

Toimetajad L. Johanson ja kapten A. Gustavson.

Tellimishind (postiga): 12 kuud (12 numbrit) — 100 snt., 6 kuud (6 numbrit) — 55 snt., 3 kuud (3 numbrit) — 30 senti. Üksiknumber 10 senti. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja haigekassad.

Talituse aadress: Tallinna, Lai tän. 38, k. 4. „Töö ja Tervis“.

Proovinumbriid maksuta.

Proovinumbriid maksuta.

AJAKIRI

„NAISTE HÄÄL“

Eesti Naisliidu häälekandja.

Ilmub üks kord kuus, trükitud heale paberile.

Talitus asub Tallinnas, S.-Karja. 10—5.

Telefon 446-28.

„NAISTE HÄÄL“ on ainuke ajakiri Eestis, mille otsekoheseks ülesandeks on naise puutuvate õiguslike, majanduslike ja kutseliste küsimuste käsitlemine.

AJAKIRJA „NAISTE HÄÄL“ loeb sellepärast iga naine, kellel on tähtsad naiste ülesanded perekonna ja ühiskonna ülesehitavas töös.

AJAKIRJA „NAISTE HÄÄL“ tellimishind on äärmiselt madal: 2 kr. aastas, poolaastas 1 kr.-20 snt.

Tellimisi võtavad vastu kõik Eesti Vabariigi postiasutised.

Värskemaid, odavamaid ja mitmekülsemaid illustreeritud ajakirju Eestis on

Eesti Noorus

„EESTI NOORUS“ toob kirjeldisi ja artikleid muusika, näitekirjanduse, kirjanduse, põllumajanduse, kehakultuuri, tervishoiu, käsitöö, rahvamängude ja rahvatantsude, seltskondliku tegevuse, kombeviisakuse, looduskaitse, fotoasjanduse, hõimutegevuse ja paljudelt teistelt noorpõlve tegevusaladelt.

„EESTI NOORUS“ avaldab oma veergudel noorte kirjanikkude töid ning annab aeg-ajalt välja kirjanduslikke erinumbreid.

„EESTI NOORUSES“ käsitlevad noorte põllum. tegevust maatulundusklubide tegelased ja agronoomid.

Moodsa kehakultuuri küsimuste ja moodsa võimlemise üle kirjutab igas „Eesti Nooruse“ numbris E. Idla — ÜENÜ võimlemisinstituudi juhataja jt. kehakultuuri tegelased.

Rahvamängude ja rahvatantsude alal refererivad „Eesti Nooruses“ prl. A. Raudkats ja teised.

„EESTI NOORUSES“ ilmub aeg-ajalt külakooridele noodilisaid ja laule E. Aavalt, M. Hermannilt ja teistelt.

Igas numbris ohtralt piltte, tegevuskirjeldisi, arvestisi, ülevaateid kodu- ja välismaalt.

Hind 180 senti aastas.

Tellida võib „Eesti Noorust“ alati,
sest „Eesti Nooruse“ sisu ei vanane kunagi.

Tellida igast postiasutisest.